श्रीः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीगौरीशंकराभ्यां नमः

अथ सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डः प्रारभ्यते

अध्याय १

नमस्समस्तसंसारचक्रभ्रमणहेतवे
गौरीकुचतटद्वन्द्वकुंकुमांकितवक्षसे १
सूत उवाच
उक्त्वा भगवतो लब्धप्रसादादुपमन्युना
नियमादुत्थितो वायुर्मध्ये प्राप्ते दिवाकरे २
ऋषयश्चापि ते सर्वे नैमिषारण्यवासिनः
अथायमर्थः प्रष्टव्य इति कृत्वा विनिश्चयम् ३
कृत्वा यथा स्वकं कृत्यं प्रत्यहं ते यथा पुरा
भगवंतमुपायांतं समीक्ष्य समुपाविशन् ४
अथासौ नियमस्यांते भगवानम्बरोद्भवः
मध्ये मुनिसभायास्तु भेजे क्लृप्तं वरासनम् ५
सुखासनोपविष्टश्च वायुर्लोकनमस्कृतः
श्रीमद्विभूतिमीशस्य हृदि कृत्वेदमब्रवीत् ६
तं प्रपद्ये महादेवं सर्वज्ञमपराजितम्
विभूतिस्सकलं यस्य चराचरमिदं जगत् ७
इत्याकर्ण्य शुभां वाणीमृषयः क्षीणकल्मषाः
विभूतिविस्तरं श्रोतुमूचुस्ते परमं वचः ८
ऋषय ऊचुः
उक्तं भगवता वृत्तमुपमन्योर्महात्मनः
क्षीरार्थेनापि तपसा यत्प्राप्तं परमेश्वरात् ९

दृष्टोऽसौ वासुदेवेन कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा
धौम्याग्रजस्ततस्तेन कृत्वा पाशुपतं व्रतम् १०
प्राप्तं च परमं ज्ञानमिति प्रागेव शुश्रुम
कथं स लब्धवान् कृष्णो ज्ञानं पाशुपतं परम् ११
वायुरुवाच
स्वेच्छया ह्यवतीर्णोपि वासुदेवस्सनातनः
निंदयन्निव मानुष्यं देहशुद्धिं चकार सः १२
पुत्रार्थं हि तपस्तप्तुं गतस्तस्य महामुनेः
आश्रमं मुनिभिर्दृष्टं दृष्टवांस्तत्र वै मुनिम् १३
भस्मावदातसर्वांगं त्रिपुंड्रांकितमस्तकम्
रुद्राक्षमालाभरणं जटामंडलमंडितम् १४
तच्छिष्यभूतैर्मुनिभिश्शास्त्रैर्वेदमिवावृतम्
शिवध्यानरतं शांतमुपमन्युं महाद्युतिम् १५
नमश्चकार तं दृष्ट्वा हृष्टसर्वतनूरुहः
बहुमानेन कृष्णोऽसौ त्रिः कृत्वा तु प्रदक्षिणाम्
स्तुतिं चकार सुप्रीत्या नतस्कंधः कृताञ्जलिः १६
तस्यावलोकनादेव मुनेः कृष्णस्य धीमतः
नष्टमासीन्मलं सर्वं मायाजं कार्ममेव च १७
तपःक्षीणमलं कृष्णमुपमन्युर्यथाविधिः
भस्मनोद्धूल्य तं मन्त्रैरग्निरित्यादिभिः क्रमात् १८
अथ पाशुपतं साक्षाद्व्रतं द्वादशमासिकम्
कारयित्वा मुनिस्तस्मै प्रददौ ज्ञानमुत्तमम् १९
तदाप्रभृति तं कृष्णं मुनयश्शंसितव्रताः
दिव्याः पाशुपताः सर्वे परिवृत्योपतस्थिरे २०
ततो गुरुनियोगाद्वै कृष्णः परमशक्तिमान्

तपश्चकार पुत्रार्थं सांबमुद्दिश्य शंकरम् २१
तपसो तेन वर्षांते दृष्टोऽसौ परमेश्वरः
श्रिया परमया युक्तस्सांबश्च सगणश्शिवः २२
वरार्थमाविर्भूतस्य हरस्य सुभगाकृतेः
स्तुतिं चकार नत्वासौ कृष्णः सम्यक्कृतांजलिः २३
सांबं समगणव्यग्रो लब्धवान्पुत्रमात्मनः
तपसा तुष्टचित्तेन दत्तं विष्णोश्शिवेन वै २४
यस्मात्सांबो महादेवः प्रददौ पुत्रमात्मनः
तस्माज्जांबवतीसूनुं सांबं चक्रे स नामतः २५
तदेतत्कथितं सर्वं कृष्णस्यामितकर्मणः
महर्षेर्ज्ञानलाभश्च पुत्रलाभश्च शंकरात् २६
य इदं कीर्तयेन्नित्यं शृणुयाच्छ्रावयेत्तथा
स विष्णोर्ज्ञानमासाद्य तेनैव सह मोदते २७

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
कृष्णपुत्रप्राप्तिवर्णनं नम प्रथमोऽध्यायः १

अध्याय २

ऋषय ऊचुः
किं तत्पाशुपतं ज्ञानं कथं पशुपतिश्शिवः
कथं धौम्याग्रजः पृष्टः कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा १
एतत्सर्वं समाचद्ध्व वायो शंकरविग्रह
तत्समो न हि वक्तास्ति त्रैलोक्येष्वपरः प्रभुः २
सूत उवाच
इत्याकर्ण्य वचस्तेषां महर्षीणां प्रभंजनः
संस्मृत्य शिवमीशानं प्रवक्तुमुपचक्रमे ३

वायुरुवाच
पुरा साक्षान्महेशेन श्रीकंठाख्येन मन्दरे
देव्यै देवेन कथितं ज्ञानं पाशुपतं परम् ४
तदेव पृष्टं कृष्णेन विष्णुना विश्वयोनिना
पशुत्वं च सुरादीनां पतित्वं च शिवस्य च ५
यथोपदिष्टं कृष्णाय मुनिना ह्युपमन्युना
तथा समासतो वक्ष्ये तच्छृणुध्वमतंद्रिताः ६
पुरोपमन्युमासीनं विष्णुःकृष्णवपुर्धरः
प्रणिपत्य यथान्यायमिदं वचनमब्रवीत् ७
श्रीकृष्ण उवाच
भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि देव्यै देवेन भाषितम्
दिव्यं पाशुपतं ज्ञानं विभूतिं वास्य कृत्स्नशः ८
कथं पशुपतिर्देवः पशवः के प्रकीर्तिताः
कैः पाशैस्ते निबध्यंते विमुच्यंते च ते कथम् ९
इति संचोदितः श्रीमानुपमन्युर्महात्मना
प्रणम्य देवं देवीं च प्राह पृष्टो यथा तथा १०
उपमन्युरुवाच
ब्रह्माद्याः स्थावरांताश्च देवदेवस्य शूलिनः
पशवः परिकीर्त्यंते संसारवशवर्तिनः ११
तेषां पतित्वाद्देवेशः शिवः पशुपतिः स्मृतः
मलमायादिभिः पाशैः स बध्नाति पशून्पतिः १२
स एव मोचकस्तेषां भक्त्या सम्यगुपासितः
चतुर्विंशतितत्त्वानि मायाकर्मगुणा अमी १३
विषया इति कथ्यन्ते पाशा जीवनिबन्धनाः
ब्रह्मादिस्तम्बपर्यंतान् पशून्बद्ध्वा महेश्वरः १४

पाशैरेतैः पतिर्देवः कार्यं कारयति स्वकम्
तस्याज्ञया महेशस्य प्रकृतिः पुरुषोचिताम् १५
बुद्धिं प्रसूते सा बुद्धिरहंकारमहंकृतिः
इन्द्रियाणि दशैकं च तन्मात्रापञ्चकं तथा १६
शासनाद्देवदेवस्य शिवस्य शिवदायिनः
तन्मात्राण्यपि तस्यैव शासनेन महीयसा १७
महाभूतान्यशेषाणि भावयंत्यनुपूर्वशः
ब्रह्मादीनां तृणान्तानां देहिनां देहसंगतिम् १८
महाभूतान्यशेषाणि जनयंति शिवाज्ञया
अध्यवस्यति वै बुद्धिरहंकारोभिमन्यते १९
चित्तं चेतयते चापि मनः संकल्पयत्यपि
श्रोत्रादीनि च गृह्णन्ति शब्दादीन्विषयान् पृथक् २०
स्वानेव नान्यान्देवस्य दिव्येनाज्ञाबलेन वै
वागादीन्यपि यान्यासंस्तानि कर्मेन्द्रियाणि च २१
यथा स्वं कर्म कुर्वन्ति नान्यत्किंचिच्छिवाज्ञया
शब्दादयोपि गृह्यंते क्रियन्ते वचनादयः २२
अविलंघ्या हि सर्वेषामाज्ञा शंभोर्गरीयसी
अवकाशमशेषाणां भूतानां संप्रयच्छति २३
आकाशः परमेशस्य शासनादेव सर्वगः
प्राणाद्यैश्च तथा नामभेदैरंतर्बहिर्जगत् २४
बिभर्ति सर्वं शर्वस्य शासनेन प्रभञ्जनः
हव्यं वहति देवानां कव्यं कव्याशिनामपि २५
पाकाद्यं च करोत्यग्निः परमेश्वरशासनात्
संजीवनाद्यं सर्वस्य कुर्वत्यापस्तदाज्ञया २६
विश्वम्भरा जगन्नित्यं धत्ते विश्वेश्वराज्ञया

देवान्पात्यसुरान् हंति त्रिलोकमभिरक्षति २७
आज्ञया तस्य देवेन्द्रः सर्वैर्देवैरलंघ्यया
आधिपत्यमपां नित्यं कुरुते वरुणस्सदा २८
पाशैर्बध्नाति च यथा दंडयांस्तस्यैव शासनात्
ददाति नित्यं यक्षेन्द्रो द्रविणं द्रविणेश्वरः २९
पुण्यानुरूपं भूतेभ्यः पुरुषस्यानुशासनात्
करोति संपदः शश्वज्ज्ञानं चापि सुमेधसाम् ३०
निग्रहं चाप्यसाधूनामीशानश्शिवशासनात्
धत्ते तु धरणीं मूर्ध्ना शेषः शिवनियोगतः ३१
यामाहुस्तामसीं रौद्रीं मूर्तिमंतकरीं हरेः
सृजत्यशेषमीशस्य शासनाच्चतुराननः ३२
अन्याभिर्मूर्तिभिः स्वाभिः पाति चांते निहन्ति च
विष्णुः पालयते विश्वं कालकालस्य शासनात् ३३
सृजते ग्रसते चापि स्वकाभिस्तनुभिस्त्रिभिः
हरत्यंते जगत्सर्वं हरस्तस्यैव शासनात् ३४
सृजत्यपि च विश्वात्मा त्रिधा भिन्नस्तु रक्षति
कालः करोति सकलं कालस्संहरति प्रजाः ३५
कालः पालयते विश्वं कालकालस्य शासनात्
त्रिभिरंशैर्जगद्बिभ्रत्तेजोभिर्वृष्टिमादिशन् ३६
दिवि वर्षत्यसौ भानुर्देवदेवस्य शासनात्
पुष्णात्योषधिजातानि भूतान्याह्लादयत्यपि ३७
देवैश्च पीयते चंद्रश्चन्द्रभूषणशासनात्
आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ मरुतस्तथा ३८
खेचरा ऋषयस्सिद्धा भोगिनो मनुजा मृगाः
पशवः पक्षिणश्चैव कीटाद्याः स्थावराणि च ३९

नद्यस्समुद्रा गिरयः काननानि सरांसि च
वेदाः सांगाश्च शास्त्राणि मंत्रस्तोममखादयः ४०
कालाग्न्यादिशिवांतानि भुवनानि सहाधिपैः
ब्रह्मांडान्यप्यसंख्यानि तेषामावरणानि च ४१
वर्तमानान्यतीतानि भविष्यन्त्यपि कृत्स्नशः
दिशश्च विदिशश्चैव कालभेदाः कलादयः ४२
यच्च किंचिज्जगत्यस्मिन् दृश्यते श्रूयतेऽपि वा
तत्सर्वं शंकरस्याज्ञा बलेन समधिष्ठितम् ४३
आज्ञाबलात्तस्य धरा स्थितेह धराधरा वारिधराः समुद्राः
ज्योतिर्गणाः शक्रमुखाश्च देवाः स्थिरं चिरं वा चिदचिद्यदस्ति ४४
उपमन्युरुवाच
अत्याश्चर्यमिदं कृष्ण शंभोरमितकर्मणः
आज्ञाकृतं शृणुष्वैतच्छ्रुतं श्रुतिमुखे मया ४५
पुरा किल सुराः सेंद्रा विवदंतः परस्परम्
असुरान्समरे जित्वा जेताहमहमित्युत ४६
तदा महेश्वरस्तेषां मध्यतो वरवेषधृक्
स्वलक्षणैर्विहीनांगः स्वयं यक्ष इवाभवत् ४७
स तानाह सुरानेकं तृणमादाय भूतले
य एतद्विकृतं कर्तुं क्षमते स तु दैत्यजित् ४८
यक्षस्य वचनं श्रुत्वा वज्रपाणिः शचीपतिः
किंचित्क्रुद्धो विहस्यैनं तृणमादातुमुद्यतः ४९
न तत्तृणमुपदातुं मनसापि च शक्यते
यथा तथापि तच्छेत्तुं वज्रं वज्रधरोऽसृजत् ५०
तद्वज्रं निजवज्रेण संसृष्टमिव सर्वतः
तृणेनाभिहतं तेन तिर्यगग्रं पपात ह ५१

ततश्चान्ये सुसंरब्धा लोकपाला महाबलाः
ससृजुस्तृणमुद्दिश्य स्वायुधानि सहस्रशः ५२
प्रजज्वाल महावह्निः प्रचंडः पवनो ववौ
प्रवृद्धोऽपांपतिर्यद्वत्प्रलये समुपस्थिते ५३
एवं देवैस्समारब्धं तृणमुद्दिश्य यत्नतः
व्यर्थमासीदहो कृष्ण यक्षस्यात्मबलेन वै ५४
तदाह यक्षं देवेंद्रः को भवानित्यमर्षितः
ततस्स पश्यतामेव तेषामंतरधादथ ५५
तदंतरे हैमवती देवी दिव्यविभूषणा
आविरासीन्नभोरंगे शोभमाना शुचिस्मिता ५६
तां दृष्ट्वा विस्मयाविष्टा देवाः शक्रपुरोगमाः
प्रणम्य यक्षं पप्रच्छुः कोऽसौ यक्षो विलक्षणः ५७
साऽब्रवीत्सस्मितं देवी स युष्माकमगोचरः
तेनेदं भ्रम्यते चक्रं संसाराख्यं चराचरम् ५८
तेनादौ क्रियते विश्वं तेन संह्रियते पुनः
न तन्नियन्ता कश्चित्स्यात्तेन सर्वं नियम्यते ५९
इत्युक्त्वा सा महादेवी तत्रैवांतरधत्त वै
देवाश्च विस्मिताः सर्वे तां प्रणम्य दिवं ययुः ६०

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखंडे द्वितीयोऽध्यायः २

अध्याय ३

उपमन्युरुवाच
शृणु कृष्ण महेशस्य शिवस्य परमात्मनः
मूर्त्यात्मभिस्ततं कृत्स्नं जगदेतच्चराचरम् १

स शिवस्सर्वमेवेदं स्वकीयाभिश्च मूर्तिभिः
अधितिष्ठत्यमेयात्मा ह्येतत्सर्वमनुस्मृतम् २
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रो महेशानस्सदाशिवः
मूर्त्तयस्तस्य विज्ञेया याभिर्विश्वमिदं ततम् ३
अथान्याश्चापि तनवः पंच ब्रह्मसमाह्वयाः
तनूभिस्ताभिराव्याप्तमिह किंचिन्न विद्यते ४
ईशानः पुरुषोऽघोरो वामः सद्यस्तथैव च
ब्रह्माण्येतानि देवस्य मूर्त्तयः पंच विश्रुताः ५
ईशानाख्या तु या तस्य मूर्त्तिराद्या गरीयसी
भोक्तारं प्रकृतेः साक्षात्क्षेत्रज्ञमधितिष्ठति ६
स्थाणोस्तत्पुरुषाख्या या मूर्त्तिर्मूर्त्तिमतः प्रभोः
गुणाश्रयात्मकं भोग्यमव्यक्तमधितिष्ठति ७
धर्माद्यष्टांगसंयुक्तं बुद्धितत्त्वं पिनाकिनः
अधितिष्ठत्यघोराख्या मूर्त्तिरत्यंतपूजिता ८
वामदेवाह्वयां मूर्त्तिं महादेवस्य वेधसः
अहंकृतेरधिष्ठात्रीमाहुरागमवेदिनः ९
सद्यो जाताह्वयां मूर्त्तिं शम्भोरमितवर्चसः
मानसः समधिष्ठात्रीं मतिमंतः प्रचक्षते १०
श्रोत्रस्य वाचः शब्दस्य विभोर्व्योम्नस्तथैव च
ईश्वरीमीश्वरस्येमामीशाख्यां हि विदुर्बुधाः ११
त्वक्पाणिस्पर्शवायूनामीश्वरीं मूर्तिमैश्वरीम्
पुरुषाख्यं विदुस्सर्वे पुराणार्थविशारदाः १२
चक्षुषश्चरणस्यापि रूपस्याग्नेस्तथैव च
अघोराख्यामधिष्ठात्रीं मूर्तिमाहुर्मनीषिणः १३
रमनायाश्च पायोश्च रसस्यापां तथैव च

ईश्वरीं वामदेवाख्यां मूर्त्तिं तन्निरतां विदुः १४
घ्राणस्य चैवोपस्थस्य गंधस्य च भुवस्तथा
सद्यो जाताह्वयां मूर्तिमीश्वरीं संप्रचक्षते १५
मूर्तयः पंच देवस्य वंदनीयाः प्रयत्नतः
श्रेयोर्थिभिर्नरैर्नित्यं श्रेयसामेकहेतवः १६
तस्य देवादिदेवस्य मूर्त्यष्टकमयं जगत्
तस्मिन्व्याप्य स्थितं विश्वं सूत्रे मणिगणा इव १७
शर्वो भवस्तथा रुद्र उग्रो भीमः पशोः पतिः
ईशानश्च महादेवो मूर्त्तयश्चाष्ट विश्रुताः १८
भूम्यंभोग्निमरुद्व्योमक्षेत्रज्ञार्कनिशाकराः
अधिष्ठिता महेशस्य शर्वाद्यैरष्टमूर्त्तिभिः १९
चराचरात्मकं विश्वं धत्ते विश्वंभरात्मिका
शार्वीर्शिवाह्वया मूर्तिरिति शास्त्रस्य निश्चयः २०
संजीवनं समस्तस्य जगतस्सलिलात्मिका
भावीति गीयते मूर्त्तिभवस्य परमात्मनः २१
बहिरंतर्गता विश्वं व्याप्य तेजोमयी शुभा
रौद्री रुद्राव्यया मूर्तिरास्थिता घोररूपिणी २२
स्पंदयत्यनिलात्मदं बिभर्ति स्पंदते स्वयम्
औग्रीति कथ्यते सद्भिर्मूर्तिरुग्रस्य वेधसः २३
सर्वावकाशदा सर्वव्यापिका गगनात्मिका
मूर्तिर्भीमस्य भीमाख्या भूतवृंदस्य भेदिका २४
सर्वात्मनामधिष्ठात्री सर्वक्षेत्रनिवासिनी
मूर्तिः पशुपतेर्ज्ञेया पशुपाशनिकृंतनी २५
दीपयंती जगत्सर्वं दिवाकरसमाह्वया
ईशानाख्यमहेशस्य मूर्तिर्दिवि विसर्पति २६

आप्याययति यो विश्वममृतांशुर्निशाकरः
महादेवस्य सा मूर्तिर्महादेवसमाह्वया २७
आत्मा तस्याष्टमी मूर्तिः शिवस्य परमात्मनः
व्यापिकेतरमूर्तीनां विश्वं तस्माच्छिवात्मकम् २८
वृक्षस्य मूलसेकेन शाखाः पुष्यंति वै यथा
शिवस्य पूजया तद्वत्पुष्यत्यस्य वपुर्जगत् २९
सर्वाभयप्रदानं च सर्वानुग्रहणं तथा
सर्वोपकारकरणं शिवस्याराधनं विदुः ३०
यथेह पुत्रपौत्रादेः प्रीत्या प्रीतो भवेत्पिता
तथा सर्वस्य संप्रीत्या प्रीतो भवति शंकरः ३१
देहिनो यस्य कस्यापि क्रियते यदि निग्रहः
अनिष्टमष्टमूर्तेस्तत्कृतमेव न संशयः ३२
अष्टमूर्त्यात्मना विश्वमधिष्ठाय स्थितं शिवम्
भजस्व सर्वभावेन रुद्रः परमकारणम् ३३
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
तृतीयोऽध्यायः ३

अध्याय ४

कृष्ण उवाच
भगवन्परमेशस्य शर्वस्यामिततेजसः
मूर्तिभिर्विश्वमेवेदं यथा व्याप्तं तथा श्रुतम् १
अथैतज्ज्ञातुमिच्छामि याथात्म्यं पमेशयोः
स्त्रीपुंभावात्मकं चेदं ताभ्यां कथमधिष्ठितम् २
उपमन्युरुवाच
श्रीमद्विभूतिं शिवयोर्याथात्म्यं च समासतः

वक्ष्ये तद्विस्तराद्वक्तुं भवेनापि न शक्यते ३
शक्तिः साक्षान्महादेवी महादेवश्च शक्तिमान्
तयोर्विभूतिलेशो वै सर्वमेतच्चराचरम् ४
वस्तु किंचिदचिद्रूपं किंचिद्वस्तु चिदात्मकम्
द्वयं शुद्धमशुद्धं च परं चापरमेव च ५
यत्संसरति चिच्चक्रमचिच्चक्रसमन्वितम्
तदेवाशुद्धमपरमितरं तु परं शुभम् ६
अपरं च परं चैव द्वयं चिदचिदात्मकम्
शिवस्य च शिवायाश्च स्वाम्यं चैतत्स्वभावतः ७
शिवयोर्वै वशे विश्वं न विश्वस्य वशे शिवौ
ईशितव्यमिदं यस्मात्तस्माद्विश्वेश्वरौ शिवौ ८
यथा शिवस्तथा देवी यथा देवी तथा शिवः
नानयोरंतरं विद्याच्चंद्रचन्द्रिकयोरिव ९
चंद्रो न खलु भात्येष यथा चंद्रिकया विना
न भाति विद्यमानोऽपि तथा शक्त्या विना शिवः १०
प्रभया हि विनायद्वद्भानुरेष न विद्यते
प्रभा च भानुना तेन सुतरां तदुपाश्रया ११
एवं परस्परापेक्षा शक्तिशक्तिमतोः स्थिता
न शिवेन विना शक्तिर्न शक्त्या च विना शिवः १२
शक्तौयया शिवो नित्यं भक्तौ मुक्तौ च देहिनाम्
आद्या सैका परा शक्तिश्चिन्मयी शिवसंश्रया १३
यामाहुरखिलेशस्य तैस्तैरनुगुणैर्गुणैः
समानधर्मिणीमेव शिवस्य परमात्मनः १४
सैका परा च चिद्रूपा शक्तिः प्रसवधर्मिणी
विभज्य बहुधा विश्वं विदधाति शिवेच्छया १५

सा मूलप्रकृतिर्माया त्रिगुणा च त्रिधा स्मृता
शिवया च विपर्यस्तं यया ततमिदं जगत् १६
एकधा च द्विधा चैव तथा शतसहस्रधा
शक्तयः खलु भिद्यंते बहुधा व्यवहारतः १७
शिवेच्छया पराशक्तिः शिवतत्त्वैकतां गता
ततः परिस्फुरत्यादौ सर्गे तैलं तिलादिव १८
ततः क्रियाख्यया शक्त्या शक्तौ शक्तिमदुत्थया
तस्यां विक्षोभ्यमाणायामादौ नादः समुद्बभौ १९
नादाद्विनिःसृतो बिंदुर्बिंदोर्देवस्सदाशिवः
तस्मान्महेश्वरो जातः शुद्धविद्या महेश्वरात् २०
सा वाचामीश्वरी शक्तिर्वागीशाख्या हि शूलिनः
या सा वर्णस्वरूपेण मातृकेपि विजृम्भते २१
अथानंतसमावेशान्माया कालमवासृजत्
नियतिञ्च कलां विद्यां कलातोरागपूरुषौ २२
मायातः पुनरेवाभूदव्यक्तं त्रिगुणात्मकम्
त्रिगुणाच्च ततो व्यक्ताद्विभक्ताः स्युस्त्रयो गुणाः २३
सत्त्वं रजस्तमश्चेति यैर्व्याप्तमखिलं जगत्
गुणेभ्यः क्षोभ्यमाणेभ्यो गुणेशाख्यास्त्रिमूर्त्तयः २४
अभवन्महदादीनि तत्त्वानि च यथाक्रमम्
तेभ्यस्स्युरण्डपिण्डानि त्वसंख्यानि शिवाज्ञया २५
अधिष्ठितान्यनन्ताद्यैर्विद्येशैश्चक्रवर्तिभिः २५ २५
शरीरांतरभेदेन शक्तेर्भेदाः प्रकीर्तिताः
नानारूपास्तु विज्ञेयाः स्थूलसूक्ष्मविभेदतः २६
रुद्रस्य रौद्री सा शक्तिर्विष्णौर्वै वैष्णवी मता
ब्रह्माणी ब्रह्मणः प्रोक्ता चेन्द्रस्यैंद्रीति कथ्यते २७

किमत्र बहुनोक्तेन यद्विश्वमिति कीर्तितम्
शक्यात्मनैव तद्व्याप्तं यथा देहेऽतरात्मना २८
तस्माच्छक्तिमयं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम्
कला या परमा शक्तिः कथिता परमात्मनः २९
एवमेषा परा शक्तिरीश्वरेच्छानुयायिनी
स्थिरं चरं च यद्विश्वं सृजतीति विनिश्चयः ३०
ज्ञानक्रिया चिकीर्षाभिस्तिसृभिस्स्वात्मशक्तिभिः
शक्तिमानीश्वरः शश्वद्विश्वं व्याप्याधितिष्ठति ३१
इदमित्थमिदं नेत्थं भवेदित्येवमात्मिका
इच्छाशक्तिर्महेशस्य नित्या कार्य्यनियामिका ३२
ज्ञानशक्तिस्तु तत्कार्यं करणं कारणं तथा
प्रयोजनं च तत्त्वेन बुद्धिरूपाध्यवस्यति ३३
यथेप्सितं क्रियाशक्तिर्यथाध्यवसितं जगत्
कल्पयत्यखिलं कार्यं क्षणात्संकल्परूपिणी ३४
यथा शक्तित्रयोत्थानं शक्तिप्रसवधर्मिणी
शक्त्या परमया नुन्ना प्रसूते सकलं जगत् ३५
एवं शक्तिसमायोगाच्छक्तिमानुच्यते शिवः
शक्तिशक्तिमदुत्थं तु शाक्तं शैवमिदं जगत् ३६
यथा न जायते पुत्रः पितरं मातरं विना
तथा भवं भवानीं च विना नैतच्चराचरम्
स्त्रीपुंसप्रभवं विश्वं स्त्रीपुंसात्मकमेव च ३७
स्त्रीपुंसयोर्विभूतिश्च स्त्रीपुंसाभ्यामधिष्ठितम्
परमात्मा शिवः प्रोक्तश्शिवा सा च प्रकीर्तिता ३८
शिवस्सदाशिवः प्रोक्तः शिवा सा च मनोन्मनी
शिवो महेश्वरो ज्ञेयः शिवा मायेति कथ्यते ३९

पुरुषः परमेशानः प्रकृतिः परमेश्वरी
रुद्रो महेश्वरस्साक्षाद्रुद्राणी रुद्रवल्लभा ४०
विष्णुर्विश्वेश्वरो देवो लक्ष्मीर्विश्वेश्वरप्रिया
ब्रह्मा शिवो यदा स्रष्टा ब्रह्माणी ब्रह्मणः प्रिया ४१
भास्करो भगवाञ्छंभुः प्रभा भगवती शिवा
महेंद्रो मन्मथारातिः शची शैलेन्द्रकन्यका ४२
जातवेदा महादेवः स्वाहा शर्वार्द्धदेहिनी
यमस्त्रियंबको देवस्तत्प्रिया गिरिकन्यका ४३
निर्ऋृतिर्भगवानीशो नैर्ऋृती नगनंदनी
वरुणो भगवान्रुद्रो वारुणी भूधरात्मजा ४४
बालेंदुशेखरो वायुः शिवा शिवमनोहरा
यक्षो यज्ञशिरोहर्ता ऋद्धिर्हिमगिरीन्द्रजा ४५
चंद्रार्धशेखरश्चंद्रो रोहिणी रुद्रवल्लभा
ईशानः परमेशानस्तदार्या परमेश्वरी ४६
अनंतवलयोऽनंतो ह्यनंतानंतवल्लभा
कालाग्निरुद्रः कालारिः काली कालांतकप्रिया ४७
पुरुषाख्यो मनुश्शंभुः शतरूपा शिवप्रिया
दक्षस्साक्षान्महादेवः प्रसूतिः परमेश्वरी ४८
रुचिर्भवो भवानी च बुधैराकूतिरुच्यते
भृगुर्भगाक्षिहा देवः ख्यातिस्त्रिनयनप्रिया ४९
मरीचिभगवान्रुद्रः संभूतिश्शर्ववल्लभा
गंगाधरोऽगिरा ज्ञेयः स्मृतिः साक्षादुमा स्मृता ५०
पुलस्त्यः शशभृन्मौलिः प्रीतिः कांता पिनाकिनः
पुलहस्त्रिपुरध्वंसी तत्प्रिया तु शिवप्रिया ५१
क्रतुध्वंसी क्रतुः प्रोक्तः संनतिर्दयिता विभोः

त्रिनेत्रोऽत्रिरुमा साक्षादनसूया स्मृता बुधैः ५२
कश्यपः कालहा देवो देवमाता महेश्वरी
वसिष्ठो मन्मथारातिर्देवी साक्षादरुंधती ५३
शंकरः पुरुषास्सर्वे स्त्रियस्सर्वा महेश्वरी
सर्वे स्त्रीपुरुषास्तस्मात्तयोरेव विभूतयः ५४
विषयी भगवानीशो विषयः परमेश्वरी
श्राव्यं सर्वमुमारूपं श्रोता शूलवरायुधः ५५
प्रष्टव्यं वस्तुजातं तु धत्ते शंकरवल्लभा
प्रष्टा स एव विश्वात्मा बालचन्द्रावतंसकः ५६
द्रष्टव्यं वस्तुरूपं तु बिभर्त्ति वक्तवल्लभा
द्रष्टा विश्वेश्वरो देवः शशिखंडशिखामणिः ५७
रसजातं महादेवी देवो रसयिता शिवः
प्रेयजातं च गिरिजा प्रेयांश्चैव गराशनः ५८
मंतव्यवस्तुतां धत्ते सदा देवी महेश्वरी
मंता स एव विश्वात्मा महादेवो महेश्वरः ५९
बोद्धव्यवस्तुरूपं तु बिभर्त्ति भववल्लभा
देवस्स एव भगवान्बोद्धा मुग्धेन्दुशेखरः ६०
प्राणः पिनाकी सर्वेषां प्राणिनां भगवान्प्रभुः
प्राणस्थितिस्तु सर्वेषामंबिका चांबुरूपिणी ६१
बिभर्ति क्षेत्रतां देवी त्रिपुरांतकवल्लभा
क्षेत्रज्ञत्वं तदा धत्ते भगवानंतकांतकः ६२
अहः शूलायुधो देवः शूलपाणिप्रिया निशा
आकाशः शंकरो देवः पृथिवी शंकरप्रिया ६३
समुद्रो भगवानीशो वेला शैलेन्द्रकन्यका
वृक्षो वृषध्वजो देवो लता विश्वेश्वरप्रिया ६४

पुंल्लिंगमखिलं धत्ते भगवान्पुरशासनः
स्त्रिलिंगं चाखिलं धत्ते देवी देवमनोरमा ६५
शब्दजालमशेषं तु धत्ते सर्वस्य वल्लभा
अर्थस्वरूपमखिलं धत्ते मुग्धेन्दुशेखरः ६६
यस्य यस्य पदार्थस्य या या शक्तिरुदाहृता
सा सा विश्वेश्वरी देवी स स सर्वो महेश्वरः ६७
यत्परं यत्पवित्रं च यत्पुरायं यच्च मंगलम्
तत्तदाह महाभागास्तयोस्तेजोविजृंभितम् ६८
यथा दीपस्य दीप्तस्य शिखा दीपयते गृहम्
तथा तेजस्तयोरेतद्व्याप्य दीपयते जगत् ६९
तृणादिशिवमूर्त्यंतं विश्वख्यातिशयक्रमः
सन्निकर्षक्रमवशात्तयोरिति परा श्रुतिः ७०
सर्वाकारात्मकावेतौ सर्वश्रेयोविधायिनौ
पूजनीयौ नमस्कार्यौ चिंतनीयौ च सर्वदा ७१
यथाप्रज्ञमिदं कृष्ण याथात्म्यं परमेशयोः
कथितं हि मया तेऽद्य न तु तावदियत्तया ७२
तत्कथं शक्यते वक्तुं याथात्म्यं परमेशयोः
महतामपि सर्वेषां मनसोऽपि बहिर्गतम् ७३
अंतर्गतमनन्यानामीश्वरार्पितचेतसाम्
अन्येषां बुद्ध्यनारूढमारूढं च यथैव तत् ७४
येयमुक्ता विभूतिर्वै प्राकृती सा परा मता
अप्राकृतां परामन्यां गुह्यां गुह्यविदो विदुः ७५
यतो वाचो निवर्त्तंते मनसा चेन्द्रियैस्सह
अप्राकृती परा चैषा विभूतिः पारमेश्वरी ७६
सैवेह परमं धाम सैवेह परमा गतिः

सैवेह परमा काष्ठा विभूतिः परमेष्ठिनः ७७
तां प्राप्तुं प्रयतंतेऽत्र जितश्वासा जितेंद्रियाः
गर्भकारा गृहद्वारं निश्छिद्रं घटितुं यथा ७८
संसाराशीविषालीढमृतसंजीवनौषधम्
विभूतिं शिवयोर्विद्वान्न बिभेति कुतश्चन ७९
यः परामपरां चैव विभूतिं वेत्ति तत्त्वतः
सोऽपरो भूतिमुल्लंघ्य परां भूतिं समश्नुते ८०
एतत्ते कथितं कृष्ण याथात्म्यं परमात्मनोः
रहस्यमपि योग्योऽसि भर्गभक्तो भवानिति ८१
नाशिष्येभ्योऽप्यशैवेभ्यो नाभक्तेभ्यः कदाचन
व्याहरेदीशयोर्भूतिमिति वेदानुशासनम् ८२
तस्मात्त्वमतिकल्याणपरेभ्यः कथयेन्न हि
त्वादृशेभ्योऽनुरूपेभ्यः कथयैतन्न चान्यथा ८३
विभूतिमेतां शिवयोर्योग्येभ्यो यः प्रदापयेत्
संसारसागरान्मुक्तः शिवसायुज्यमाप्नुयात् ८४
कीर्तनादस्य नश्यंति महान्त्यः पापकोटयः
त्रिश्चतुर्धासमभ्यस्तैर्विनश्यंति ततोऽधिकाः ८५
नश्यंत्यनिष्टरिपवो वर्द्धन्ते सुहृदस्तथा
विद्या च वर्द्धते शैवी मतिस्सत्ये प्रवर्तते ८६
भक्तिः पराः शिवे साम्बे सानुगे सपरिच्छिदे
यद्यदिष्टतमं चान्यत्तत्तदाप्नोत्यसंशयम् ८७
अन्तःशुचिः शिवे भक्तो विस्रब्धः कीर्तयेद्यदि
प्रबलैः कर्मभिः पूर्वैः फलं चेत्प्रतिबध्यते
पुनः पुनः समभ्यस्येत्तस्य नास्तीह दुर्ल्लभम् ८८
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे

गौरीशंकरविभूतियोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ४

अध्याय ५

उपमन्युरुवाच
विग्रहं देवदेवस्य विश्वमेतच्चराचरम्
तदेवं न विजानंति पशवः पाशगौरवात् १
तमेकमेव बहुधा वदंति यदुनंदन
अजानन्तः परं भावमविकल्पं महर्षयः २
अपरं ब्रह्मरूपं च परं ब्रह्मात्मकं तथा
केचिदाहुर्महादेवमनादिनिधनं परम् ३
भूतेंद्रियांतःकरणप्रधानविषयात्मकम्
अपरं ब्रह्म निर्दिष्टं परं ब्रह्म चिदात्मकम् ४
बृहत्त्वाद्बृहणत्वाद्वा ब्रह्म चेत्यभिधीयते
उभे ते ब्रह्मणो रूपे ब्रह्मणोऽधिपतेः प्रभोः
विद्याऽविद्यास्वरूपीति कैश्चिदीशो निगद्यते ५
विद्यां तु चेतनां प्राहुस्तथाविद्यामचेतनाम्
विद्याऽविद्यात्मकं चैव विश्वं विश्वगुरोर्विभोः ६
रूपमेव न संदेहो विश्वं तस्य वशे यतः
भ्रांतिर्विद्या परा चेति शार्वं रूपं परं विदुः ७
अयथाबुद्धिरर्थेषु बहुधा भ्रांतिरुच्यते
यथार्थाकारसंवित्तिर्विद्येति परिकीर्त्यते ८
विकल्परहितं तत्त्वं परमित्यभिधीयते
वैपरीत्यादसच्छब्दः कथ्यते वेदवादिभिः ९
तयोः पतित्वात्तु शिवः सदसत्पतिरुच्यते
क्षराक्षरात्मकं प्राहुः क्षराक्षरपरं परे १०

क्षरस्सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते
उभे ते परमेशस्य रूपे तस्य वशे यतः ११
तयोः परः शिवः शांतः क्षराक्षरापरस्स्मृतः
समष्टिव्यष्ठिरूपं च समष्टिव्यष्टिकारणम् १२
वदंति मुनयः केचिच्छिवं परमकारणम्
समष्टिमाहुरव्यक्तं व्यष्टिं व्यक्तं तथैव च १३
ते रूपे परमेशस्य तदिच्छायाः प्रवर्तनात्
तयोः कारणभावेन शिवं परमकारणम् १४
कारणार्थविदः प्राहुः समष्टिव्यष्टिकारणम्
जातिव्यक्तिस्वरूपीति कथ्यते कैश्चिदीश्वरः १५
या पिंडेप्यनुवर्तेत सा जातिरिति कथ्यते
व्यक्तिर्व्यावृत्तिरूपं तं पिराडजातेः समाश्रयम् १६
जातयो व्यक्तयश्चैव तदाज्ञापरिपालिताः
यतस्ततो महादेवो जातिव्यक्तिवपुः स्मृतः १७
प्रधानपुरुषव्यक्तकालात्मा कथ्यते शिवः
प्रधानं प्रकृतिं प्राहुःक्षेत्रज्ञं पुरुषं तथा १८
त्रयोविंशतितत्त्वानि व्यक्तमाहुर्मनीषिणः
कालः कार्य्यप्रपंचस्य परिणामैककारणम् १९
एषामीशोऽधिपो धाता प्रवर्तकनिवर्तकः
आविर्भावतिरोभावहेतुरेकः स्वराडजः २०
तस्मात्प्रधानपुरुषव्यक्तकालस्वरूपवान्
हेतुर्नेताधिपस्तेषां धाता चोक्ता महेश्वरः २१
विराड्हिरणयगर्भात्मा कैश्चिदीशो निगद्यते
हिरणयगर्भो लोकानां हेतुर्विश्वात्मको विराट् २२
अंतर्यामी परश्चेति कथ्यते कविभिश्शिवः

प्राज्ञस्तैजसविश्वात्मेत्यपरे संप्रचक्षते २३
तुरीयमपरे प्राहुः सौम्यमेव परे विदुः
माता मानं च मेयं च मतिं चाहुरथापरे २४
कर्ता क्रिया च कार्य्यं च करणं कारणं परे
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तयात्मेत्यपरे संप्रचक्षते २५
तुरीयमपरे प्राहुस्तुर्यातीतमितीतरे
तमाहुर्विगुणं केचिद्गुणवन्तं परे विदुः २६
केचित्संसारिणं प्राहुस्तमसंसारिणं परे
स्वतंत्रमपरे प्राहुरस्वतंत्रं परे विदुः २७
घोरमित्यपरे प्राहुः सौम्यमेव परे विदुः
रागवंतं परे प्राहुर्वीतरागं तथा परे २८
निष्क्रियं च परे प्राहुः सक्रियं चेतरे जनाः
निरिंद्रियं परे प्राहुः सेंद्रियं च तथापरे २९
ध्रुवमित्यपरे प्राहुस्तमध्रुवामितीरते
अरूपं केचिदाहुर्वै रूपवंतं परे विदुः ३०
अदृश्यमपरे प्राहुर्दृश्यमित्यपरे विदुः
वाच्यमित्यपरे प्राहुरवाच्यमिति चापरे
शब्दात्मकं परे प्राहुश्शब्दातीतमथापरे ३१
केचिच्चिन्तामयं प्राहुश्चिन्तया रहितं परे
ज्ञानात्मकं परे प्राहुर्विज्ञानमिति चापरे ३२
केचिच्ज्ञेयमिति प्राहुरज्ञेयमिति केचन
परमेके तमेवाहुरपरं च तथा परे ३३
एवं विकल्प्यमानं तु याथात्म्यं परमेष्ठिनः
नाध्यवस्यंति मुनयो नानाप्रत्ययकारणात् ३४
ये पुनस्सर्वभावेन प्रपन्नाः परमेश्वरम्

ते हि जानंत्ययत्नेन शिवं परमकारणम् ३५
यावत्पशुर्नैव पश्यत्यनीशं १ पुराणं भुवनस्येशितारम्
तावद्दुःखे वर्तते बद्धपाशः संसारेऽस्मिञ्चक्रनेमिक्रमेण ३६
यदा २ पश्यः पश्यते रुक्मवर्णं कर्तारमीशं पुरुषं ब्रह्मयोनिम्
तदाविद्वान्पुण्यपापे विधूय निरंजनः परममुपैति साम्यम् ३७
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
पशुपतित्वज्ञानयोगो नाम पंचमोऽध्यायः ५

अध्याय ६

उपमन्युरुवाच
नशिवस्याणवो बंधः कार्यो मायेय एव वा
प्राकृतो वाथ बोद्धा वा ह्यहंकारात्मकस्तथा १
नैवास्य मानसो बंधो न चैत्तो नेंद्रियात्मकः
न च तन्मात्रबंधोऽपि भूतबंधो न कश्चन २
न च कालः कला चैव न विद्या नियतिस्तथा
न रागो न च विद्वेषः शंभोरमिततेजसः ३
न चास्त्यभिनिवेशोऽस्य कुशलाऽकुशलान्यपि
कर्माणि तद्विपाकश्च सुखदुःखे च तत्फले ४
आशयैर्नापि संबन्धः संस्कारैः कर्मणामपि
भोगैश्च भोगसंस्कारैः कालत्रितयगोचरैः ५
न तस्य कारणं कर्ता नादिरंतस्तथांतरम्
न कर्म करणं वापि नाकार्यं कार्यमेव च ६
नास्य बंधुरबंधुर्वा नियंता प्रेरकोऽपि वा
न पतिर्न गुरुस्त्राता नाधिको न समस्तथा ७
न जन्ममरणे तस्य न कांक्षितमकांक्षितम्

न विधिर्न निषेधश्च न मुक्तिर्न च बन्धनम् ८
नास्ति यद्यदकल्याणं तत्तदस्य कदाचन
कल्याणं सकलं चास्ति परमात्मा शिवो यतः ९
स शिवस्सर्वमेवेदमधिष्ठाय स्वशक्तिभिः
अप्रच्युतस्स्वतो भावः स्थितः स्थाणुरतः स्मृतः १०
शिवेनाधिष्ठितं यस्माज्जगत्स्थावरजंगमम्
सर्वरूपः स्मृतश्शर्वस्तथा ज्ञात्वा न मुह्यति ११
शर्वो रुद्रो नमस्तस्मै पुरुषः सत्परो महान्
हिरण्यबाहुर्भगवान्हिरण्यपतिरीश्वरः १२
अंबिकापतिरीशानः पिनाकी वृषवाहनः
एको रुद्रः परं ब्रह्म पुरुषः कृष्णपिंगलः १३
बालाग्रमात्रो हृन्मध्ये विचिंत्यो दहरांतरे
हिरण्यकेशः पद्माक्षो ह्यरुणस्ताम्र एव च १४
योऽवसर्पत्य सौ देवो नीलग्रीवो हिरणमयः
सौम्यो घोरस्तथा मिश्रश्चाक्षारश्चामृतोऽव्ययः १५
स पुंविशेषः परमो भगवानन्तकांतकः
चेतनचेतनोन्मुक्तः प्रपंचाच्च परात्परः १६
शिवेनातिशयत्वेन ज्ञानैश्वर्ये विलोकिते
लोकेशातिशयत्वेन स्थितं प्राहुर्मनीषिणः १७
प्रतिसर्गप्रसूतानां ब्रह्मणां शास्त्रविस्तरम्
उपदेष्टा स एवादौ कालावच्छेदवर्तिनाम् १८
कालावच्छेदयुक्तानां गुरूणामप्यसौ गुरुः
सर्वेषामेव सर्वेशः कालावच्छेदवर्जितः १९
शुद्धा स्वाभाविकी तस्य शक्तिस्सर्वातिशायिनी
ज्ञानमप्रतिमं नित्यं वपुरत्यन्तनिर्मितम् २०

ऐश्वर्यमप्रतिद्वंद्वं सुखमात्यन्तिकं बलम्
तेजःप्रभावो वीर्यं च क्षमा कारुण्यमेव च २१
परिपूर्णस्य सर्गाद्यैर्नात्मनोऽस्ति प्रयोजनम्
परानुग्रह एवास्य फलं सर्वस्य कर्मणः २२
प्रणवो वाचकस्तस्य शिवस्य परमात्मनः
शिवरुद्रादिशब्दानां प्रणवो हि परस्स्मृतः २३
शंभो प्रणववाच्यस्य भवनात्तज्जपादपि
या सिद्धिस्सा परा प्राप्या भवत्येव न संशयः २४
तस्मादेकाक्षरं देवमाहुरागमपारगाः
वाच्यवाचकयोरैक्यं मन्यमाना मनस्विनः २५
अस्य मात्राः समाख्याताश्चतस्रो वेदमूर्द्धनि
आरश्चाप्युकारश्च मकारो नाद इत्यपि २६
अकारं बह्वृचं प्राहुरुकारो यजुरुच्यते
मकारः सामनादोस्य श्रुतिराथर्वणी स्मृताः २७
अकारश्च महाबीजं रजः स्रष्टा चतुर्मुखः
उकारः प्रकृतिर्योनिः सत्त्वं पालयिता हरिः २८
मकारः पुरुषो बीजं तमः संहारको हरः
नादः परः पुमानीशो निर्गुणो निष्क्रियः शिवः २९
सर्वं तिसृभिरेवेदं मात्राभिर्निखिलं त्रिधा
अभिधाय शिवात्मानं बोधयत्यर्धमात्रया ३०
यस्मात्परं नापरमस्ति किंचिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति किंचित्
वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम् ३१
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शिवतत्त्ववर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ६

अध्याय ७

उपमन्युरुवच
शक्तिस्स्वाभविकी तस्य विद्या विश्वविलक्षणा
एकानेकस्य रूपेण भाति भानोरिव प्रभा १
अनंताः शक्तयो यस्या इच्छाज्ञानक्रियादयः
मायाद्याश्चाभवन्वह्नोर्विस्फुलिंगा यथा तथा २
सदाशिवेश्वराद्या हि विद्याऽविद्येश्वरादयः
अभवन्पुरुषाश्चास्याः प्रकृतिश्च परात्परा ३
महदादिविशेषांतास्त्वजाद्याश्चापि मूर्त्तयः
यच्चान्यदस्ति तत्सर्वं तस्याः कार्य्यं न संशयः ४
सा शक्तिस्सर्वगा सूक्ष्मा प्रबोधानंदरूपिणी
शक्तिमानुच्यते देवश्शिवश्शीतांशुभूषणः ५
वेद्यश्शिवश्शिवा विद्या प्रज्ञा चैव श्रुतिः स्मृतिः
धृतिरेषा स्थितिर्निष्ठा ज्ञानेच्छाकर्मशक्तयः ६
आज्ञा चैव परं ब्रह्म द्वे विद्ये च परापरे
शुद्धविद्या शुद्धकला सर्वं शक्तिकृतं यतः ७
माया च प्रकृतिर्जीवो विकारो विकृतिस्तथा
असच्च सच्च यत्किंचित्तया सर्वमिदं ततम् ८
सा देवी मायया सर्वं ब्रह्मांडं सचराचरम्
मोहयत्यप्रयत्नेन मोचयत्यपि लीलया ९
अनया सह सर्वेशः सप्तविंशप्रकारया
विश्वं व्याप्य स्थितस्तस्मान्मुक्तिरत्र प्रवर्तते १०
मुमुक्षवः पुरा केचिन्मुनयो ब्रह्मवादिनः
संशयाविष्टमनसो विस्मृशंति यथातथम् ११
किं कारणं कुतो जाता जीवामः केन वा वयम्

कुत्रास्माकं संप्रतिष्ठा केन वाधिष्ठिता वयम् १२
केन वर्तामहे शश्वत्सुखेष्वन्येषु चानिशम्
अविलंघ्या च विश्वस्य व्यवस्था केन वा कृता १३
कालस्य भावो नियतिर्यदृच्छा नात्र युज्यते
भूतानि योनिः पुरुषो योगी चैषां परोऽथ वा १४
अचेतनत्वात्कालादेश्चेतनत्वेपि चात्मनः
सुखदुःखानि भूतत्वादनीशत्वाद्विचार्यते १५
तद्ध्यानयोगानुगतां प्रपश्यञ्छक्तिमैश्वरीम्
पाशविच्छेदिकां साक्षान्निगूढां स्वगुणैर्भृशम् १६
तया विच्छिन्नपाशास्ते सर्वकारणकारणम्
शक्तिमंतं महादेवमपश्यन्दिव्यचक्षुषा १७
यः कारणान्यशेषाणि कालात्मसहितानि च
अप्रमेयोऽनया शक्त्या सकलं योऽधितिष्ठति १८
ततः प्रसादयोगेन योगेन परमेण च
दृष्टेन भक्तियोगेन दिव्यः गतिमवाप्नुयुः १९
तस्मात्सह तथा शक्त्या हृदि पश्यंति ये शिवम्
तेषां शाश्वतिकी शांतिर्नैतरेषामिति श्रुतिः २०
न हि शक्तिमतश्शक्त्या विप्रयोगोऽस्ति जातुचित्
तस्माच्छक्तेः शक्तिमतस्तादात्म्यान्निर्वृतिर्द्वयोः २१
क्रमो विवक्षितो नूनं विमुक्तौ ज्ञानकर्मणोः
प्रसादे सति सा मूर्तिर्यस्मात्करतले स्थिता २२
देवो वा दानवो वापि पशुर्वा विहगोऽपि वा
कीरो वाथ कृमिर्वापि मुच्यते तत्प्रसादतः २३
गर्भस्थो जायमानो वा बालो वा तरुणोऽपि वा
वृद्धो वा म्रियमाणो वा स्वर्गस्थो वाथ नारकी २४

पतितो वापि धर्मात्मा पंडितो मूढ एव वा
प्रसादे तत्क्षणादेव मुच्यते नात्र संशयः २५
अयोग्यानां च कारुण्याद्भक्तानां परमेश्वरः
प्रसीदति न संदेहो विगृह्य विविधान्मलान् २६
प्रसदादेव सा भक्तिः प्रसादो भक्तिसंभवः
अवस्थाभेदमुत्प्रेक्ष्य विद्वांस्तत्र न मुह्यति २७
प्रसादपूर्विका येयं भुक्तिमुक्तिविधायिनी
नैव सा शक्यते प्राप्तुं नरैरेकेन जन्मना २८
अनेकजन्मसिद्धानां श्रौतस्मार्तानुवर्तिनाम्
विरक्तानां प्रबुद्धानां प्रसीदति महेश्वरः २९
प्रसन्ने सति देवेश पशौ तस्मिन्प्रवर्तते
अस्ति नाथो ममेत्यल्पा भक्तिर्बुद्धिपुरस्सरा ३०
तपसा विविधैश्शैवैर्धर्मैस्संयुज्यते नरः
तत्र योगे तदभ्यासस्ततो भक्तिः परा भवेत् ३१
परया च तया भक्त्या प्रसादो लभ्यते परः
प्रसादात्सर्वपाशेभ्यो मुक्तिर्मुक्तस्य निर्वृतिः ३२
अल्पभावोऽपि यो मर्त्यस्सोऽपि जन्मत्रयात्परम्
नयोनियंत्रपीडायै भवेन्नैवात्र संशयः ३३
सांगाऽनंगा च या सेवा सा भक्तिरिति कथ्यते
सा पुनर्भिद्यते त्रेधा मनोवाक्कायसाधनैः ३४
शिवरूपादिचिंता या सा सेवा मानसी स्मृता
जपादिर्वाचिकी सेवा कर्मपूजादि कायिकी ३५
सेयं त्रिसाधना सेवा शिवधर्मश्च कथ्यते
स तु पंचविधः प्रोक्तः शिवेन परमात्मना ३६
तपः कर्म जपो ध्यानं ज्ञानं चेति समासतः

कर्मलिङ्गार्चनाद्यं च तपश्चान्द्रायणादिकम् ३७
जपस्त्रिधा शिवाभ्यासश्चिन्ता ध्यानं शिवस्य तु
शिवागमोक्तं यज्ज्ञानं तदत्र ज्ञानमुच्यते ३८
श्रीकंठेन शिवेनोक्तं शिवायै च शिवागमः
शिवाश्रितानां कारुण्याच्छ्रेयसामेकसाधनम् ३९
तस्माद्विवर्धयेद्भक्तिं शिवे परमकारणे
त्यजेच्च विषयासंगं श्रेयोऽर्थी मतिमान्नरः ४०
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शिवतत्त्वकथनं नाम सप्तमोऽध्यायः ७

अध्याय ८

कृष्ण उवाच
भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि शिवेन परिभाषितम्
वेदसारे शिवज्ञानं स्वाश्रितानां विमुक्तये १
अभक्तानामबुद्धीनामयुक्तानामगोचरम्
अर्थैर्दशर्द्धैः संयुक्तं गूढमप्राज्ञनिंदितम् २
वर्णाश्रमकृतैर्द्धर्मैर्विपरीतं क्वचित्समम्
वेदात्षडंगादुद्धृत्य सांख्याद्योगाच्च कृत्स्नशः ३
शतकोटिप्रमाणेन विस्तीर्णं ग्रंथसंख्यया
कथितं परमेशेन तत्र पूजा कथं प्रभोः ४
कस्याधिकारः पूजादौ ज्ञानयोगादयः कथम्
तत्सर्वं विस्तरादेव वक्तुमर्हसि सुव्रत ५
उपमन्युरुवाच
शैवं संक्षिप्य वेदोक्तं शिवेन परिभाषितम्
स्तुतिनिंदादिरहितं सद्यः प्रत्ययकारणम् ६

गुरुप्रसादजं दिव्यमनायासेन मुक्तिदम्
कथयिष्ये समासेन तस्य शक्यो न विस्तरः ७
सिसृक्षया पुराव्यक्ताच्छिवः स्थाणुर्महेश्वरः
सत्कार्यकारणोपेतस्स्वयमाविरभूत्प्रभुः ८
जनयामास च तदा ऋषिर्विश्वाधिकः प्रभुः
देवानां प्रथमं देवं ब्रह्माणं ब्रह्मणस्पतिम् ९
ब्रह्मापि पितरं देवं जायमानं न्यवैक्षत
तं जायमानं जनको देवः प्रापश्यदाज्ञया १०
दृष्टो रुद्रेण देवोऽसावसृजद्विश्वमीश्वरः
वर्णाश्रमव्यवस्थां च चकार स पृथक्पृथक् ११
सोमं ससर्ज यज्ञार्थे सोमाद्द्यौस्समजायत
धरा च वह्निः सूर्यश्च यज्ञो विष्णुश्शचीपतिः १२
ते चान्ये च सुरा रुद्रं रुद्राध्यायेन तुष्टुवुः
प्रसन्नवदनस्तस्थौ देवानामग्रतः प्रभुः १३
अपहृत्य स्वलीलार्थं तेषां ज्ञानं महेश्वरः
तमपृच्छंस्ततो देवाः को भवानिति मोहिताः १४
सोऽब्रवीद्भगवान्रुद्रो ह्यहमेकः पुरातनः
आसं प्रथममेवाहं वर्तामि १ च सुरोत्तमाः १५
भविष्यामि च मत्तोन्यो व्यतिरिक्तो न कश्चन
अहमेव जगत्सर्वं तर्पयामि स्वतेजसा १६
मत्तोऽधिकः समो नास्ति मां यो वेद स मुच्यते
इत्युक्त्वा भगवान्रुद्रस्तत्रैवांतरधत्त स
अपश्यंतस्तमीशानं स्तुवंतश्चैव सामभिः १७
व्रतं पाशुपतं कृत्वा त्वथर्वशिरसि स्थितम्
भस्मसंछन्नसर्वांगा बभूवुरमरास्तदा १८

अथ तेषां प्रसादार्थं पशूनां पतिरीश्वरः १९
सगणश्चोमया सार्द्धं सान्निध्यमकरोत्प्रभुः
यं विनिद्रा जितश्वासा योगिनो दग्धकिल्बिषाः २०
हृदि पश्यंति तं देवं ददृशुर्देवपुंगवाः
यामाहुः परमां शक्तिमीश्वरेच्छानुवर्तिनीम् २१
तामपश्यन्महेशस्य वामतो वामलोचनाम्
ये विनिर्धूतसंसाराः प्राप्ताः शैवं परं पदम् २२
नित्यसिद्धाश्च ये वान्यं ते च दृष्टा गणेश्वराः
अथ तं तुष्टुवुर्देवा देव्या सह महेश्वरम् २३
स्तोत्रैर्माहेश्वरैर्दिव्यैः श्रौतैः पौराणिकैरपि
देवोऽपि देवानालोक्य घृणया वृषभध्वजः २४
तुष्टोऽस्मीत्याह सुप्रीतस्स्वभावमधुरां गिरम्
अथ सुप्रीतमनसं प्रणिपत्य वृषध्वजम्
अर्थमहत्तमं देवाः पप्रच्छुरिममादरात् २५
देवा ऊचुः
भगवन्केन मार्गेण पूजनीयोऽसि भूतले
कस्याधिकारः पूजायां वक्तुमर्हसि तत्त्वतः २६
ततः सस्मितमालोक्य देवीं देववरोहरः
स्वरूपं दर्शयामास घोरं सूर्यात्मकं परम् २७
सर्वैश्वर्यगुणोपेतं सर्वतेजोमयं परम्
शक्तिभिर्मूर्तिभिश्चांगैर्ग्रहैर्देवैश्च संवृतम् २८
अष्टबाहुं चतुर्वक्त्रमर्द्धनारीकमद्भुतम्
दृष्ट्वैवमद्भुताकारं देवा विष्णुपुरोगमाः २९
बुद्ध्वा दिवाकरं देवं देवीं चैव निशाकरम्
पञ्चभूतानि शेषाणि तन्मयं च चराचरम् ३०

एवमुक्त्वा नमश्चक्रुस्तस्मै चार्घ्यं प्रदाय वै ३१
सिंदूरवर्णाय सुमण्डलाय सुवर्णवर्णाभरणाय तुभ्यम्
पद्माभनेत्राय सपंकजाय ब्रह्मेन्द्रनारायणकारणाय ३२
सुरत्नपूर्णं ससुवर्णतोयं सुकुंकुमाद्यं सकुशं सपुष्पम्
प्रदत्तमादाय सहेमपात्रं प्रशस्तमर्घ्यं भगवन्प्रसीद ३३
नमश्शिवाय शांताय सगणायादिहेतवे
रुद्राय विष्णवे तुभ्यं ब्रह्मणे सूर्यमूर्तये ३४
यश्शिवं मण्डले सौरे संपूज्यैव समाहितः
प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने प्रदद्यादर्घ्यमुत्तमम् ३५
प्रणमेद्वा पठेदेताञ्छ्लोकाञ्छ्रुतिमुखानिमान्
न तस्य दुर्ल्लभं किंचिद्भक्तश्चेन्मुच्यते दृढम् ३६
तस्मादभ्यर्चयेनित्यं शिवमादित्यरूपिणम्
धर्मकामार्थमुक्त्यर्थं मनसा कर्मणा गिरा ३७
अथ देवान्समालोक्य मण्डलस्थो महेश्वरः
सर्वागमोत्तरं दत्त्वा शास्त्रमंतरधाद्धरः ३८
तत्र पूजाधिकारोऽयं ब्रह्मक्षत्रविशामिति
ज्ञात्वा प्रणम्य देवेशं देवा जग्मुर्यथागतम् ३९
अथ कालेन महता तस्मिञ्छास्त्रे तिरोहिते
भर्तारं परिपप्रच्छ तदंकस्था महेश्वरी ४०
तया स चोदितो देवो देव्या चन्द्रविभूषणः
अवदत्करमुद्धृत्य शास्त्रं सर्वागमोत्तरम् ४१
प्रवर्तितं च तल्लोके नियोगात्परमेष्ठिनः
मयागस्त्येन गुरुणा दधीचेन महर्षिणा ४२
स्वयमप्यवतीर्योर्व्यां युगावर्तेषु शूलधृक्
स्वाश्रितानां विमुक्त्यर्थं कुरुते ज्ञानसंततिम् ४३

ऋभुस्सत्यो भार्गवश्च ह्यंगिराः सविता द्विजाः
मृत्युः शतक्रतुर्धीमान्वसिष्ठो मुनिपुंगवः ४४
सारस्वतस्त्रिधामा च त्रिवृतो मुनिपुंगवः
शततेजास्स्वयं धर्मो नारायण इति श्रुतः ४५
स्वरक्षश्चारुणिर्धीमांस्तथा चैव कृतंजयः
कृतंजयो भरद्वाजो गौतमः कविरुत्तमः ४६
वाचःस्रवा मुनिस्साक्षात्तथा सूक्ष्मायणिः शुचिः
तृणबिंदुर्मुनिः कृष्णः शक्तिः शाक्तेय उत्तरः ४७
जातूकर्ण्यो हरिस्साक्षात्कृष्णद्वैपायनो मुनिः
व्यासावताराञ्छृणवंतु कल्पयोगेश्वरान्क्रमात् ४८
लैंगे व्यासावतारा हि द्वापरां तेषु सुव्रताः
योगाचार्यावताराश्च तथा शिष्येषु शूलिनः ४९
तत्र तत्र विभोः शिष्याश्चत्वारः स्युर्महौजसः
शिष्यास्तेषां प्रशिष्याश्च शतशोऽथ सहस्रशः ५०
तेषां संभावनाल्लोके शैवाज्ञाकरणादिभिः
भाग्यवंतो विमुच्यंते भक्त्या चात्यंतभाविताः ५१

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शिवतत्त्वज्ञाने व्यासावतारवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ८

अध्याय ९

कृष्ण उवाच
युगावर्तेषु सर्वेषु योगाचार्यच्छलेन तु
अवतारान्हि शर्वस्य शिष्यांश्च भगवन्वद १
उपमन्युरुवाच
श्वेतः सुतारो मदनः सुहोत्रः कण्क एव च

लौगाक्षिश्च महामायो जैगीषव्यस्तथैव च २
दधिवाहश्च ऋषभो मुनिरुग्रोऽत्रिरेव च
सुपालको गौतमश्च तथा वेदशिरा मुनिः ३
गोकर्णश्च गुहावासी शिखण्डी चापरः स्मृतः
जटामाली चाट्टहासो दारुको लांगुली तथा ४
महाकालश्च शूली च डंडी मुण्डीश एव च
सविष्णुस्सोमशर्मा च लकुलीश्वर एव च ५
एते वाराह कल्पेऽस्मिन्सप्तमस्यांतरो मनोः
अष्टाविंशतिसंख्याता योगाचार्या युगक्रमात् ६
शिष्याः प्रत्येकमेतेषां चत्वारश्शांतचेतसः
श्वेतादयश्च रुष्यांतांस्तान्ब्रवीमि यथाक्रमम् ७
श्वेतश्श्वेतशिखश्चैव श्वेताश्वः श्वेतलोहितः
दुन्दुभिश्शतरूपश्च ऋचीकः केतुमांस्तथा ८
विकोशश्च विकेशश्च विपाशः पाशनाशनः
सुमुखो दुर्मुखश्चैव दुर्गमो दुरतिक्रमः ९
सनत्कुमारस्सनकः सनंदश्च सनातनः
सुधामा विरजाश्चैव शंखश्चांडज एव च १०
सारस्वतश्च मेघश्च मेघवाहस्सुवाहकः
कपिलश्चासुरिः पंचशिखो बाष्कल एव च ११
पराशराश्च गर्गश्च भार्गवश्चांगिरास्तथा
बलबन्धुर्निरामित्राः केतुशृंगस्तपोधनः १२
लंबोदरश्च लंबश्च लम्बात्मा लंबकेशकः
सर्वज्ञस्समबुद्धिश्च साध्यसिद्धिस्तथैव च १३
सुधामा कश्यपश्चैव वसिष्ठो विरजास्तथा
अत्रिरुग्रो गुरुश्रेष्ठः श्रवनोथ श्रविष्टकः १४

कुणिश्च कुणिबाहुश्च कुशरीरः कुनेत्रकः
काश्यपो ह्युशनाश्चैव च्यवनश्च बृहस्पतिः १५
उतथ्यो वामदेवश्च महाकालो महाऽनिलः
वाचःश्रवाः सुवीरश्च श्यावकश्च यतीश्वरः १६
हिरण्यनाभः कौशल्यो लोकाक्षिः कुथुमिस्तथा
सुमन्तुर्जैमिनिश्चैव कुबन्धः कुशकन्धरः १७
प्लक्षो दार्भायणिश्चैव केतुमान्गौतमस्तथा
भल्लवी मधुपिंगश्च श्वेतकेतुस्तथैव च १८
उशिजो बृहदश्वश्च देवलः कविरेव च
शालिहोत्रः सुवेषश्च युवनाश्वः शरद्वसुः १९
अक्षपादः कणादश्च उलूको वत्स एव च
कुलिकश्चैव गर्गश्च मित्रको रुष्य एव च २०
एते शिष्या महेशस्य योगाचार्यस्वरूपिणः
संख्या च शतमेतेषां सह द्वादशसंख्यया २१
सर्वे पाशुपताः सिद्धा भस्मोद्धूलितविग्रहाः
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञा वेदवेदांगपारगाः २२
शिवाश्रमरतास्सर्वे शिवज्ञानपरायणाः
सर्वे संगविनिर्मुक्ताः शिवैकासक्तचेतसः २३
सर्वद्वंद्वसहा धीराः सर्वभूतहिते रताः
ऋजवो मृदवः स्वस्था जितक्रोधा जितेंद्रियाः २४
रुद्राक्षमालाभरणास्त्रिपुंड्रांकितमस्तकाः
शिखाजटास्सर्वजटा अजटा मुंडशीर्षकाः २५
फलमूलाशनप्रायाः प्राणायामपरायणाः
शिवाभिमानसंपन्नाः शिवध्यानैकतत्पराः २६
समुन्मथितसंसारविषवृक्षांकुरोद्गमाः

प्रयातुमेव सन्नद्धाः परं शिवपुरं प्रति २७
सदेशिकानिमान्मत्वा नित्यं यश्शिवमर्चयेत्
स याति शिवसायुज्यं नात्र कार्या विचारणा २८
इति श्रीशिवमहापु॥॥ सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शिवस्य योगावतारवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ९

अध्याय १०

कृष्ण उवाच
भगवन्सर्वयोगींद्र गणेश्वर मुनीश्वर
षडाननसमप्रख्य सर्वज्ञाननिधे गुरो १
प्रायस्त्वमवतीर्योर्व्यां पाशविच्छित्तये नृणाम्
महर्षिवपुरास्थाय स्थितोऽसि परमेश्वर २
अन्यथा हि जगत्यस्मिन् देवो वा दानवोऽपि वा
त्वत्तोन्यः परमं भावं को जानीयाच्छिवात्मकम् ३
तस्मात्तव मुखोद्गीर्णं साक्षादिव पिनाकिनः
शिवज्ञानामृतं पीत्वा न मे तृप्तमभून्मनः ४
साक्षात्सर्वजगत्कर्तुर्भर्तुरंकं समाश्रिता
भगवन्किन्नु पप्रच्छ भर्तारं परमेश्वरी ५
उपमन्युरुवाच
स्थाने पृष्टं त्वया कृष्ण तद्वक्ष्यामि यथातथम्
भवभक्तस्य युक्तस्य तव कल्याणचेतसः ६
महीधरवरे दिव्ये मंदरे चारुकंदरे
देव्या सह महादेवो दिव्यो ध्यानगतोऽभवत् ७
तदा देव्याः प्रियसखी सुस्मितास्या शुभावती
फुल्लान्यतिमनोज्ञानि पुष्पाणि समुदाहरत् ८

ततः स्वमंकमारोप्य देवीं देववरोरहः
अलंकृत्य च तैः पुष्पैरास्ते हृष्टतरः स्वयम् ९
अथांतःपुरचारिण्यो देव्यो दिव्यविभूषणाः
अंतरंगा गणेन्द्राश्च सर्वलोकमहेश्वरीम् १०
भर्तारं परिपूर्णं च सर्वलोकमहेश्वरम्
चामरासक्तहस्ताश्च देवीं देवं सिषेविरे ११
ततः प्रियाः कथा वृत्ता विनोदाय महेशयोः
त्राणाय च नृणां लोके ये शिवं शरणं गताः १२
तदावसरमालोक्य सर्वलोकमहेश्वरी
भर्तारं परिपप्रच्छ सर्वलोकमहेश्वरम् १३
देव्युवाच
केन वश्यो महादेवो मर्त्यानां मंदचेतसाम्
आत्मतत्त्वाद्यशक्तानामात्मनामकृतात्मनाम् १४
ईश्वर उवाच
न कर्मणा न तपसा न जपैर्नासनादिभिः
न ज्ञानेन न चान्येन वश्योऽहं श्रद्धया विना १५
श्रद्धा मय्यस्ति चेत्पुंसां येन केनापि हेतुना
वश्यः स्पृश्यश्च दृश्यश्च पूज्यस्संभाष्य एव च १६
साध्या तस्मान्मयि शद्धा मां वशीकर्तुमिच्छता
श्रद्धा हेतुस्स्वधर्मस्य रक्षणं वर्णिनामिह १७
स्ववर्णाश्रमधर्मेण वर्तते यस्तु मानवः
तस्यैव भवति श्रद्धा मयि नान्यस्य कस्यचित् १८
आम्नायसिद्धमखिलं धर्ममाश्रमिणामिह
ब्रह्मणा कथितं पूर्वं ममैवाज्ञापुरस्सरम् १९
स तु पैतामहो धर्मो बहुवित्तक्रियान्वितः

नात्यन्त फलभूयिष्ठः क्लेशाया ससमन्वितः
तेन धर्मेण महतां श्रद्धां प्राप्य सुदुर्ल्लभाम् २०
वर्णिनो ये प्रपद्यंते मामनन्यसमाश्रयाः
तेषां सुखेन मार्गेण धर्मकामार्थमुक्तयः २१
वर्णाश्रमसमाचारो मया भूयः प्रकल्पितः
तस्मिन्भक्तिमतामेव मदीयानां तु वर्णिनाम् २२
अधिकारो न चान्येषामित्याज्ञा नैष्ठिकी मम
तदाज्ञप्तेन मार्गेण वर्णिनो मदुपाश्रयाः २३
मलमायादिपाशेभ्यो विमुक्ता मत्प्रसादतः
परं मदीयमासाद्य पुनरावृत्तिदुर्लभम्
परमं मम साधर्म्यं प्राप्य निर्वृतिमाययुः २४
तस्माल्लब्ध्वाप्यलब्ध्वा वा वर्णधर्मं मयेरितम्
आश्रित्य मम भक्तश्चेत्स्वात्मनात्मानमुद्धरेत् २५
अलब्धलाभ एवैष कोटिकोटिगुणाधिकः
तस्मान्मे मुखतो लब्धं वर्णधर्मं समाचरेत् २६
ममावतारा हि शुभे योगाचार्यच्छलेन तु
सर्वांतरेषु सन्त्यार्ये संततिश्च सहस्त्रशः २७
अयुक्तानामबुद्धीनामभक्तानां सुरेश्वरि
दुर्लभं संततिज्ञानं ततो यत्नात्समाश्रयेत् २८
सा हानिस्तन्महच्छिद्रं स मोहस्सांधमूकता
यदन्यत्र श्रमं कुर्य्यान्मोक्षमार्गबहिष्कृतः २९
ज्ञानं क्रिया च चर्या च योगश्चेति सुरेश्वरि
चतुष्पादः समाख्यातो मम धर्मस्सनातनः ३०
पशुपाशपतिज्ञानं ज्ञानमित्यभिधीयते
षडध्वशुद्धिर्विधिना गुर्वधीना क्रियोच्यते ३१

वर्णाश्रमप्रयुक्तस्य मयैव विहितस्य च
ममार्च्चनादिधर्मस्य चर्य्या चर्य्येति कथ्यते ३२
मदुक्तेनैव मार्गेण मय्यवस्थितचेतसः
वृत्त्यंतरनिरोधो यो योग इत्यभिधीयते ३३
अश्वमेधगणाच्छ्रेष्ठं देवि चित्तप्रसाधनम्
मुक्तिदं च तथा ह्येतद्दुष्प्राप्यं विषयैषिणाम् ३४
विजितेंद्रियवर्गस्य यमेन नियमेन च
पूर्वपापहरो योगो विरक्तस्यैव कथ्यते ३५
वैराग्याज्ञायते ज्ञानं ज्ञानाद्योगः प्रवर्तते ३६
योगज्ञः पतितो वापि मुच्यते नात्र संशयः
दया कार्याथ सततमहिंसा ज्ञानसंग्रहः ३७
सत्यमस्तेयमास्तिक्यं श्रद्धा चेंद्रियनिग्रहः
अध्यापनं चाध्ययनं यजनं याजनं तथा ३८
ध्यानमीश्वरभावश्च सततं ज्ञानशीलता
य एवं वर्त्तते विप्रो ज्ञानयोगस्य सिद्धये ३९
अचिरादेव विज्ञानं लब्ध्वा योगं च विंदति
दग्ध्वा देहमिमं ज्ञानी क्षणाज्ज्ञानाग्निना प्रिये ४०
प्रसादान्मम योगज्ञः कर्मबंधं प्रहास्यति
पुण्यःपुण्यात्मकं कर्ममुक्तेस्तत्प्रतिबंधकम्
तस्मान्नियोगतो योगी पुण्यापुण्यं विवर्जयेत् ४१
फलकामनया कर्मकरणात्प्रतिबध्यते
न कर्ममात्रकरणात्तस्मात्कर्मफलं त्यजेत् ४२
प्रथमं कर्मयज्ञेन बहिः सम्पूज्य मां प्रिये
ज्ञानयोगरतो भूत्वा पश्चाद्योगं समभ्यसेत् ४३
विदिते मम याथात्म्ये कर्मयज्ञेन देहिनः

न यजंति हि मां युक्ताः समलोष्टाश्मकांचनाः ४४
नित्ययुक्तो मुनिः श्रेष्ठो मद्भक्तश्च समाहितः
ज्ञानयोगरतो योगी मम सायुज्यमाप्नुयात् ४५
अथाविरक्तचित्ता ये वर्णिनो मदुपाश्रिताः
ज्ञानचर्याक्रियास्वेव तेऽधिकुर्य्युस्तदर्हकाः ४६
द्विधा मत्पूजनं ज्ञेयं बाह्यमाभ्यंतरं तथा
वाग्मनःकायभेदाच्च त्रिधा मद्भजनं विदुः ४७
तपः कर्म जपो ध्यानं ज्ञानं वेत्यनुपूर्वशः
पंचधा कथ्यते सद्भिस्तदेव भजनं पुनः ४८
अन्यात्मविदितं बाह्यमस्मदभ्यर्चनादिकम्
तदेव तु स्वसंवेद्यमाभ्यंतरमुदाहृतम् ४९
मनोमत्प्रवणं चित्तं न मनोमात्रमुच्यते
मन्नामनिरता वाणी वाग्मता खलु नेतरा ५०
लिंगैर्मच्छासनादिष्टैस्त्रिपुंड्रादिभिरंकितः
ममोपचारनिरतः कायः कायो न चेतरः ५१
मदर्चाकर्म विज्ञेयं बाह्ये यागादिनोच्यते
मदर्थे देहसंशोषस्तपः कृच्छ्रादि नो मतम् ५२
जपः पंचाक्षराभ्यासः प्रणवाभ्यास एव च
रुद्राध्यायादिकाभ्यासो न वेदाध्ययनादिकम् ५३
ध्यानम्मद्रूपचिंताद्यं नात्माद्यर्थसमाधयः
ममागमार्थविज्ञानं ज्ञानं नान्यार्थवेदनम् ५४
बाह्ये वाभ्यंतरे वाथ यत्र स्यान्मनसो रतिः
प्राग्वासनावशाद्देवि तत्त्वनिष्ठां समाचरेत् ५५
बाह्यादाभ्यंतरं श्रेष्ठं भवेच्छतगुणाधिकम्
असंकरत्वाद्दोषाणां दृष्टानामप्यसम्भवात् ५६

शौचमाभ्यंतरं विद्यान्न बाह्यं शौचमुच्यते
अंतः शौचविमुक्तात्मा शुचिरप्यशुचिर्यतः ५७
बाह्यमाभ्यंतरं चैव भजनं भवपूर्वकम्
न भावरहितं देवि विप्रलंभैककारणम् ५८
कृतकृत्यस्य पूतस्य मम किं क्रियते नरैः
बहिर्वाभ्यंतरं वाथ मया भावो हि गृह्यते ५९
भावैकात्मा क्रिया देवि मम धर्मस्सनातनः
मनसा कर्मणा वाचा ह्यनपेक्ष्य फलं क्वचित् ६०
फलोद्देशेन देवेशि लघुर्मम समाश्रयः
फलार्थी तदभावे मां परित्यक्तुं क्षमो यतः ६१
फलार्थिनोऽपि यस्यैव मयि चित्तं प्रतिष्ठितम्
भावानुरूपफलदस्तस्याप्यहमनिन्दिते ६२
फलानपेक्षया येषां मनो मत्प्रवणं भवेत्
प्रार्थयेयुः फलं पश्चाद्भक्तास्तेऽपि मम प्रियाः ६३
प्राक् संस्कारवशादेव ये विचिंत्य फलाफले
विवशा मां प्रपद्यंते मम प्रियतमा मताः ६४
मल्लाभान्न परो लाभस्तेषामस्ति यथातथम्
ममापि लाभस्तल्लाभान्नापरः परमेश्वरि ६५
मदनुग्रहतस्तेषां भावो मयि समर्पितः
फलं परमनिर्वाणं प्रयच्छति बलादिव ६६
महात्मनामनन्यानां मयि संन्यस्तचेतसाम्
अष्टधा लक्षणं प्राहुर्मम धर्माधिकारिणाम् ६७
मद्भक्तजनवात्सल्यं पूजायां चानुमोदनम्
स्वयमभ्यर्चनं चैव मदर्थे चांगचेष्टितम् ६८
मत्कथाश्रवणे भक्तिः स्वरनेत्रांगविक्रियाः

ममानुस्मरणं नित्यं यश्च मामुपजीवति ६९
एवमष्टविधं चिह्नं यस्मिन् म्लेच्छेऽपि वर्तते
स विप्रेन्द्रो मुनिः श्रीमान्स यतिस्स च पंडितः ७०
न मे प्रियश्चतुर्वेदी मद्भक्तो श्वपचोऽपि यः
तस्मै देयं ततो ग्राह्यं स च पूज्यो यथा ह्यहम् ७१
पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ७२
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शिवभक्तिवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः १०

अध्याय ११

ईश्वर उवाच
अथ वक्ष्यामि देवेशि भक्तानामधिकारिणाम्
विदुषां द्विजमुख्यानां वर्णधर्मसमासतः १
त्रिः स्नानं चाग्निकार्यं च लिंगार्चनमनुक्रमम्
दानमीश्वरभावश्च दया सर्वत्र सर्वदा २
सत्यं संतोषमास्तिक्यमहिंसा सर्वजंतुषु
ह्रीश्रद्धाध्ययनं योगस्सदाध्यापनमेव च ३
व्याख्यानं ब्रह्मचर्यं च श्रवणं च तपः क्षमा
शौचं शिखोपवीतं च उष्णीषं चोत्तरीयकम् ४
निषिद्धासेवनं चैव भस्मरुद्राक्षधारणम्
पर्वण्यभ्यर्चनं देवि चतुर्दश्यां विशेषतः ५
पानं च ब्रह्मकूर्चस्य मासि मासि यथाविधि
अभ्यर्चनं विशेषेण तेनैव स्नाप्य मां प्रिये ६
सर्वक्रियान्न सन्त्यागः श्रद्धान्नस्य च वर्जनम्

तथा पर्युषितान्नस्य यावकस्य विशेषतः ७
मद्यस्य मद्यगन्धस्य नैवेद्यस्य च वर्जनम्
सामान्यं सर्ववर्णानां ब्राह्मणानां विशेषतः ८
क्षमा शांतिश्च सन्तोषस्सत्यमस्तेयमेव च
ब्रह्मचर्यं मम ज्ञानं वैराग्यं भस्मसेवनम् ९
सर्वसंगनिवृत्तिश्च दशैतानि विशेषतः
लिंगानि योगिनां भूयो दिवा भिक्षाशनं तथा १०
वानप्रस्थाश्रमस्थानां समानमिदमिष्यते
रात्रौ न भोजनं कार्यं सर्वेषां ब्रह्मचारिणाम् ११
अध्यापनं याजनं च क्षत्रियस्याप्रतिग्रहः
वैश्यस्य च विशेषेण मया नात्र विधीयते १२
रक्षणं सर्ववर्णानां युद्धे शत्रुवधस्तथा
दुष्टपक्षिमृगाणां च दुष्टानां शातनं नृणाम् १३
अविश्वासश्च सर्वत्र विश्वासो मम योगिषु
स्त्रीसंसर्गश्च कालेषु चमूरक्षणमेव च १४
सदा संचारितैश्चारैर्लोकवृत्तांतवेदनम्
सदास्त्रधारणं चैव भस्मकंचुकधारणम् १५
राज्ञां ममाश्रमस्थानामेष धर्मस्य संग्रहः
गोरक्षणं च वाणिज्यं कृषिर्वैश्यस्य कथ्यते १६
शुश्रूषेतरवर्णानां धर्मः शूद्रस्य कथ्यते
उद्यानकरणं चैव मम क्षेत्रसमाश्रयः १७
धर्मपत्न्यास्तु गमनं गृहस्थस्य विधीयते
ब्रह्मचर्यं वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् १८
स्त्रीणां तु भर्तृशुश्रूषा धर्मो नान्यस्सनातनः
ममार्चनं च कल्याणि नियोगो भर्तुरस्ति चेत् १९

या नारी भर्तृशुश्रूषां विहाय व्रततत्परा
सा नारी नरकं याति नात्र कार्या विचारणा २०
अथ भर्तृविहीनाया वक्ष्ये धर्मं सनातनम्
व्रतं दानं तपः शौचं भूशय्यानक्तभोजनम् २१
ब्रह्मचर्यं सदा स्नानं भस्मना सलिलेन वा
शांतिर्मौनं क्षमा नित्यं संविभागो यथाविधि २२
अष्टाभ्यां च चतुर्दश्यां पौर्णमास्यां विशेषतः
एकादश्यां च विधिवदुपवासोममार्चनम् २३
इति संक्षेपतः प्रोक्तो मयाश्रमनिषेविणाम्
ब्रह्मक्षत्रविशां देवि यतीनां ब्रह्मचारिणाम् २४
तथैव वानप्रस्थानां गृहस्थानां च सुन्दरि
शूद्राणामथ नारीणां धर्म एष सनातनः २५
ध्येयस्त्वयाहं देवेशि सदा जाप्यः षडक्षरः
वेदोक्तमखिलं धर्ममिति धर्मार्थसंग्रहः २६
अथ ये मानवा लोके स्वेच्छया धृतविग्रहाः
भावातिशयसंपन्नाः पूर्वसंस्कारसंयुताः २७
विरक्ता वानुरक्ता वा स्त्र्यादीनां विषयेष्वपि
पापैर्न ते विलिंपंते १ पद्मपत्रमिवांभसा २८
तेषां ममात्मविज्ञानं विशुद्धानां विवेकिनाम्
मत्प्रसादाद्विशुद्धानां दुःखमाश्रमरक्षणात् २९
नास्ति कृत्यमकृत्यं च समाधिर्वा परायणम्
न विधिर्न निषेधश्च तेषां मम यथा तथा ३०
तथेह परिपूर्णस्य साध्यं मम न विद्यते
तथैव कृतकृत्यानां तेषामपि न संशयः ३१
मद्भक्तानां हितार्थाय मानुषं भावमाश्रिताः

रुद्रलोकात्परिभ्रष्टास्ते रुद्रा नात्र संशयः ३२
ममानुशासनं यद्वद्ब्रह्मादीनां प्रवर्तकम्
तथा नराणामन्येषां तन्नियोगः प्रवर्तकः ३३
ममाज्ञाधारभावेन सद्भावातिशयेन च
तदालोकनमात्रेण सर्वपापक्षयो भवेत् ३४
प्रत्ययाश्च प्रवर्तंते प्रशस्तफलसूचकाः
मयि भाववतां पुंसां प्रागदृष्टार्थगोचराः ३५
कंपस्वेदोऽश्रुपातश्च कण्ठे च स्वरविक्रिया
आनंदाद्युपलब्धिश्च भवेदाकस्मिकी मुहुः ३६
स तैर्व्यस्तैस्समस्तैर्वा लिंगैरव्यभिचारिभिः
मंदमध्योत्तमैर्भावैर्विज्ञेयास्ते नरोत्तमाः ३७
यथायोग्निसमावेशान्नायो भवति केवलम्
स तथैव मम सान्निध्यान्न ते केवलमानुषाः ३८
हस्तपादादिसाधर्म्याद्रुद्रान्मर्त्यवपुर्धरान्
प्राकृतानिव मन्वानो नावजानीत पंडितः ३९
अवज्ञानं कृतं तेषु नरैर्व्यामूढचेतनैः
आयुः श्रियं कुलं शीलं हित्वा निरयमावहेत् ४०
ब्रह्मविष्णुसुरेशानामपि तूलायते पदम्
मत्तोन्यदनपेक्षाणामुद्धृतानां महात्मनाम् ४१
अशुद्धं बौद्धमैश्वर्यं प्राकृतं पौरुषं तथा
गुणेशानामतस्त्याज्यं गुणातीतपदैषिणाम् ४२
अथ किं बहुनोक्तेन श्रेयः प्राप्त्यैकसाधनम्
मयि चित्तसमासंगो येन केनापि हेतुना ४३
उपमन्युरुवाच
इत्थं श्रीकण्ठनाथेन शिवेन परमात्मना

हिताय जगतामुक्तो ज्ञानसारार्थसंग्रहः ४४
विज्ञानसंग्रहस्यास्य वेदशास्त्राणि कृत्स्नशः
सेतिहासपुराणानि विद्या व्याख्यानविस्तरः ४५
ज्ञानं ज्ञेयमनुष्ठेयमधिकारोऽथ साधनम्
साध्यं चेति षडर्थानां संग्रहत्वेष संग्रहः ४६
गुरोरधिकृतं ज्ञानं ज्ञेयं पाशः पशुः पतिः
लिंगार्चनाद्यनुष्ठेयं भक्तस्त्वधिकृतोऽपि यः ४७
साधनं शिवमंत्राद्यं साध्यं शिवसमानता
षडर्थसंग्रहस्यास्य ज्ञानात्सर्वज्ञतोच्यते ४८
प्रथमं कर्म यज्ञादेर्भक्त्या वित्तानुसारतः
बाह्येभ्यर्च्य शिवं पश्चादंतर्यागरतो भवेत् ४९
रतिरभ्यंतरे यस्य न बाह्ये पुण्यगौरवात्
न कर्म करणीयं हि बहिस्तस्य महात्मनाः ५०
ज्ञानामृतेन तृप्तस्य भक्त्या शैवशिवात्मनः
नांतर्न च बहिः कृष्ण कृत्यमस्ति कदाचन ५१
तस्मात्क्रमेण संत्यज्य बाह्यमाभ्यंतरं तथा
ज्ञानेन ज्ञेयमालोक्याज्ञानं चापि परित्यजेत् ५२
नैकाग्रं चेच्छिवे चित्तं किं कृतेनापि कर्मणा
एकाग्रमेव चेच्चित्तं किं कृतेनापि कर्मणा ५३
तस्मात्कर्माण्यकृत्वा वा कृत्वा वांतर्बहिःक्रमात्
येन केनाप्युपायेन शिवे चित्तं निवेशयेत् ५४
शिवे निविष्टचित्तानां प्रतिष्ठितधियां सताम्
परत्रेह च सर्वत्र निर्वृतिः परमा भवेत् ५५
इहोन्नमः शिवायेति मंत्रेणानेन सिद्धयः
स तस्मादधिगंतव्यः परावरविभूतये ५६

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखंडे
शिवज्ञानवर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ११

अध्याय १२

श्रीकृष्ण उवाच
महर्षिवर सर्वज्ञ सर्वज्ञानमहोदधे
पंचाक्षरस्य माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः १
उपमन्युरुवाच
पंचाक्षरस्य माहात्म्यं वर्षकोटिशतैरपि
अशक्यं विस्तराद्वक्तुं तस्मात्संक्षेपतः शृणु २
वेदे शिवागमे चायमुभयत्र षडक्षरेः
सर्वेषां शिवभक्तानामशेषार्थसाधकः ३
तदल्पाक्षरमर्थाढ्यं वेदसारं विमुक्तिदम्
आज्ञासिद्धमसंदिग्धं वाक्यमेतच्छिवात्मकम् ४
नानासिद्धियुतं दिव्यं लोकचित्तानुरंजकम्
सुनिश्चितार्थं गंभीरं वाक्यं तत्पारमेश्वरम् ५
मन्त्रं सुखमुकोच्चार्यमशेषार्थप्रसिद्धये
प्राहोन्नमः शिवायेति सर्वज्ञस्सर्वदेहिनाम् ६
तद्बीजं सर्वविद्यानां मंत्रमाद्यं षडक्षरम्
अतिसूक्ष्मं महार्थं च ज्ञेयं तद्वटबीजवत् ७
देवो गुणत्रयातीतः सर्वज्ञः सर्वकृत्प्रभुः
ओमित्येकाक्षरे मन्त्रे स्थितः सर्वगतः शिवः ८
इशानाद्यानि सूक्ष्माणि ब्रह्माण्येकाक्षराणि तु
मंत्रे नमश्शिवायेति संस्थितानि यथाक्रमम्
मंत्रे षडक्षरे सूक्ष्मे पंचब्रह्मतनुः शिवः ९

वाच्यवाचकभावेन स्थितः साक्षात्स्वभावतः
वाच्यश्शिवोप्रमेयत्वान्मंत्रस्तद्वाचकस्स्मृतः १०
वाच्यवाचकभावोऽयमनादिसंस्थितस्तयोः
यथाऽनादिप्रवृत्तोयं घोरसंसारसागरः ११
शिवोऽपि हि तथानादिसंसारान्मोचकः स्थितः
व्याधीनां भेषजं यद्वत्प्रतिपक्षः स्वभावतः १२
तद्वत्संसारदोषाणां प्रतिपक्षः शिवस्स्मृतः
असत्यस्मिन् जगन्नाथे तमोभूतमिदं भवेत् १३
अचेतनत्वात्प्रकृतेरज्ञत्वात्पुरषस्य च
प्रधानपरमाणवादि यावत्किंचिदचेतनम् १४
न तत्कर्तृ स्वयं दृष्टं बुद्धिमत्कारणं विना
धर्माधर्मोपदेशश्च बंधमोक्षौ विचारणात् १५
न सर्वज्ञं विना पुंसामादिसर्गः प्रसिद्ध्यति
वैद्यं विना निरानंदाः क्लिश्यंते रोगिणो यथा १६
तस्मादनादिः सर्वज्ञः परिपूर्णस्सदाशिवः
अस्ति नाथः परित्राता पुंसां संसारसागरात् १७
आदिमध्यांतनिर्मुक्तस्स्वभावविमलः प्रभुः
सर्वज्ञः परिपूर्णश्च शिवो ज्ञेयश्शिवागमे १८
तस्याभिधानमन्त्रोऽयमभिधेयश्च स स्मृतः
अभिधानाभिधेयत्वान्मंत्रस्सिद्धः परश्शिवः १९
एतावत्तु शिवज्ञानमेतावत्परमं पदम्
यदोंनमश्शिवायेति शिववाक्यं षडक्षरम् २०
विधिवाक्यमिदं शैवं नार्थवादं शिवात्मकम्
यस्सर्वज्ञस्सुसंपूर्णः स्वभावविमलः शिवः २१
लोकानुग्रहकर्त्ता च स मृषार्थं कथं वदेत्

यद्यथावस्थितं वस्तु गुणदोषैः स्वभावतः २२
यावत्फलं च तत्पूर्णं सर्वज्ञस्तु यथा वदेत्
रागाज्ञानादिभिर्दोषैर्ग्रस्तत्वादनृतं वदेत् २३
ते चेश्वरे न विद्येते ब्रूयात्स कथमन्यथा
अज्ञाताशेषदोषेण सर्वज्ञेय शिवेन यत्
प्रणीतममलं वाक्यं तत्प्रमाणं न संशयः २४
तस्मादीश्वरवाक्यानि श्रद्धेयानि विपश्चिता
यथार्थपुण्यपापेषु तदश्रद्धो व्रजत्यधः २५
स्वर्गापवर्गसिद्ध्यर्थं भाषितं यत्सुशोभनम्
वाक्यं मुनिवरैः शांतैस्तद्विज्ञेयं सुभाषितम् २६
रागद्वेषानृतक्रोधकामतृष्णानुसारि यत्
वाक्यं निरयहेतुत्वात्तद्दुर्भाषितमुच्यते २७
संस्कृतेनापि किं तेन मृदुना ललितेन वा
अविद्यारागवाक्येन संसारक्लेशहेतुना २८
यच्छ्रुत्वा जायते श्रेयो रागादीनां च संशयः
विरूपमपि तद्वाक्यं विज्ञेयमिति शोभनम् २९
बहुत्वेपि हि मंत्राणां सर्वज्ञेन शिवेन यः
प्रणीतो विमलो मन्त्रो न तेन सदृशः क्वचित् ३०
सांगानि वेदशास्त्राणि संस्थितानि षडक्षरे
न तेन सदृशस्तस्मान्मन्त्रोऽप्यस्त्यपरः क्वचित् ३१
सप्तकोटिमहामन्त्रैरुपमन्त्रैरनेकधा
मन्त्रः षडक्षरो भिन्नस्सूत्रं वृत्यात्मना यथा ३२
शिवज्ञानानि यावंति विद्यास्थानापि यानि च
षडक्षरस्य सूत्रस्य तानि भाष्यं समासतः ३३
किं तस्य बहुभिर्मंत्रैश्शास्त्रैर्वा बहुविस्तरैः

यस्योन्नमः शिवायेति मन्त्रोऽयं हृदि संस्थितः ३४
तेनाधीतं श्रुतं तेन कृतं सर्वमनुष्ठितम्
येनोन्नमश्शिवायेति मंत्राभ्यासः स्थिरीकृतः ३५
नमस्कारादिसंयुक्तं शिवायेत्यक्षरत्रयम्
जिह्वाग्रे वर्तते यस्य सफलं तस्य जीवितम् ३६
अंत्यजो वाधमो वापि मूर्खो वा पंडितोऽपि वा
पंचाक्षरजपे निष्ठो मुच्यते पापपंजरात् ३७
इत्युक्तं परमेशेन देव्या पृष्टेन शूलिना
हिताय सर्वमर्त्यानां द्विजानां तु विशेषतः ३८

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
पंचाक्षरमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः १२

अध्याय १३

देव्युवाच
कलौ कलुषिते काले दुर्जये दुरतिक्रमे
अपुण्यतमसाच्छन्ने लोके धर्मपराङ्मुखे १
क्षीणे वर्णाश्रमाचारे संकटे समुपस्थिते
सर्वाधिकारे संदिग्धे निश्चिते वापि पर्यये २
तदोपदेशे विहते गुरुशिष्यक्रमे गते
केनोपायेन मुच्यंते भक्तास्तव महेश्वर ३
ईश्वर उवाच
आश्रित्य परमां विद्यां हृद्यां पंचाक्षरीं मम
भक्त्या च भावितात्मानो मुच्यंते कलिजा नराः ४
मनोवाक्कायजैर्दोषैर्वक्तुं स्मर्तुमगोचरैः
दूषितानां कृतघ्नानां निंदकानां छलात्मनाम् ५

लुब्धानां वक्रमनसामपि मत्प्रवणात्मनाम्
मम पंचाक्षरी विद्या संसारभयतारिणी ६
मयैवमसकृद्देवि प्रतिज्ञातं धरातले
पतितोऽपि विमुच्येत मद्भक्तो विद्ययानया ७
देव्युवाच
कर्मायोग्यो भवेन्मर्त्यः पतितो यदि सर्वथा
कर्मायोगेन यत्कर्म कृतं च नरकाय हि
ततः कथं विमुच्येत पतितो विद्ययाऽनया ८
ईश्वर उवाच
तथ्यमेतत्त्वया प्रोक्तं तथा हि शृणु सुन्दरि
रहस्यमिति मत्वैतद्गोपितं यन्मया पुरा ९
समंत्रकं मां पतितः पूजयेद्यदि मोहितः
नारकी स्यान्न सन्देहो मम पंचाक्षरं विना १०
अब्भक्षा वायुभक्षाश्च ये चान्ये व्रतकर्शिताः
तेषामेतैर्व्रतैर्नास्ति मम लोकसमागमः ११
भक्त्या पंचाक्षरेणैव यो हि मां सकृदर्चयेत्
सोऽपि गच्छेन्मम स्थानं मन्त्रस्यास्यैव गौरवात् १२
तस्मात्तपांसि यज्ञाश्च व्रतानि नियमास्तथा
पंचाक्षरार्चनस्यैते कोटयंशेनापि नो समः १३
बद्धो वाप्यथ मुक्तो वा पाशात्पंचाक्षरेण यः
पूजयेन्मां स मुच्येत नात्र कार्या विचारणा १४
अरुद्रो वा सरुद्रो वा सकृत्पंचाक्षरेण यः
पूजयेत्पतितो वापि मूढो वा मुच्यते नरः १५
षडक्षरेण वा देवि तथा पंचाक्षरेण वा
स ब्रह्मांगेन मां भक्त्या पूजयेद्यदि मुच्यते १६

पतितोऽपतितो वापि मन्त्रेणानेन पूजयेत्
मम भक्तो जितक्रोधो सलब्धोऽलब्ध एव वा १७
अलब्धालब्ध एवेह कोटिकोटिगुणाधिकः
तस्माल्लब्ध्वैव मां देवि मन्त्रेणानेन पूजयेत् १८
लब्ध्वा संपूजयेद्यस्तु मैत्र्यादिगुणसंयुतः
ब्रह्मचर्यरतो भक्त्या मत्सादृश्यमवाप्नुयात् १९
किमत्र बहुनोक्तेन भक्तास्सर्वेधिकारिणः
मम पंचाक्षरे मंत्रे तस्माच्छ्रेष्ठतरो हि सः २०
पंचाक्षरप्रभावेण लोकवेदमहर्षयः
तिष्ठंति शाश्वता धर्मा देवास्सर्वमिदं जगत् २१
प्रलये समनुप्राप्ते नष्टे स्थावरजंगमे
सर्वं प्रकृतिमापन्नं तत्र संलयमेष्यति २२
एकोऽहं संस्थितो देवि न द्वितीयोऽस्ति कुत्रचित्
तदा वेदाश्च शास्त्राणि सर्वे पंचाक्षरे स्थिताः २३
ते नाशं नैव संप्राप्ता मच्छक्त्या ह्यनुपालिताः
ततस्सृष्टिरभून्मत्तः प्रकृत्यात्मप्रभेदतः २४
गुणमूर्त्यात्मनां चैव ततोवांतरसंहृतिः
तदा नारायणश्शेते देवो मायामयीं तनुम् २५
आस्थाय भोगिपर्यंकशयने तोयमध्यगः
तन्नाभिपंकजाज्ञातः पंचवक्त्रः पितामहः २६
सिसृक्षमाणो लोकांस्त्रीन्न सक्तो ह्यसहायवान्
मुनीन्दश ससर्जादौ मानसानमितौजसः २७
तेषां सिद्धिविवृद्ध्यर्थं मां प्रोवाच पितामहः
मत्पुत्राणां महादेव शक्तिं देहि महेश्वर २८
इत्येवं प्रार्थितस्तेन पञ्चवक्त्रधरो ह्यहम्

पञ्चाक्षराणि क्रमशः प्रोक्तवान्पद्मयोनये २९
स पञ्चवदनैस्तानि गृह्णाँल्लोकपितामहः
वाच्यवाचकभावेन ज्ञातवान्मां महेश्वरम् ३०
ज्ञात्वा प्रयोगं विविधं सिद्धमंत्रः प्रजापतिः
पुत्रेभ्यः प्रददौ मंत्रं मंत्रार्थं च यथातथम् ३१
ते च लब्ध्वा मंत्ररत्नं साक्षाल्लोकपितामहात्
तदाज्ञप्तेन मार्गेण मदाराधनकांक्षिणः ३२
मेरोस्तु शिखरे रम्ये मुंजवान्नाम पर्वतः
मत्प्रियः सततं श्रीमान्मद्भक्तै रक्षितस्सदा ३३
तस्याभ्याशे तपस्तीव्रं लोकं स्रष्टुं समुत्सुकाः
दिव्यं वर्षसहस्रं तु वायुभक्षास्समाचरन् ३४
तेषां भक्तिमहं दृष्ट्वा सद्यः प्रत्यक्षतामियाम्
ऋषिं छंदश्च कीलं च बीजशक्तिं च दैवतम् ३५
न्यासं षडंगं दिग्बंधं विनियोगमशेषतः
प्रोक्तवानहमार्याणां जगत्सृष्टिविवृद्धये ३६
ततस्ते मंत्रमाहात्म्यादृषयस्तपसेधिताः
सृष्टिं वितन्वते सम्यक्सदेवासुरमानुषीम् ३७
अस्याः परमविद्यायास्स्वरूपमधुनोच्यते
आदौ नमः प्रयोक्तव्यं शिवाय तु ततः परम् ३८
सैषा पञ्चाक्षरी विद्या सर्वश्रुतिशिरोगता
सर्वजातस्य सर्वस्य बीजभूता सनातनी ३९
प्रथमं मन्मुखोद्गीर्णा सा ममैवास्ति वाचिका
तप्तचामीकरप्रख्या पीनोन्नतपयोधरा ४०
चतुर्भुजा त्रिनयना बालेंदुकृतशेखरा
पद्मोत्पलकरा सौम्या वरदाभयपाणिका ४१

सर्वलक्षणसंपन्ना सर्वाभरणभूषिता
सितपद्मासनासीना नीलकुंचितमूर्द्धजा ४२
अस्याः पञ्चविधा वर्णाः प्रस्फुरद्रश्मिमंडलाः
पीतः कृष्णस्तथा धूम्रः स्वर्णाभो रक्त एव च ४३
पृथक्प्रयोज्या यद्येते बिंदुनादविभूषिताः
अर्द्धचन्द्रनिभो बिंदुर्नादो दीपशिखाकृतिः ४४
बीजं द्वितीयं बीजेषु मंत्रस्यास्य वरानने
दीर्घपूर्वं तुरीयस्य पञ्चमं शक्तिमादिशेत् ४५
वामदेवो नाम ऋृषिः पंक्तिश्छन्द उदाहृतम्
देवता शिव एवाहं मन्त्रस्यास्य वरानने ४६
गौतमोऽत्रिर्वरारोहे विश्वामित्रस्तथांगिराः
भरद्वाजश्च वर्णानां क्रमशश्चर्षयः स्मृताः ४७
गायत्र्यनुष्टुप् त्रिष्टुप् च छंदांसि बृहती विराट्
इन्द्रो रुद्रो हरिर्ब्रह्मा स्कंदस्तेषां च देवताः ४८
मम पंचमुखान्याहुः स्थाने तेषां वरानने
पूर्वादिश्चोद्ध्र्वपर्यंतं नकारादि यथाक्रमम् ४९
अदात्तः प्रथमो वर्णश्चतुर्थश्च द्वितीयकः
पंचमः स्वरितश्चैव तृतीयो निहतः स्मृतः ५०
मूलविद्या शिवं शैवं सूत्रं पंचाक्षरं तथा
नामान्यस्य विजानीयाच्छैवं मे हृदयं महत् ५१
नकारश्शिर उच्येत मकारस्तु शिखोच्यते
शिकारः कवचं तद्वद्वकारो नेत्रमुच्यते ५२
यकारोऽस्त्रं नमस्स्वाहा वषट् हुंवौषडित्यपि
फडित्यपि च वर्णानामन्तेऽणगत्वं यदा तदा ५३
तत्रापि मूलमंत्रोऽयं किंचिद्भेदसमन्वयात्

तत्रापि पंचमो वर्णो द्वादशस्वरभूषितः ५४
तास्मादनेन मंत्रेण मनोवाक्कायभेदतः
आवयोरर्चनं कुर्य्याज्जपहोमादिकं तथा ५५
यथाप्रज्ञं यथाकालं यथाशास्त्रं यथामति
यथाशक्ति यथासंपद्यथायोगं यथारति ५६
यदा कदापि वा भक्त्या यत्र कुत्रापि वा कृता
येन केनापि वा देवि पूजा मुक्तिं नयिष्यते ५७
मय्यासक्तेन मनसा यत्कृतं मम सुन्दरि
मत्प्रियं च शिवं चैव क्रमेणाप्यक्रमेण वा ५८
तथापि मम भक्ता ये नात्यंतविवशाः पुनः
तेषां सर्वेषु शास्त्रेषु मयेव नियमः कृतः ५९
तत्रादौ संप्रवक्ष्यामि मन्त्रसंग्रहणं शुभम्
यं विना निष्फलं जाप्यं येन वा सफलं भवेत् ६०

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
पंचाक्षरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः १३

अध्याय १४

ईश्वर उवाच
आज्ञाहीनं क्रियाहीनं श्रद्धाहीनं वरानने
आज्ञार्थं दक्षिणाहीनं सदा जप्तं च निष्फलम् १
आज्ञासिद्धं क्रियासिद्धं श्रद्धासिद्धं ममात्मकम्
एवं चेद्दक्षिणायुक्तं मंत्रसिद्धिर्महत्फलम् २
उपगम्य गुरुं विप्रमाचार्यं तत्त्ववेदिनम्
जापितं सद्गुणोपेतं ध्यानयोगपरायणम् ३

तोषयेत्तं प्रयत्नेन भावशुद्धिसमन्वितः
वाचा च मनसा चैव कायेन द्रविणेन च ४
आचार्यं पूजयेद्विप्रः सर्वदातिप्रयत्नतः
हस्त्यश्वरथरत्नानि क्षेत्राणि च गृहाणि च ५
भूषणानि च वासांसि धान्यानि च धनानि च
एतानि गुरवे दद्याद्भक्त्या च विभवे सति ६
वित्तशाठ्यं न कुर्वीत यदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः
पश्चान्निवेद्य स्वात्मानं गुरवे सपरिच्छदम् ७
एवं संपूज्य विधिवद्यथाशक्तित्ववंचयन्
आददीत गुरोर्मंत्रं ज्ञानं चैव क्रमेण तु ८
एवं तुष्टो गुरुः शिष्यं पूजकं वत्सरोषितम्
शुश्रूषुमनहंकारं स्नातं शुचिमुपोषितम् ९
स्नापयित्वा विशुद्ध्यर्थं पूर्णकुंभघृतेन वै
जलेन मन्त्रशुद्धेन पुण्यद्रव्ययुतेन च १०
अलंकृत्य सुवेषं च गंधस्रग्वस्त्रभूषणैः
पुण्याहं वाचयित्वा च ब्राह्मणानभिपूज्य च ११
समुद्रतीरे नद्यां च गोष्ठे देवालयेऽपि वा
शुचौ देशे गृहे वापि काले सिद्धिकरे तिथौ १२
नक्षत्रे शुभयोगे च सर्वदोषविवर्जिते
अनुगृह्य ततो दद्याज्ज्ञानं मम यथाविधि १३
स्वरेणोच्चारयेत्सम्यगेकांतेऽतिप्रसन्नधीः
उच्चार्योच्चारयित्वा तमावयोर्मंत्रमुत्तमम् १४
शिवं चास्तु शुभं चास्तु शोभनोऽस्तु प्रियोऽस्त्विति
एवं दद्याद्गुरुर्मंत्रमाज्ञां चैव ततः परम् १५
एवं लब्ध्वा गुरोर्मंत्रमाज्ञां चैव समाहितः

संकल्प्य च जपेन्नित्यं पुरश्चरणपूर्वकम् १६
यावज्जीवं जपेन्नित्यमष्टोत्तरसहस्रकम्
अनन्यस्तत्परो भूत्वा स याति परमां गतिम् १७
जपेदक्षरलक्षं वै चतुर्गुणितमादरात्
नक्ताशी संयमी यस्स पौरश्चरणिकः स्मृतः १८
यः पुरश्चरणं कृत्वा नित्यजापी भवेत्पुनः
तस्य नास्ति समो लोके स सिद्धः सिद्धदो भवेत् १९
स्नानं कृत्वा शुचौ देशे बद्ध्वा रुचिरमानसम्
त्वया मां हृदि संचिंत्य संचिंत्य स्वगुरुं ततः २०
उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा मौनी चैकाग्रमानसः
विशोध्य पंचतत्त्वानि दहनप्लावनादिभिः २१
मन्त्रन्यासादिकं कृत्वा सफलीकृतविग्रहः
आवयोर्विग्रहौ ध्यायन्प्राणापानौ नियम्य च २२
विद्यास्थानं स्वकं रूपमृषिञ्छन्दोऽधिदैवतम्
बीजं शक्तिं तथा वाक्यं स्मृत्वा पंचाक्षरीं जपेत् २३
उत्तमं मानसं जाप्यमुपांशुं चैवमध्यमम्
अधमं वाचिकं प्राहुरागमार्थविशारदाः २४
उत्तमं रुद्रदैवत्यं मध्यमं विष्णुदैवतम्
अधमं ब्रह्मदैवत्यमित्याहुरनुपूर्वशः २५
यदुच्चनीचस्वरितैःस्पष्टास्पष्टपदाक्षरैः
मंत्रमुच्चारयेद्वाचा वाचिकोऽयं जपस्स्मृतः २६
जिह्वामात्रपरिस्पंदादीषदुच्चारितोऽपि वा
अपरैरश्रुतः किंचिच्छ्रुतो वोपांशुरुच्यते २७
धिया यदक्षरश्रेण्या वर्णाद्वर्णं पदात्पदम्
शब्दार्थचिंतनं भूयः कथ्यते मानसो जपः २८

वाचिकस्त्वेक एव स्यादुपांशुः शतमुच्यते
साहस्रं मानसः प्रोक्तः सगर्भस्तु शताधिकः २९
प्राणायामसमायुक्तस्सगर्भो जप उच्यते
आद्यंतयोरगर्भोऽपि प्राणायामः प्रशस्यते ३०
चत्वारिंशत्समावृत्तीः प्राणानायम्य संस्मरेत्
मंत्रं मंत्रार्थविद्धीमानशक्तः शक्तितो जपेत् ३१
पंचकं त्रिकमेकं वा प्राणायामं समाचरेत्
अगर्भं वा सगर्भं वा सगर्भस्तत्र शस्यते ३२
सगर्भादपि साहस्रं सध्यानो जप उच्यते
एषु पंचविधेष्वेकः कर्त्तव्यः शक्तितो जपः ३३
अण्गुल्या जपसंख्यानमेकमेवमुदाहृतम्
रेखयाष्टगुणं विद्यात्पुत्रजीवैर्दशाधिकम् ३४
शतं स्याच्छंखमणिभिः प्रवालैस्तु सहस्रकम्
स्फटिकैर्दशसाहस्रं मौक्तिकैर्लक्षमुच्यते ३५
पद्माक्षैर्दशलक्षन्तु सौवर्णैः कोटिरुच्यते
कुशग्रंथ्या च रुद्राक्षैरनंतगुणितं भवेत् ३६
त्रिंशदक्षैः कृता माला धनदा जपकर्मणि
सप्तविंशतिसंख्यातैरक्षैः पुष्टिप्रदा भवेत् ३७
पंचविंशतिसंख्यातैः कृता मुक्तिं प्रयच्छति
अक्षैस्तु पंचदशभिरभिचारफलप्रदा ३८
अंगुष्ठं मोक्षदं विद्यात्तर्ज्जनीं शत्रुनाशिनीम्
मध्यमां धनदां शांतिं करोत्येषा ह्यनामिका ३९
अष्टोत्तरशतं माला तत्र स्यादुत्तमोत्तमा
शतसंख्योत्तमा माला पंचाशद्भिस्तु मध्यमा ४०
चतुः पंचाशदक्षैस्तु हृच्छ्रेष्ठा हि प्रकीर्तिता

इत्येवं मालया कुर्याज्जपं कस्मै न दर्शयेत् ४१
कनिष्ठा क्षरिणी प्रोक्ता जपकर्मणि शोभना
अंगुष्ठेन जपेज्जप्यमन्यैरंगुलिभिस्सह ४२
अंगुष्ठेन विना जप्यं कृतं तदफलं यतः
गृहे जपं समं विद्याद्गोष्ठे शतगुणं विदुः ४३
पुण्यारण्ये तथारामे सहस्रगुणमुच्यते
अयुतं पर्वते पुण्ये नद्यां लक्षमुदाहृतम् ४४
कोटिं देवालये प्राहुरनन्तं मम सन्निधौ
सूर्यस्याग्नेर्गुरोरिंदोर्दीपस्य च जलस्य च ४५
विप्राणां च गवां चैव सन्निधौ शस्यते जपः
तत्पूर्वाभिमुखं वश्यं दक्षिणं चाभिचारिकम् ४६
पश्चिमं धनदं विद्यादौत्तरं शातिदं भवेत्
सूर्य्याग्निविप्रदेवानां गुरूणामपि सन्निधौ ४७
अन्येषां च प्रसक्तानां मन्त्रं न विमुखो जपेत्
उष्णीषी कुंचुकी नग्नो मुक्तकेशो गलावृतः ४८
अपवित्रकरोऽशुद्धो विलपन्न जपेत्क्वचित्
क्रोधं मदं क्षुतं त्रीणि निष्ठीवनविजृंभणे ४९
दर्शनं च श्वनीचानां वर्जयेज्जपकर्मणि
आचमेत्संभवे तेषां स्मरेद्वा मां त्वया सह ५०
ज्योतींषि च प्रपश्येद्वा कुर्याद्वा प्राणसंयमम्
अनासनः शयाने वा गच्छन्नुत्थित एव वा ५१
रथ्यायामशिवे स्थाने न जपेत्तिमिरान्तरे
प्रसार्य्य न जपेत्पादौ कुक्कुटासन एव वा ५२
यानशय्याधिरूढो वा चिंताव्याकुलितोऽथ वा
शक्तश्चेत्सर्वमेवैतदशक्तः शक्तितो जपेत् ५३

किमत्र बहुनोक्तेन समासेन वचः शृणु
सदाचारो जपञ्छुद्धं ध्यायन्भद्रं समश्नुते ५४
आचारः परमो धर्म आचारः परमं धनं
आचारः परमा विद्या आचारः परमा गतिः ५५
आचारहीनः पुरुषो लोके भवति निंदितः
परत्र च सुखी न स्यात्तस्मादाचारवान्भवेत् ५६
यस्य यद्विहितं कर्म वेदे शास्त्रे च वैदिकैः
तस्य तेन समाचारः सदाचारो न चेतरः ५७
सद्भिराचरितत्वाच्च सदाचारः स उच्यते
सदाचारस्य तस्याहुरास्तिक्यं मूलकारणम् ५८
आस्तिकश्चेत्प्रमादाद्यैः सदाचारादविच्युतः
न दुष्यति नरो नित्यं तस्मादास्तिकतां व्रजेत् ५९
यथेहास्ति सुखं दुःखं सुकृतैर्दुष्कृतैरपि
तथा परत्र चास्तीति मतिरास्तिक्यमुच्यते ६०
रहस्यमन्यद्वक्ष्यामि गोपनीयमिदं प्रिये
न वाच्यं यस्य कस्यापि नास्तिकस्याथ वा पशोः ६१
सदाचारविहीनस्य पतितस्यान्त्यजस्य च
पंचाक्षरात्परं नास्ति परित्राणं कलौ युगे ६२
गच्छतस्तिष्ठतो वापि स्वेच्छया कर्म कुर्वतः
अशुचेर्वा शुचेर्वापि मन्त्रोऽयन्न च निष्फलः ६३
अनाचारवतां पुंसामविशुद्धषडध्वनाम्
अनादिष्टोऽपि गुरुणा मन्त्रोऽयं न च निष्फलः ६४
अन्त्यजस्यापि मूर्खस्य मूढस्य पतितस्य च
निर्मर्यादस्य नीचस्य मंत्रोऽयं न च निष्फलः ६५
सर्वावस्थां गतस्यापि मयि भक्तिमतः परम्

सिध्यत्येव न संदेहो नापरस्य तु कस्यचित् ६६
न लग्नतिथिनक्षत्रवारयोगादयः प्रिये
अस्यात्यंतमवेक्ष्याः स्युर्नैष सुप्तस्सदोदितः ६७
न कदाचिन्न कस्यापि रिपुरेष महामनुः
सुसिद्धो वापि सिद्धो वा साध्यो वापि भविष्यति ६८
सिद्धेन गुरुणादिष्टस्सुसिद्ध इति कथ्यते
असिद्धेनापि वा दत्तस्सिद्धसाध्यस्तु केवलः ६९
असाधितस्साधितो वा सिध्यत्वेन न संशयः
श्रद्धातिशययुक्तस्य मयि मंत्रे तथा गुरौ ७०
तस्मान्मंत्रान्तरांस्त्यक्त्वा सापायान् ऽधिकारतः
आश्रमेत्परमां विद्यां साक्षात्पंचाक्षरीं बुधः ७१
मंत्रान्तरेषु सिद्धेषु मंत्र एष न सिध्यति
सिद्धे त्वस्मिन्महामंत्रे ते च सिद्धा भवंत्युत ७२
यथा देवेष्वलब्धोऽस्मि लब्धेष्वपि महेश्वरि
मयि लब्धे तु ते लब्धा मंत्रेष्वेषु समो विधिः ७३
ये दोषास्सर्वमंत्राणां न तेऽस्मिन्संभवंत्यपि
अस्य मंत्रस्य जात्यादीननपेक्ष्य प्रवर्तनात् ७४
तथापि नैव क्षुद्रेषु फलेषु प्रति योगिषु
सहसा विनियुंजीत तस्मादेष महाबलः ७५
उपमन्युरुवाच
एवं साक्षान्महादेव्यै महादेवेन शूलिना
हिता य जगतामुक्तः पञ्चाक्षरविधिर्यथा ७६
य इदं कीर्त्तयेद्भक्त्या शृणुयाद्वा समाहितः
सर्वपापविनिर्मुक्तः प्रयाति परमां गतिम् ७७
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखंडे

पंचाक्षरमहिमवर्णनं नाम चतुर्दशोध्यायः १४

अध्याय १५

श्रीकृष्ण उवाच
भगवान्मंत्रमाहात्म्यं भवता कथितं प्रभो
तत्प्रयोगविधानं च साक्षाच्छ्रुतिसमं यथा १
इदानीं श्रोतुमिच्छामि शिवसंस्कारमुत्तमम्
मंत्रसंग्रहणे किंचित्सूचितन्न तु विस्मृतम् २
उपमन्युरुवाच
हन्त ते कथयिष्यामि सर्वपापविशोधनम्
संस्कारं परमं पुण्यं शिवेन पतिभाषितम् ३
सम्यक् कृताधिकारः स्यात्पूजादिषु नरो यतः
संस्कारः कथ्यते तेन षडध्वपरिशोधनम् ४
दीयते येन विज्ञानं क्षीयते पाशबंधनम्
तस्मात्संस्कार एवायं दीक्षेत्यपि च कथ्यते ५
शांभवी चैव शाक्ती च मांत्री चैव शिवागमे
दीक्षोपदिश्यते त्रेधा शिवेन परमात्मना ६
गुरोरालोकमात्रेण स्पर्शात्संभाषणादपि
सद्यस्संज्ञा भवेज्जंतोः पाशोपक्षयकारिणी ७
सा दीक्षा शांभवी प्रोक्ता सा पुनर्भिद्यते द्विधा
तीव्रा तीव्रतरा चेति पाशो पक्षयभेदतः ८
यया स्यान्निर्वृतिः सद्यस्सैव तीव्रतरा मता
तीव्रा तु जीवतोत्यंतं पुंसः पापविशोधिका ९
शक्ती ज्ञानवती दीक्षा शिष्यदेहं प्रविश्य तु
गुरुणा योगमार्गेण क्रियते ज्ञानचक्षुषा १०

मांत्री क्रियावती दीक्षा कुंडमंडलपूर्विका
मंदमंदतरोद्देशात्कर्तव्या गुरुणा बहिः ११
शक्तिपातानुसारेण शिष्योऽनुग्रहमर्हति
शैवधर्मानुसारस्य तन्मूलत्वात्समासतः १२
यत्र शक्तिर्न पतिता तत्र शुद्धिर्न जायते
न विद्या न शिवाचारो न मुक्तिर्न च सिद्धयः १३
तस्माल्लिंगानि संवीक्ष्य शक्तिपातस्य भूयसः
ज्ञानेन क्रियया वाथ गुरुश्शिष्यं विशोधयेत् १४
योऽन्यथा कुरुते मोहात्स विनश्यति दुर्मतिः
तस्मात्सर्वप्रकारेण गुरुः शिष्यं परीक्षयेत् १५
लक्षणं शक्तिपातस्य प्रबोधानंदसंभवः
सा यस्मात्परमा शक्तिः प्रबोधानंदरूपिणी १६
आनंदबोधयोर्लिंगमंतःकरणविक्रियाः
यथा स्यात्कंपरोमांचस्वरनेत्रांगविक्रियाः १७
शिष्योपि लक्षणैरेभिः कुर्य्याद्गुरुपरीक्षणम्
तत्संपर्कैः शिवार्चादौ संगतैर्वाथ तद्गतैः १८
शिष्यस्तु शिक्षणीयत्वाद्गुरोर्गौरवकारणात्
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गुरोर्गौरवमाचरेत् १९
यो गुरुस्स शिवः प्रोक्तो यः शिवः स गुरुः स्मृतः
गुरुर्वा शिव एवाथ विद्याकारेण संस्थितः २०
यथा शिवस्तथा विद्या यथा विद्या तथा गुरुः
शिवविद्या गुरूणां च पूजया सदृशं फलम् २१
सर्वदेवात्मकश्चासौ सर्वमंत्रमयो गुरुः
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन यस्याज्ञां शिरसा वहेत् २२
श्रेयोऽर्थी यदि गुर्वाज्ञां मनसापि न लंघयेत्

गुर्वाज्ञापालको यस्माज्ज्ञानसंपत्तिमश्नुते २३
गच्छंस्तिष्ठन्स्वपन्भुंजन्नान्यत्कर्म समाचरेत्
समक्षं यदि कुर्वीत सर्वं चानुज्ञया गुरोः २४
गुरोर्गृहे समक्षं वा न यथेष्टासनो भवेत्
गुरुर्देवो यतः साक्षात्तद्गृहं देवमन्दिरम् २५
पापिनां च यथा संगात्तत्पापात्पतितो भवेत्
यथेह वह्निसंपर्कान्मलं त्यजति कांचनम् २६
तथैव गुरुसंपर्कात्पापं त्यजति मानवः
यथा वह्निसमीपस्थो घृतकुम्भो विलीयते २७
तथा पापं विलीयेत ह्याचार्यस्य समीपतः
यथा प्रज्वलितो वह्निः शुष्कमार्द्रं च निर्दहेत् २८
तथायमपि संतुष्टो गुरुः पापं क्षणाद्दहेत्
मनसा कर्मणा वाचा गुरोः क्रोधं न कारयेत् २९
तस्य क्रोधेन दह्यंते ह्यायुःश्रीज्ञानसत्क्रियाः
तत्क्रोधकारिणो ये स्युस्तेषां यज्ञाश्च निष्फलाः ३०
यमश्च नियमाश्चैव नात्र कार्य्या विचारणा
गुरोर्विरुद्धं यद्वाक्यं न वदेज्जातुचिन्नरः ३१
वदेद्यदि महामोहाद्रौरवं नरकं व्रजेत्
मनसा कर्मणा वाचा गुरुमुद्दिश्य यत्नतः ३२
श्रेयोर्थी चेन्नरो धीमान्न मिथ्याचारमाचरेत्
गुरोर्हितं प्रियं कुर्यादादिष्टो वा न वा सदा ३३
असमक्षं समक्षं वा तस्य कार्यं समाचरेत्
इत्थमाचारवान्भक्तो नित्यमुद्युक्तमानसः ३४
गुरुप्रियकरः शिष्यः शैवधर्मांस्ततोऽर्हति
गुरुश्चेद्गुणवान्प्राज्ञः परमानंदभासकः ३५

तत्त्वविच्छिवसंसक्तो मुक्तिदो न तु चापरः
संवित्संजननं तत्त्वं परमानंदसंभवम् ३६
तत्तत्त्वं विदितं येन स एवानंददर्शकः
न पुनर्नाममात्रेण संविदारहितस्तु यः ३७
अन्योन्यं तारयेन्नौका किं शिला तारयेच्छिलाम्
एतस्या नाममात्रेण मुक्तिर्वै नाममात्रिका ३८
यैः पुनर्विदितं तत्त्वं ते मुक्ता मोचयन्त्यपि
तत्त्वहीने कुतो बोधः कुतो ह्यात्मपरिग्रहः ३९
परिग्रहविनिर्मुक्तः पशुरित्यभिधीयते
पशुभिः प्रेरितश्चापि पशुत्वं नातिवर्तते ४०
तस्मात्तत्त्वविदेवेह मुक्तो मोचक इष्यते
सर्वलक्षणसंयुक्तः सर्वशास्त्रविदप्ययम् ४१
सर्वोपायविधिज्ञोऽपि तत्त्वहीनस्तु निष्फलः
यस्यानुभवपर्यंता बुद्धिस्तत्त्वे प्रवर्तते ४२
तस्यावलोकनाद्यैश्च परानन्दोऽभिजायते
तस्माद्यस्यैव संपर्कात्प्रबोधानंदसंभवः ४३
गुरुं तमेव वृणुयान्नापरं मतिमान्नरः
स शिष्यैर्विनयाचारचतुरैरुचितो गुरुः ४४
यावद्विज्ञायते तावत्सेवनीयो मुमुक्षुभिः
ज्ञाते तस्मिन्स्थिरा भक्तिर्यावत्तत्त्वं समाश्रयेत् ४५
न तु तत्त्वं त्यजेज्ज्ञातु नोपेक्षेत कथंचन
यत्रानंदः प्रबोधो वा नाल्पमप्युपलभ्यते ४६
वत्सरादपि शिष्येण सोऽन्यं गुरुमुपाश्रयेत्
गुरुमन्यं प्रपन्नेऽपि नावमन्येत पौर्विकम्
गुरोर्भ्रातृ-स्तथा पुत्रान्बोधकान्प्रेरकानपि ४७

तत्रादावुपसंगम्य ब्राह्मणं वेदपारगम्
गुरुमाराधयेत्प्राज्ञं शुभगं प्रियदर्शनम् ४८
सर्वाभयप्रदातारं करुणाक्रांतमानसम्
तोषयेत्तं प्रयत्नेन मनसा कर्मणा गिरा ४९
तावदाराधयेच्छिष्यः प्रसन्नोसौ भवेद्यथा
तस्मिन्प्रसन्ने शिष्यस्य सद्यः पापक्षयो भवेत् ५०
तस्माद्धनानि रत्नानि क्षेत्राणि च गृहाणि च
भूषणानि च वासांसि यानशय्यासनानि च ५१
एतानि गुरवे दद्याद्भक्त्या वित्तानुसारतः
वित्तशाठ्यं न कुर्वीत यदीच्छेत्परमां गतिम् ५२
स एव जनको माता भर्ता बन्धुर्धनं सुखम्
सखा मित्रं च यत्तस्मात्सर्वं तस्मै निवेदयेत् ५३
निवेद्य पश्चात्स्वात्मानं सान्वयं सपरिग्रहम्
समर्प्य सोदकं तस्मै नित्यं तद्वशगो भवेत् ५४
यदा शिवाय स्वात्मानं दत्तवान् देशिकात्मने
तदा शैवो भवेद्देही न ततोऽस्ति पुनर्भवः ५५
गुरुश्च स्वाश्रितं शिष्यं वर्षमेकं परीक्षयेत्
ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं द्विवर्षं च त्रिवर्षकम् ५६
प्राणद्रव्यप्रदानाद्यैरादेशैश्च समासमैः
उत्तमांश्चाधमे कृत्वा नीचानुत्तमकर्मणि ५७
आक्रुष्टास्ताडिता वापि ये विषादं न यान्त्यपि
ते योग्याः संयताः शुद्धाः शिवसंस्कारकर्मणि ५८
अहिंसका दयावंतो नित्यमुद्युक्तचेतसः
अमानिनो बुद्धिमंतस्त्यक्तस्पर्द्धाः प्रियंवदाः ५९
ऋजवो मृदवः स्वच्छा विनीताः स्थिरचेतसः

शौचाचारसमायुक्ताः शिवभक्ता द्विजातयः ६०
एवं वृत्तसमोपेता वाग्मनःकायकर्मभिः
शोध्या बोध्या यथान्यायमिति शास्त्रेषु निश्चयः ६१
नाधिकारः स्वतो नार्य्याः शिवसंस्कारकर्मणि
नियोगाद्भर्तुरस्त्येव भक्तियुक्ता यदीश्वरे ६२
तथैव भर्तृहीनाया पुत्रादेरभ्यनुज्ञया
अधिकारो भवत्येव कन्यायाः पितुराज्ञया
शूद्राणां मर्त्यजातीनां पतितानां विशेषतः ६३
तथा संकरजातीनां नाध्वशुद्धिर्विधीयते
तैप्यकृत्रिमभावश्चेच्छिवे परमकारणे ६४
पादोदकप्रदानाद्यैः कुर्युः पापविशोधनम्
अत्रानुलोमजाता ये युक्ता एव द्विजातिषु ६५
तेषामध्वविशुद्ध्यादि कुर्यान्मातृकुलोचितम्
या तु कन्या स्वपित्राद्यैश्शिवधर्मे नियोजिता ६६
सा भक्ताय प्रदातव्या नापराय विरोधिने
दत्ता चेत्प्रतिकूलाय प्रमादाद्बोधयेत्पतिम् ६७
अशक्ता तं परित्यज्य मनसा धर्ममाचरेत्
यथा मुनिवरं त्यक्त्वा पतिमत्रिं पतिव्रता ६८
कृतकृत्याऽभवत्पूर्वं तपसाराध्य शङ्करम्
यथा नारायणं देवं तपसाराध्य पांडवान् ६९
पताँल्लब्धवती धर्मे गुरुभिर्न नियोजिता
अस्वातन्त्र्यकृतो दोषो नेहास्ति परमार्थतः ७०
शिवधर्मे नियुक्तायाश्शिवशासनगौरवात्
बहुनात्र किमुक्तेन योऽपि कोऽपि शिवाश्रयः ७१
संस्कार्यो गुर्वधीनश्चेत्संस्क्रिया न प्रभिद्यते

गुरोरालोकनादेव स्पर्शात्संभाषणादपि ७२
यस्य संजायते प्रज्ञा तस्य नास्ति पराजयः
मनसा यस्तु संस्कारः क्रियते योगवर्त्मना ७३
स नेह कथितो गुह्यो गुरुवक्त्रैकगोचरः
क्रियावान्यस्तु संस्कारः कुंडमंडपपूर्वकः
स वक्ष्यते समासेन तस्य शक्यो न विस्तरः ७४
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
दीक्षाविधाने गुरुमाहात्म्यं नाम पञ्चदशोऽध्यायः १५

अध्याय १६

उपमन्युरुवाच
पुण्येऽहनि शुचौ देशे बहुदोषविवर्जिते
देशिकः प्रथमं कुर्यात्संस्कारं समयाह्वयम् १
परीक्ष्य भूमिं विधिवद्गंधवर्णरसादिभिः
शिल्पिशास्त्रोक्तमार्गेण मण्डपं तत्र कल्पयेत् २
कृत्वा वेदिं च तन्मध्ये कुण्डानि परिकल्पयेत्
अष्टदिक्षु तथा दिक्षु तत्रैशान्यां पुनः क्रमात् ३
प्रधानकुंडं कुर्वीत यद्वा पश्चिमभागतः
प्रधानमेकमेवाथ कृत्वा शोभां प्रकल्पयेत् ४
वितानध्वजमालाभिर्विविधाभिरनेकशः
वेदिमध्ये ततः कुर्यान्मंडलं शुभलक्षणम् ५
रक्तहेमादिभिश्चूर्णैरीश्वरावाहनोचितम्
सिंदूरशालिनीवारचूर्णैरेवाथ निर्द्धनः ६
एकहस्तं द्विहस्तं वा सितं वा रक्तमेव वा
एकहस्तस्य पद्मस्य कर्णिकाष्टांगुला मता ७

केसराणि तदर्द्धानि शेषं चाष्टदलादिकम्
द्विहस्तस्य तु पद्मस्य द्विगुणं कर्णिकादिकम् ८
कृत्वा शोभोपशोभाढ्यमैशान्यां तस्य कल्पयेत्
एकहस्तं तदर्द्धं वा पुनर्वेद्यः तु मंडलम् ९
व्रीहितंदुलसिद्धार्थतिलपुष्पकुशास्तृते
तत्र लक्षणसंयुक्तं शिवकुंभं प्रसाधयेत् १०
सौवर्णं राजतं वापि ताम्रजं मृन्मयं तु वा
गन्धपुष्पाक्षताकीर्णं कुशदूर्वांकुराचितम् ११
सितसूत्रावृतं कंठे नववस्त्रयुगावृतम्
शुद्धाम्बुपूर्णमुत्कूर्चं सद्रव्यं सपिधानकम् १२
भृण्गारं वर्धनीं चापि शंखं च चक्रमेव वा
विना सूत्रादिकं सर्वं पद्मपत्रमथापि वा १३
तस्यासनारविंदस्य कल्पयेदुत्तरे दले
अग्रतश्चंदनांभोभिरस्त्रराजस्य वर्धनीम् १४
मण्डलस्य ततः प्राच्यां मंत्रकुंभे च पूर्ववत्
कृत्वा विधिवदीशस्य महापूजां समाचरेत् १५
अथार्णवस्य तीरे वा नद्यां गोष्ठेऽपि वा गिरौ
देवागरे गृहे वापि देशेऽन्यस्मिन्मनोहरे १६
कृत्वा पूर्वोदितं सर्वं विना वा मंडपादिकम्
मंडलं पूर्ववत्कृत्वा स्थंडिलं च विभावसोः १७
प्रविश्य पूजाभवनं प्रहृष्टवदनो गुरुः
सर्वमंगलसंयुक्तः समाचरितनैत्यकः १८
महापूजां महेशस्य कृत्वा मण्डलमध्यतः
शिवकुंभे तथा भूयः शिवमावाह्य पूजयेत् १९
पश्चिमाभिमुखं ध्यात्वा यज्ञरक्षकमीश्वरम्

अर्चयेदस्त्रवर्द्धन्यामस्त्रमीशस्य दक्षिणे २०
मन्त्रकुम्भे च विन्यस्य मन्त्रं मन्त्रविशारदः
कृत्वा मुद्रादिकं सर्वं मन्त्रयागं समाचरेत् २१
ततश्शिवानले होमं कुर्याद्देशिकसत्तमः
प्रधानकुण्डे परितो जुहुयुश्चापरे द्विजाः २२
आचार्यात्पादमर्द्धं वा होमस्तेषां विधीयते
प्रधानकुण्ड एवाथ जुहुयाद्देशिकोत्तमः २३
स्वाध्यायमपरे कुर्युः स्तोत्रं मंगलवाचनम्
जपं च विधिवच्चान्ये शिवभक्तिपरायणाः २४
नृत्यं गीतं च वाद्यं च मंगलान्यपराणि च
पूजनं च सदस्यानां कृत्वा सम्यग्विधानतः २५
पुण्याहं कारयित्वाथ पुनः संपूज्य शंकरम्
प्रार्थयेद्देशिको देवं शिष्यानुग्रहकाम्यया २६
प्रसीद देवदेवेश देहमाविश्य मामकम्
विमोचयैनं विश्वेश घृणया च घृणानिधे २७
अथ चैवं करोमीति लब्धानुज्ञस्तु देशिकः
आनीयोपोषितं शिष्यं हविष्याशिनमेव वा २८
एकाशनं वा विरतं स्नातं प्रातःकृतक्रियम्
जपंतं प्रणवं देवं ध्यायंतं कृतमंगलम् २९
द्वारस्य पश्चिमस्याग्रमण्डले दक्षिणस्य वा
दर्भासने समासीनं विधायोदग्मुखं शिशुम् ३०
स्वयं प्राग्वदनस्तिष्ठन्नूर्ध्वकायं कृतांजलिम्
संप्रोक्ष्य प्रोक्षणीतोयैर्मूर्द्धन्यस्त्रेण मुद्रया ३१
पुष्पक्षेपेण संताड्य बध्नीयाल्लोचनं गुरुः
दुकूलार्द्धेन वस्त्रेण मंत्रितेन नवेन च ३२

ततः प्रवेशयेच्छिष्यं गुरुर्द्वारेण मंडलम्
सोऽपि तेनेरितः शंभोराचरेत्त्रिः प्रदक्षिणम् ३३
ततस्सुवर्णसंमिश्रं दत्त्वा पुष्पांजलिं प्रभोः
प्राग्मुखश्चोदग्मुखो वा प्रणमेद्दंडवत्क्षितो ३४
ततस्संप्रोक्ष्य मूलेन शिरस्यस्त्रेण पूर्ववत्
संताड्य देशिकस्तस्य मोचयेन्नेत्रबंधनम् ३५
स दृष्ट्वा मंडलं भूयः प्रणमेत्साञ्जलिः प्रभुम्
अथासीनं शिवाचार्यो मंडलस्य तु दक्षिणे ३६
उपवेश्यात्मनस्सव्ये शिष्यं दर्भासने गुरुः
आराध्य च महादेवं शिवहस्तं प्रविन्यसेत् ३७
शिवतेजोमयं पाणिं शिवमंत्रमुदीरयेत्
शिवाभिमानसंपन्नो न्यसेच्छिष्यस्य मस्तके ३८
सर्वांगालंबनं चैव कुर्यात्तेनैव देशिकः
शिष्योऽपि प्रणमेद्भूमौ देशिकाकृतमीश्वरम् ३९
ततश्शिवानले देवं समभ्यर्च्य यथाविधि
हुताहुतित्रयं शिष्यमुपवेश्य यथा पुरा ४०
दर्भाग्रैः संस्पृशंस्तं च विद्ययात्मानमाविशेत्
नमस्कृत्य महादेवं नाडीसंधानमाचरेत् ४१
शिवशास्त्रोक्तमार्गेण कृत्वा प्राणस्य निर्गमम्
शिष्यदेहप्रवेशं च स्मृत्वा मंत्रांस्तु तर्पयेत् ४२
संतर्पणाय मूलस्य तेनैवाहुतयो दश
देयास्तिस्रस्तथांगानामंगैरेव यथाक्रमम् ४३
ततः पूर्णाहुतिं दत्त्वा प्रायश्चित्ताय देशिकः
पुनर्दशाहुतीन्कुर्यान्मूलमंत्रेण मंत्रवित् ४४
पुनः संपूज्य देवेशं सम्यगाचम्य देशिकः

हुत्वा चैव यथान्यायं स्वजात्या वैश्यमुद्धरेत् ४५
तस्यैवं जनयेत्क्षात्रमुद्धारं च ततः पुनः
कृत्वा तथैव विप्रत्वं जनयेदस्य देशिकः ४६
राजन्यं चैवमुद्धृत्य कृत्वा विप्रं पुनस्तयोः
रुद्रत्वं जनयेद्विप्रे रुद्रनामैव साधयेत् ४७
प्रोक्षणं ताडनं कृत्वा शिशोस्स्वात्मानमात्मनि
शिवात्मकमनुस्मृत्य स्फुरंतं विस्फुलिंगवत् ४८
नाड्या यथोक्तया वायुं रेचयेन्मंत्रतो गुरुः
निर्गम्य प्रविशेन्नाड्या शिष्यस्य हृदयं तथा ४९
प्रविश्य तस्य चैतन्यं नीलबिन्दुनिभं स्मरन्
स्वतेजसापास्तमलं ज्वलंतमनुचिंतयेत् ५०
तमादाय तया नाड्या मंत्री संहारमुद्रया
न पूरकेण निवेश्यैनमेकीभावार्थमात्मनः ५१
कुंभकेन तथा नाड्या रेचकेन यथा पुरा
तस्मादादाय शिष्यस्य हृदये तन्निवेशयेत् ५२
तमालभ्य शिवाल्लब्धं तस्मै दत्त्वोपवीतकम्
हुत्वाऽऽहुतित्रयं पश्चाद्दद्यात्पूर्णाहुतिं ततः ५३
देवस्य दक्षिणे शिष्यमुपवेश्यवरासने
कुशपुष्पपरिस्तीर्णे बद्धांजलिरुदङ्मुखम् ५४
स्वस्तिकासनमारूढं विधाय प्राङ्मुखः स्वयम्
वरासनस्थितो मंत्रैर्महामंगलनिःस्वनैः ५५
समादाय घटं पूर्णं पूर्णमेव प्रसादितम्
ध्यायमानः शिवं शिष्यमाभिषिंचेत देशिकः ५६
अथापनुद्य स्नानांबु परिधाय सितांबरम्
आचान्तोलंकृतश्शिष्यः प्रांजलिर्मंडपं व्रजेत् ५७

उपवेश्य यथापूर्वं तं गुरुर्दर्भविष्टरे
संपूज्य मंडलं देवं करन्यासं समाचरेत् ५८
ततस्तु भस्मना देवं ध्यायन्मनसि देशिकः
समालभेत पाणिभ्यां शिशुं शिवमुदीरयेत् ५९
अथ तस्य शिवाचार्यो दहनप्लावनादिकम्
सकलीकरणं कृत्वा मातृकान्यासवर्त्मना ६०
ततः शिवासनं ध्यात्वा शिष्यमूर्द्धनि देशिकः
तत्रावाह्य यथान्यायमर्चयेन्मनसा शिवम् ६१
प्रार्थयेत्प्रांजलिर्देवं नित्यमत्र स्थितो भव
इति विज्ञाप्य तं शंभोस्तेजसा भासुरं स्मरेत् ६२
संपूज्याथ शिवं शैवीमाज्ञां प्राप्य शिवात्मिकाम्
कर्णे शिष्यस्य शनकैश्शिवमन्त्रमुदीरयेत् ६३
स तु बद्धांजलिः श्रुत्वा मन्त्रं तद्गतमानसः
शनैस्तं व्याहरेच्छिष्यशिवाचार्यस्य शासनात् ६४
ततः शाक्तं च संदिश्य मन्त्रं मन्त्रविचक्षणः
उच्चारयित्वा च सुखं तस्मै मंगलमादिशेत् ६५
आसान्मन्त्रार्थं वाच्यवाचकयोगतः
समदिश्येश्वरं रूपं योगमासनमादिशेत् ६६
अथ गुर्वाज्ञया शिष्यः शिवाग्निगुरुसन्निधौ
भक्त्यैवमभिसंधाय दीक्षावाक्यमुदीरयेत् ६७
वरं प्राणपरित्यागश्छेदनं शिरसोऽपि वा
न त्वनभ्यर्च्य भुंजीय भगवन्तं त्रिलोचनम् ६८
स एव दद्यान्नियतो यावन्मोहविपर्ययः
तावदाराधयेद्देवं तन्निष्ठस्तत्परायणः ६९
ततः स समयो नाम भविष्यति शिवाश्रमे

लब्धाधिकारो गुर्वाज्ञापालकस्तद्वशो भवेत् ७०
अतः परं न्यस्तकरो भस्मादाय स्वहस्ततः
दद्याच्छिष्याय मूलेन रुद्राक्षं चाभिमंत्रितम् ७१
प्रतिमा वापि देवस्य गूढदेहमथापि वा
पूजाहोमजपध्यानसाधनानि च संभवे ७२
सोपि शिष्यः शिवाचार्याल्लब्धानि बहुमानतः
आददीताज्ञया तस्य देशिकस्य न चान्यथा ७३
आचार्यादाप्तमखिलं शिरस्याधाय भक्तितः
रक्षयेत्पूजयेच्छंभुं मठे वा गृह एववा ७४
अतः परं शिवाचारमादिशेदस्य देशिकः
भक्तिश्रद्धानुसारेण प्रज्ञायाश्चानुसारतः ७५
यदुक्तं यत्समाज्ञातं यच्चैवान्यत्प्रकीर्तितम्
शिवाचार्येण समये तत्सर्वं शिरसा वहेत् ७६
शिवागमस्य ग्रहणं वाचनं श्रवणं तथा
देशिकदेशतः कुर्यान्न स्वेच्छातो न चान्यतः ७७
इति संक्षेपतः प्रोक्तः संस्कारः समयाह्वयः
साक्षाच्छिवपुरप्राप्तौ नृणां परमसाधनम् ७८
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखंडे
शिष्यसंस्कारवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः १६

अध्याय १७

उपमन्युरुवाच
अतः परं समावेक्ष्य गुरुः शिष्यस्य योग्यताम्
षडध्वशुद्धिं कुर्वीत सर्वबंधविमुक्तये १
कलां तत्त्वं च भुवनं वर्णं पदमतः परम्

मंत्रश्चेति समासेन षडध्वा परिपठ्यते २
निवृत्त्याद्याः कलाः पंच कलाध्वा कथ्यते बुधैः
व्याप्ताः कलाभिरितरे त्वध्वानः पंच पंचभिः ३
शिवतत्त्वादिभूम्यंतं तत्त्वाध्वा समुदाहृतः
षड्विंशत्संख्ययोपेतः शुद्धाशुद्धोभयात्मकः ४
आधाराद्युन्मनांतश्च भुवनाध्वा प्रकीर्तितः
विना भेदोपभेदाभ्यां षष्टिसंख्यासमन्वितः ५
पंचाशद्रुद्ररूपास्तु वर्णा वर्णाध्वसंज्ञिताः
अनेकभेदसंपन्नः पदाध्वा समुदाहृतः ६
सर्वोपमंत्रैर्मंत्राध्वा व्याप्तः परमविद्यया
यथा शिवो न तत्त्वेषु गण्यते तत्त्वनायकः ७
मंत्राध्वनि न गण्येत तथासौ मंत्रनायकः
कलाध्वनो व्यापकत्वं व्याप्यत्वं चेतराध्वनाम् ८
न वेत्ति तत्त्वतो यस्य नैवार्हत्यध्वशोधनम्
षड्विधस्याध्वनो रूपं न येन विदितं भवेत् ९
व्याप्यव्यापकता तेन ज्ञातुमेव न शक्यते
तस्मादध्वस्वरूपं च व्याप्यव्यापकतां तथा १०
यथावदवगम्यैव कुर्य्यादध्वविशोधनम्
कुंडमंडलपर्यंतं तत्र कृत्वा यथा पुरा ११
द्विहस्तमानं कुर्वीत प्राच्यां कलशमंडलम्
ततः स्नातश्शिवाचार्यः सशिष्यः कृतनैत्यकः १२
प्रविश्य मंडलं शंभोः पूजां पूर्ववदाचरेत्
तत्राढकावरैस्सिद्धं तंदुलैः पायसं प्रभोः १३
अर्द्धं निवेद्य होमार्थं शेषं समुपकल्पयेत्
पुरतः कल्पिते वाथ मंडले वर्णिमंडिते १४

स्थापयेत्पंचकलशान्दिक्षु मध्ये च देशिकः
तेषु ब्रह्माणि मूलार्णैर्बिन्दुनादसमन्वितैः १५
नमश्राद्यैर्यकरांतैः कल्पयेत्कल्पवित्तमः
ईशानं मध्यमे कुंभे पुरुषं पुरतः स्थिते १६
अघोरं दक्षिणे वामे वामं सद्यं च पश्चिमे
रक्षां विधाय मुद्रा च बद्ध्वा कुंभाभिमंत्रणम् १७
कृत्वा शिवानलैर्होमं प्रारभेत् यथा पुरा
यदर्द्धं पायसं पूर्वं होमार्थं परिकल्पितम् १८
हुत्वा शिष्यस्य तच्छेषं भोक्तुं समुपकल्पयेत्
तर्पणांतं च मंत्राणां कृत्वा कर्म यथा पुरा १९
हुत्वा पूर्णाहुतिं तेषां ततः कुर्य्यात्प्रदीपनम्
ओंकारादनु हुंकारं ततो मूलं फडंतकम् २०
स्वाहांतं दीपने प्राहुरंगानि च यथाक्रमम्
तेषामाहुतयस्तिस्त्रो देया दीपनकर्मणि २१
मंत्रैरेकैकशस्तैस्तु विचिन्त्या दीप्तमूर्तयः
त्रिगुणं त्रिगुणी कृत्य द्विजकन्याकृतं सितम् २२
सूत्रं सूत्रेण संमंत्र्य शिखाग्रे बंधयेच्छिशोः
चरणांगुष्ठपर्य्यंतमूर्द्ध्वकायस्य तिष्ठतः २३
लंबयित्वा तु तत्सूत्रं सुषुम्णां तत्र योजयेत्
शांतया मुद्रयादाय मूलमंत्रेण मंत्रवित् २४
हुत्वाहुतित्रयं तस्यास्सान्निध्यमुपकल्पयेत्
हृदि संताड्य शिष्यस्य पुष्पक्षेपेण पूर्ववत् २५
चैतन्यं समुपादाय द्वादशांते निवेद्य च
सूत्रं सूत्रेण संयोज्य संरक्ष्यास्त्रेण वर्मणा २६
अवगुंठ्याथ तत्सूत्रं शिष्यदेहं विचिंतयेत्

मूलत्रयमयं पाशं भोगभोग्यत्वलक्षणम् २७
विषयेन्द्रियदेहादिजनकं तस्य भावयेत्
व्योमादिभूतरूपिण्यः शांत्यतीतादयः कलाः २८
सूत्रे स्वनामभिर्योज्यः पूज्यश्चैव नमोयुतैः
अथवा बीजभूतैस्तत्कृत्वा पूर्वोदितं क्रमात् २९
ततो मलादेस्तत्त्वादौ व्याप्तिं समलोकयेत्
कलाव्याप्तिं मलादौ च हुत्वा संदीपयेत्कलाः ३०
शिष्यं शिरसि संताड्य सूत्रं देहे यथाक्रमम्
शांत्यतीतपदे सूत्रं लाञ्छयेन्मंत्रमुच्चरन् ३१
एवं कृत्वा निवृत्त्यन्तं शांत्यतीतमनुक्रमात्
हुत्वाहुतित्रयं पश्चान्मण्डले च शिवं यजेत् ३२
देवस्य दक्षिणे शिष्यमुपवेश्योत्तरामुखम्
सदर्भे मण्डले दद्याद्धोमशिष्टं चरुं गुरुः ३३
शिष्यस्तद्गुरुणा दत्तं सत्कृत्य शिवपूर्वकम्
भुक्त्वा पश्चाद्द्विराचम्य शिवमन्त्रमुदीरयेत् ३४
अपरे मण्डले दद्यात्पंचगव्यं तथा गुरुः
सोऽपि तच्छक्तितः पीत्वा द्विराचम्य शिवं स्मरेत् ३५
तृतीये मण्डले शिष्यमुपवेश्य यथा पुरा
प्रदद्याद्दंतपवनं यथाशास्त्रोक्तलक्षणम् ३६
अग्रेण तस्य मृदुना प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः
वाचं नियम्य चासीनश्शिष्यो दंतान्विशोधयेत् ३७
प्रक्षाल्य दंतपवनं त्यक्त्वाचम्य शिवं स्मरेत्
प्रविशेद्देशिकादिष्टः प्रांजलिः शिवमण्डलम् ३८
त्यक्तं तद्दन्तपवनं दृश्यते गुरुणा यदि
प्रागुदक्पश्चिमे वाग्रे शिवमन्यच्छिवेतरम् ३९

अशस्ताशामुखे तस्मिन्गुरुस्तद्दोषशांतये
शतमर्द्धं तदर्द्धं वाजुहुयान्मूलमन्त्रतः ४०
ततः शिष्यं समालभ्य जपित्वा कर्णयोः शिवम्
देवस्य दक्षिणे भागे तं शिष्यमधिवासयेत् ४१
अहतास्तरणास्तीर्णे स दर्भशयने शुचिः
मंत्रितेऽन्तः शिवं ध्यायञ्शयीत प्राक्छिरा निशि ४२
शिखायां बद्धसूत्रस्य शिखया तच्छिखां गुरुः
आबध्याहतवस्त्रेण तमाच्छाद्य च वर्मणा ४३
रेखात्रयं च परितो भस्मना तिलसर्षपैः
कृत्वास्त्रजप्तैस्तद्बाह्ये दिगीशानां बलिं हरेत् ४४
शिष्योऽपि परतोऽनश्नन्कृत्वैवमधिवासनम्
प्रबुध्योत्थाय गुरवे स्वप्नं दृष्टं निवेदयेत् ४५
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शिवदीक्षाविधानवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः १७

अध्याय १८

उपमन्युरुवाच
ततः स्नानादिकं सर्वं समाप्याचार्यचोदितः
गच्छेद्बद्धांजलिर्ध्यायञ्छिवमण्डलपार्श्वतः १
अथ पूजां विना सर्वं कृत्वा पूर्वदिने यथा
नेत्रबंधनपर्य्यंतं दर्शयेन्मण्डलं गुरुः २
बद्धनेत्रेण शिष्येण पुष्पावकिरणे कृते
यत्रापतंति पुष्पाणि तस्य नामाऽस्य संदिशेत् ३
तं चोपनीय निर्माल्यमण्डलेऽस्मिन्यथा पुरा
पूजयेद्देवमीशानं जुहुयाच्च शिवानले ४

शिष्येण यदि दुःस्वप्नो दृष्टस्तद्दोषशांतये
शतमर्द्धं तदर्द्धं वा जुहुयान्मूलविद्यया ५
ततः सूत्रं शिखाबद्धं लंबयित्वा यथा पुरा
आधारपूजाप्रभृति यन्निवृत्तिकलाश्रयम् ६
वागीश्वरीपूजनांतं कुर्याद्धोमपुरस्सरम्
अथ प्रणम्य वागीशं निवृत्तेर्व्यापिकां सतीम् ७
मण्डले देवमभ्यर्च्य हुत्वा चैवाहुतित्रयम्
प्रापयेच्च शिशोः प्राप्तिं युगपत्सर्वयोनिषु ८
सूत्रदेहेऽथ शिष्यस्य ताडनप्रोक्षणादिकम्
कृत्वात्मानं समादाय द्वादशांते निवेद्य च ९
ततोऽप्यादाय मूलेन मुद्रया शास्त्रदृष्टया
योजयेन्मनसाचार्यो युगपत्सर्वयोनिषु १०
देवानां जातयश्चाष्टौ तिरश्चां पंच जातयः
जात्यैकया च मानुष्या योनयश्च चतुर्दश ११
तासु सर्वासु युगपत्प्रवेशाय शिशोर्द्धिया
वागीशान्यां यथान्यायं शिष्यात्मानं निवेशयेत् १२
गर्भनिष्पत्तये देवं संपूज्य प्रणिपत्य च
हुत्वा चैव यथान्यायं निष्पन्नं तदनुस्मरेत् १३
निष्पन्नस्यैवमुत्पत्तिमनुवृत्तिं च कर्मणा
आर्जवं भोगनिष्पत्तिः कुर्यात्प्रीतिं परां तथा १४
निष्कृत्यर्थं च जात्यायुर्भोगसंस्कारसिद्धये
हुत्वाहुतित्रयं देवं प्रार्थयेद्देशिकोत्तमः १५
भोक्तृत्वविषयासंगमलं १ तत्कायशोधनम्
कृत्वैवमेव शिष्यस्य छिंद्यात्पाशत्रयं ततः १६
निकृत्या परि बद्धस्य पाशस्यात्यंतभेदतः

कृत्वा शिष्यस्य चैतन्यं स्वच्छं मन्येत केवलम् १७
हुत्वा पूर्णाहुतिं वह्नौ ब्रह्माणं पूजयेत्ततः
हुत्वाहुतित्रयं तस्मै शिवाज्ञामनुसंदिशेत् १८
पितामह त्वया नास्य यातुः शैवं परं पदम्
प्रतिबन्धो विधातव्यः शैवाज्ञैषा गरीयसी १९
इत्यादिश्य तमभ्यर्च्य विसृज च विधानतः
समभ्यर्च्य महादेवं जुहुयादाहुतित्रयम् २०
निवृत्त्या शुद्धमुद्धृत्य शिष्यात्मानं यथा पुरा
निवेश्यात्मनि सूत्रे च वागीशं पूजयेत्ततः २१
हुत्वाहुतित्रयं तस्मै प्रणम्य च विसृज्य ताम्
कुर्यान्निवृत्तः संधानं प्रतिष्ठां कलया सह २२
संधाने युगपत्पूजां कृत्वा हुत्वाहुतित्रयम्
शिष्यात्मनः प्रतिष्ठायां प्रवेशं त्वथ भावयेत् २३
ततः प्रतिष्ठामावाह्य कृत्वाशेषं पुरोदितम्
तद्व्याप्तिं व्यापिकां तस्य वागीशानीं च भावयेत् २४
पूर्णेदुमंडलप्रख्यां कृत्वा शेषं च पूर्ववत्
विष्णवे संविशेदाज्ञां शिवस्य परमात्मनः २५
विष्णोर्विसर्जनाद्यं च कृत्वा शेषं च विद्यया
प्रतिष्ठामनुसंधाय तस्यां चापि यथा पुरा २६
कृत्वानुचिन्त्य तद्व्याप्तिं वागीशां च यथाक्रमम्
दीप्ताग्नौ पूर्णहोमान्तं कृत्वा शेषं च पूर्ववत् २७
नीलरुद्रमुपस्थाप्य तस्मै पूजादिकं तथा
कृत्वा कर्म शिवाज्ञां च दद्यात्पूर्वोक्तवर्त्मना २८
तपस्तमपि चोद्वास्य कृत्वा तस्याथ शांतये
विद्याकलां समाधाय तद्व्याप्तिं चावलोकयेत् २९

स्वात्मनो व्यापिकां तद्वद्वागीशीं च यथा पुरा
बालार्कसदृशाकारां भासयंतीं दिशो दश ३०
ततः शेषं यथापूर्वं कृत्वा देवं महेश्वरम्
आवाह्याराध्य हुत्वास्मै शिवाज्ञां मनसा दिशेत् ३१
महेश्वरं तथोत्सृज्य कृत्वान्यां च कलामिमाम्
शांत्यतीतां कलां नीत्वा तद्व्याप्तिमवलोकयेत् ३२
स्वात्मनो व्यापिकां तद्वद्वागीशां च विचिंतयेत्
नभोमंडलसंकाशां पूर्णांतं चापि पूर्ववत् ३३
कृत्वा शेषविधानेन समभ्यर्च्य सदाशिवम्
तस्मै समादिशेदाज्ञां शंभोरमितकर्मणः ३४
तत्रापि च यथापूर्वं शिवं शिरसि पूर्ववत्
समभ्यर्च्य च वागीशं प्रणम्य च विसर्जयेत् ३५
ततश्शिवेन सम्प्रोक्ष्य शिष्यं शिरसि पूर्ववत्
विलयं शांत्यतीतायाः शक्तितत्त्वेऽथ चिंतयेत् ३६
षडध्वनः परे पारे सर्वाध्वव्यापिनी पराम्
कोटिसूर्यप्रतीकाशं शैवीं शक्तिञ्च चिन्तयेत् ३७
तदग्रे शिष्यमानीय शुद्धस्फटिकनिर्मलम्
प्रक्षाल्य कर्त्तरीं पश्चाच्छिवशास्त्रोक्तमार्गतः ३८
कुर्यात्तस्य शिखाच्छेदं सह सूत्रेण देशिकः
ततस्तां गोमये न्यस्य शिवाग्नौ जुहुयाच्छिखाम् ३९
वौषडंतेन मूलेन पुनः प्रक्षाल्य कर्तरीम्
हस्ते शिष्यस्य चैतन्यं तद्देहे विनिवर्तयेत् ४०
ततः स्नातं समाचांतं कृतस्वस्त्ययनं शिशुम्
प्रवेश्य मंडलाभ्यासं प्रणिपत्य च दंडवत् ४१
पूजां कृत्वा यथान्यायं क्रियावैकल्यशुद्धये

वाचकेनैव मंत्रेण जुहुयादाहुतित्रयम् ४२
उपांशूच्चारयोगेन जुहुयादाहुतित्रयम्
पुनस्संपूज्य देवेशं मन्त्रवैकल्यशुद्धये ४३
मानसोच्चारयोगेन जुहुयादाहुतित्रयम्
तत्र शंभुं समाराध्य मंडलस्थं सहांबया
हुत्वाहुतित्रयं पश्चात्प्रार्थयेत्प्रांजलिर्गुरुः ४४
भगवंस्त्वत्प्रसादेन शुद्धिरस्य षडध्वनः
कृता तस्मात्परं धाम गमयैनं तवाव्ययम् ४५
इति विज्ञाप्य देवाय नाडीसंधानपूर्वकम्
पूर्णांतं पूर्ववत्कृत्वा ततो भूतानि शोधयेत् ४६
स्थिरास्थिरे ततः शुद्ध्यै शीतोष्णे च ततः पदे
ध्यायेद्व्याप्त्यैकताकारे भूतशोधनकर्मणि ४७
भूतानां ग्रंथिविच्छेदं कृत्वा त्यक्त्वा सहाधिपैः
भूतानि स्थितयोगेन यो जपेत्परमे शिवे ४८
विशोध्यास्य तनुं दग्ध्वा प्लावयित्वा सुधाकणैः
स्थाप्यात्मानं ततः कुर्याद्विशुद्धाध्वमयं वपुः ४९
तत्रादौ शान्त्यतीतां तु व्यापिकां स्वाध्वनः कलाम्
शुद्धामेव शिशोर्मूर्ध्नि न्यसेच्छान्तिमुखे तथा ५०
विद्यां गलादिनाभ्यंतं प्रतिष्ठां तदधः क्रमात्
जान्वंतं तदधो न्यस्येन्निवृत्तिं चानुचिंतयेत् ५१
स्वबीजैस्सूत्रमंत्रं च न्यस्यां गैस्तं शिवात्मकम्
बुद्ध्वा तं हृदयांभोजे देवमावाह्य पूजयेत् ५२
आशास्य नित्यसांनिध्यं शिवस्वात्म्यं शिशौ गुरुः
शिवतेजोमयस्यास्य शिशोरापादयेद्गुणान् ५३
अणिमादीन्प्रसीदेति प्रदद्यादाहुतित्रयम्

तथैव तु गुणानेव पुनरस्योपपादयेत् ५४
सर्वज्ञातां तथा तृप्तिं बोधं चाद्यन्तवर्जितम्
अलुप्तशक्तिं स्वातन्त्र्यमनंतां शक्तिमेव च ५५
ततो देवमनुज्ञाप्य सद्यादिकलशैस्तु तम्
अभिषिंचेत देवेशं ध्यायन्हृदि यथाक्रमम् ५६
अथोपवेश्य तं शिष्यं शिवमभ्यर्च्य पूर्ववत्
लब्धानुज्ञः शिवाच्छैवीं विद्यामस्मै समादिशेत् ५७
ओंकारपूर्विकां तत्र संपुटान्तु नमोऽतगाम्
शिवशक्तियुताञ्चैव शक्तिविद्यां च तादृशीम् ५८
ऋषिं छन्दश्च देवं च शिवतां शिवयोस्तथा
ऊजां सावरणां शम्भोरासनानि च सन्दिशेत् ५९
पुनः संपूज्य देवेशं यन्मया समनुष्ठितम्
सुकृतं कुरु तत्सर्वमिति विज्ञापयेच्छिवम् ६०
सहशिष्यो गुरुर्देवं दण्डवत्क्षितिमंडले
प्रणम्योद्वासयेत्तस्मान्मंडलात्पावकादपि ६१
ततः सदसिकाः सर्वे पूज्याः पूजार्हकाः क्रमात् ६२
सेव्या वित्तानुसारेण सदस्याश्च सहर्त्विजः
वित्तशाठ्यं न कुर्वीत यदीच्छेच्छिवमात्मनः ६३

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
षडध्वशुद्ध्यादिकथनं नामाष्टादशोऽध्यायः १८

अध्याय १९

उपमन्युरुवाच
अतः परं प्रवक्ष्यामि साधकं नाम नामतः
संस्कारमन्त्रमाहात्म्यं कथने सूचितं मया १

संपूज्य मंडले देवं स्थाप्य कुम्भे च पूर्ववत्
हुत्वा शिष्यमनुष्णीषं प्रापयेद्भुवि मंडले २
पूर्वांतं पूर्ववत्कृत्वा हुत्वाहुतिशतं तथा
संतर्प्य मूलमन्त्रेण कलशैर्देशिकोत्तमः ३
सन्दीप्य च यथापूर्वं कृत्वा पूर्वोदितं क्रमात्
अभिषिच्य यथापूर्वं प्रदद्यान्मन्त्रमुत्तमम् ४
तत्र विद्योपदेशांतं कृत्वा विस्तरशः क्रमात्
पुष्पाम्बुना शिशोः पाणौ विद्यां शैवीं समर्पयेत् ५
तवैहिकामुष्मिकयोः सर्वसिद्धिफलप्रदः
भवत्येव महामन्त्रः प्रसादात्परमेष्ठिनः ६
इत्युत्वा देवमभ्यर्च्य लब्धानुज्ञः शिवाद्गुरुः
साधनं शिवयोगं च साधकाय समादिशेत् ७
तच्छ्रुत्वा गुरुसंदेशं क्रमशो मंत्रसाधकः
पुरतो विनियोगस्य मन्त्रसाधनमाचरेत् ८
साधनं मूलमन्त्रस्य पुरश्चरणमुच्यते
पुरतश्चरणीयत्वाद्विनियोगाख्यकर्मणः ९
नात्यन्तं करणीयन्तु मुमुक्षोर्मन्त्रसाधनम्
कृतन्तु तदिहान्यत्र तास्यापि शुभदं भवेत् १०
शुभेऽहनि शुभे देशे काले वा दोषवर्जिते
शुक्लदन्तनखः स्नातः कृतपूर्वाह्णिकक्रियः ११
अलंकृत्य यथा लब्धैर्गंधमाल्यविभूषणैः
सोष्णीषः सोत्तरासंगः सर्वशुक्लसमाहितः १२
देवालये गृहेऽन्यस्मिन्देशे वा सुमनोहरे
सुखेनाभ्यस्तपूर्वेण त्वासनेन कृतासनः १३
तनुं कृत्वात्मनः शैवीं शिवशास्त्रोक्तवर्त्मना

संपूज्य देवदेवेशं नकुलीश्वरमीश्वरम् १४
निवेद्य पायसं तस्मै समप्याराधनं क्रमात्
प्रणिपत्य च तं देवं प्राप्तानुज्ञश्च तन्मुखात् १५
कोटिवारं तदर्द्धं वा तदर्द्धं वा जपेच्छिवम्
लक्षविंशतिकं वापि दशलक्षमथापि वा १६
ततश्च पायसाक्षारलवणैकमिताशनः
अहिंसकः क्षमी शांतो दांतश्चैव सदा भवेत् १७
अलाभे पायसस्याश्नन्फलमूलादिकानि वा
विहितानि शिवेनैव विशिष्टान्युत्तरोत्तरम् १८
चरुं भक्ष्यमथो सक्तुकणान्यावकमेव च
शाकं पयो दधि घृतं मूलं फलमथोदकम् १९
अभिमंत्र्य च मन्त्रेण भक्ष्यभोज्यादिकानि च
साधनेऽस्मिन्विशेषेण नित्यं भुञ्जीत वाग्यतः २०
मन्त्राष्टशतपूतेन जलेन शुचिना व्रती
स्नायान्नदीनदोत्थेन प्रोक्षयेद्वाथ शक्तितः २१
तर्पयेच्च तथा नित्यं जुहुयाच्च शिवानले
सप्तभिः पञ्चभिर्द्रव्यैस्त्रिभिर्वाथ घृतेन वा २२
इत्थं भक्त्या शिवं शैवो यः साधयति साधकः
तस्येहामुत्र दुष्प्रापं न किंचिदपि विद्यते २३
अथवाऽहरहर्मंत्रं जपेदेकाग्रमानसः
अनश्नन्नेव साहस्रं विना मन्त्रस्य साधनम् २४
न तस्य दुर्लभं किंचिन्न तस्यास्त्यशुभं क्वचित्
इह विद्यां श्रियं सौख्यं लब्ध्वा मुक्तिं च विंदति २५
साधने विनियोगे च नित्ये नैमित्तिके तथा
जपेज्जलैर्भस्मना च स्नात्वा मन्त्रेण च क्रमात् २६

शुचिर्बद्धशिखस्सूत्री सपवित्रकरस्तथा
धृतत्रिपुंड्ररुद्राक्षो विद्यां पञ्चाक्षरीं जपेत् २७
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखंडे
साधकसंस्कारमन्त्रमाहात्म्यं नामैकोनविंशोऽध्यायः १९

अध्याय २०

उपमन्युरुवाच
अथैवं संस्कृतं शिष्यं कृतपाशुपतव्रतम्
आचार्यत्वेऽभिषिंचेत तद्योगत्वेन चान्यथा १
मण्डलं पूर्ववत्कृत्त्वा संपूज्य परमेश्वरम्
स्थापयत्पंचकलशान्दिक्षु मध्ये च पूर्ववत् २
निवृत्तिं पुरतो न्यस्य प्रतिष्ठां पश्चिमे घटे
विद्यां दक्षिणतः शांतिमुत्तरे मध्यतः पराम् ३
कृत्वा रक्षादिकं तत्र बद्ध्वा मुद्रां च धैनवीम्
अभिमंत्र्य घटान्हुत्वा पूर्णांतं च यथा पुरा ४
प्रवेश्य मंडले शिष्यमनुष्णीषं च देशिकः
तर्पणाद्यं तु मंत्राणां कुर्यात्पूर्वावसानकम् ५
ततः संपूज्य देवेशमनुज्ञाप्य च पूर्ववत्
अभिषेकाय तं शिष्यमासनं त्वधिरोहयेत् ६
सकलीकृत्य तं पश्चात्कलापंचकरूपिणम्
न्यस्तमंत्रतनुं बद्ध्वा शिवं शिष्यं समर्पयेत् ७
ततो निवृत्तिकुंभादिघटानुद्धृत्य वै क्रमात्
मध्यमान्ताच्छिवेनैव शिष्यं तमभिषेचयत् ८
शिवहस्तं समर्प्याथ शिशोः शिरसि देशिकः
शिवभावसमापन्नः शिवाचार्यं तमादिशेत् ९

अथालंकृत्य तं देवमाराध्य शिवमण्डले
शतमष्टोत्तरं हुत्वा दद्यात्पूर्णाहुतिं ततः १०
पुनः सम्पूज्य देवेशं प्रणम्य भुवि दंडवत्
शिरस्यंजलिमाधाय शिवं विज्ञापयेद्गुरुः ११
भगवंस्त्वत्प्रसादेन देशिकोऽयं मया कृतः
अनुगृह्य त्वया देव दिव्याज्ञास्मै प्रदीयताम् १२
एवं विज्ञाप्य शिष्येण सह भूयः प्रणम्य च
शिवं शिवागमं दिव्यं पूजयेच्छिववद्गुरुः १३
पुनः शिवमनुज्ञाप्य शिवज्ञानस्य पुस्तकम्
उभाभ्यामथ पाणिभ्यां दद्याच्छिष्याय देशिकः १४
स ताम्मूर्ध्नि समाधाय विद्यां विद्यासनोपरि
अधिरोप्य यथान्यायमभिवंद्य समर्चयेत् १५
अथ तस्मै गुरुर्दद्याद्राजोपकरणान्यपि
आचार्यपदवीं प्राप्तो राज्यं चापि यतोऽर्हति १६
अथानुशासनं कुर्यात्पूर्वैराचरितं यथा
यथा च शिवशास्त्रोक्तं यथा लोकेषु पूज्यते १७
शिष्यान्परिक्ष्य यत्नेन शिवशास्त्रोक्तलक्षणैः
संस्कृत्य च शिवज्ञानं तेभ्यो दद्याच्च देशिकः १८
एवं सर्वमनायासं शौचं क्षांतिं दयां तथा
अस्पृहामप्यसूयां च यत्नेन च विभावयेत् १९
इत्थमादिश्य तं शिष्यं शिवमुद्वास्य मंडलात्
शिवकुंभानलादींश्च सदस्यानपि पूजयेत् २०
युगपद्वाथ संस्कारान्कुर्वीत सगणो गुरुः
तत्र यत्र द्वयं वापि प्रयोगस्योपदिश्यते २१
तदादावेव कलशान्कल्पयेदध्वशुद्धिवत्

कृत्वा समयसंस्कारमभिषेकं विनाखिलम् २२
समभ्यर्च्य शिवं भूयः कृत्वा चाध्वविशोधनम्
तस्मिन्परिसमाप्ते तु पुनर्देवं प्रपूजयेत् २३
हुत्वा मंत्रन्तु संतर्प्य संदीप्याशास्य चेश्वरम्
समर्प्य मंत्रं शिष्यस्य पाणौ शेषं समापयेत् २४
अथवा मंत्रसंस्कारमनुचिंत्याखिलं क्रमात्
अध्वशुद्धिं गुरुः कुर्यादभिषेकावसानिकम् २५
तत्र यः शान्त्यतीतादिकलासु विहितो विधिः
स सर्वोऽपि विधातव्यस्तत्त्वत्रयविशोधने २६
शिवविद्यात्मतत्त्वाख्यं तत्त्वत्रयमुदाहृतम्
शक्तौ शिवस्ततो विद्यात्तस्यास्त्वात्मा समुद्भवौ २७
शिवेन शांत्यतीताध्वा व्याप्तस्तदपरः परः
विद्यया परिशिष्टोऽध्वा ह्यात्मना निखिलः क्रमात् २८
दुर्लभं शांभवं मत्वा मंत्रमूलं मनीषिणः
शाक्तं शंसीत संस्कारं शिवशास्त्रार्थपारगाः २९
इति ते सर्वमाख्यातं संस्काराख्यस्य कर्मणः
चातुर्विध्यमिदं कृष्ण किं भूय श्रोतुमिच्छसि ३०

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
विशेषादिसंस्कृतिर्नाम विंशोऽध्यायः २०

अध्याय २१

कृष्ण उवाच
भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि शिवाश्रमनिषेविणाम्
शिवशास्त्रोदितं कर्म नित्यनैमित्तिकं तथा १
उपमन्युरुवाच

प्रातरुत्थाय शयनाद्ध्यात्वा देवं सहाम्बया
विचार्य कार्यं निर्गच्छेद्गृहादभ्युदितेऽरुणे २
अबाधे विजने देशे कुर्यादावश्यकं ततः
कृत्वा शौचं विधानेन दंतधावनमाचरेत् ३
अलाभे दंतकाष्ठानामष्टम्यादिदिनेषु च
अपां द्वादशगण्डूषैः कुर्यादास्यविशोधनम् ४
आचम्य विधिवत्पश्चाद्वारुणं स्नानमाचरेत्
नद्यां वा देवखाते वा ह्रदे वाथ गृहेऽपि वा ५
स्नानद्रव्याणि तत्तीरे स्थापयित्वा बहिर्मलम्
व्यापोह्य मृदमालिप्य स्नात्वा गोमयमालिपेत् ६
स्नात्वा पुनः पुनर्वस्त्रं त्यक्त्वावाथ विशोध्य च
सुस्नातो नृपवद्भूयः शुद्धं वासो वसीत च ७
मलस्नानं सुगंधाद्यैः स्नानं दन्तविशोधनम्
न कुर्याद्ब्रह्मचारी च तपस्वी विधवा तथा ८
सोपवीतश्शिखां बद्धा प्रविश्य च जलांतरम्
अवगाह्य समाचांतो जले न्यस्येत्त्रिमंडलम् ९
सौम्ये मग्नः पुनर्मंत्रं जपेच्छक्त्या शिवं स्मरेत्
उत्थायाचम्य तेनैव स्वात्मानमभिषेचयेत् १०
गोशृंगेण सदर्भेण पालाशेन दलेन वा
पाद्मेन वाथ पाणिभ्यां पंचकृत्वस्त्रिरेव वा ११
उद्यानादौ गृहे चैव वर्द्धन्या कलशेन वा
अवगाहनकालेऽद्भिर्मंत्रितैरभिषेचयेत् १२
अथ चेद्वारुणं कर्तुमशक्तः शुद्धवाससा
आर्द्रेण शोधयेद्देहमापादतलमस्तकम् १३
आग्नेयं वाथ वा मांत्रं कुर्यात्स्नानं शिवेन वा

शिवचिंतापरं स्नानं युक्तस्यात्मीयमुच्यते १४
स्वसूत्रोक्तविधानेन मंत्राचमनपूर्वकम्
आचरेद्ब्रह्मयज्ञांतं कृत्वा देवादितर्पणम् १५
मंडलस्थं महादेवं ध्यात्वाभ्यर्च्य यथाविधि
दद्यादर्घ्यं ततस्तस्मै शिवायादित्यरूपिणे १६
अथ वैतत्स्वसूत्रोक्तं कृत्वा हस्तौ विशोधयेत्
करन्यासं ततः कृत्वा सकलीकृतविग्रहः १७
वामहस्तगतांभोभिर्गंधसिद्धार्थकान्वितैः
कुशपुंजेन वाभ्युद्य मूलमंत्रसमन्वितैः १८
आपोहिष्ठादिभिर्मन्त्रैः शेषमाघ्राय वै जलम्
वामनासापुटेनैव देवं संभावयेत्सितम् १९
अर्घमादाय देहस्थं सव्यनासापुटेन च
कृष्णवर्णेन बाह्यस्थं भावयेच्च शिलागतम् २०
तर्पयेदथ देवेभ्य ऋषिभिश्च विशेषतः
भूतेभ्यश्च पितृभ्यश्च दद्यादर्घ्यं यथाविधि २१
रक्तचंदनतोयेन हस्तमात्रेण मंडलम्
सुवृत्तं कल्पयेद्भूमौ रक्तचूर्णाद्यलंकृतम् २२
तत्र संपूजयेद्भानुं स्वकीयावरणैः सह
स्वखोल्कायेति मंत्रेण सांगतस्सुखसिद्धये २३
पुनश्च मंडलं कृत्वा तदंगैः परिपूज्य च
तत्र स्थाप्य हेमपात्रं मागधप्रस्थसंमितम् २४
पूरयेद्गंधतोयेन रक्तचंदनयोगिना
रक्तपुष्पैस्तिलैश्चैव कुशाक्षतसमन्वितैः २५
दूर्वापामार्गगव्यैश्च केवलेन जलेन वा
जानुभ्यां धरणीं गत्वा नत्वा देवं च मंडले २६

कृत्वा शिरसि तत्पात्रं दद्यादर्घ्यं शिवाय तत्
अथवांजलिना तोयं सदर्भं मूलविद्यया २७
उत्क्षिपेदम्बरस्थाय शिवायादित्यमूर्तये
कृत्वा पुनः करन्यासं करशोधनपूर्वकम् २८
बुद्ध्वेशानादिसद्यांतं पंचब्रह्ममयं शिवम्
गृहीत्वा भसितं मन्त्रैर्विमृज्याङ्गानि संस्पृशेत् २९
या दिनांतैश्शिरोवक्त्रहृद्गुह्यचरणान्क्रमात्
ततो मूलेन सर्वांगमालभ्य वसनान्तरम् ३०
परिधाय द्विराचम्य प्रोक्ष्यैकादशमन्त्रितैः
जलैराच्छाद्य वासोऽयदि्द्वराचम्य शिवं स्मरेत् ३१
पुनर्न्यस्तकरो मन्त्री त्रिपुंड्रं भस्मना लिखेत्
अवक्रमाय तं व्यक्तं ललाटे गन्धवारिणा ३२
वृत्तं वा चतुरस्त्रं वा बिन्दुमर्द्धेन्दुमेव वा
ललाटे यादृशं पुण्ड्रं लिखितं भस्मना पुनः ३३
तादृशं भुजयोर्मूर्ध्नि स्तनयोरंतरे लिखेत्
सर्वांगोद्धूलनं चैव न समानं त्रिपुण्ड्रकैः ३४
तस्मात्त्रिपुण्ड्रमेवैकं लिखेदुद्धूलनं विना
रुद्राक्षान्धारयेन्मूर्ध्नि कंठे श्रोते करे तथा ३५
सुवर्णवर्णमच्छिन्नं शुभं नान्यैर्धृतं शुभम्
विप्रादीनां क्रमाच्छ्रेष्ठं पीतं रक्तमथासितम् ३६
तदलाभे यथालाभं धारणीयमदूषितम्
तत्रापि नोत्तरं नीचैर्धार्यं नीचमथोत्तरैः ३७
नाशुचिर्धारयेदक्षं सदा कालेषु धारयेत्
इत्थं त्रिसंध्यमथवा द्विसंध्यं सकृदेव वा ३८
कृत्वा स्नानादिकं शक्त्या पूजयेत्परमेश्वरम्

प्रजास्थानं समासाद्य बद्ध्वा रुचिरमासनम् ३९
ध्यायेद्देवं च देवीं च प्राग्मुखो वाप्युदग्मुखः
श्वेतादीन्नकुलीशांतांस्तच्छिष्यान्प्रणमेद्गुरुम् ४०
पुनर्देवं शिवं नत्वा ततो नामाष्टकं जपेत्
शिवो महेश्वरश्चैव रुद्रो विष्णुः पितामहः ४१
संसारवैद्यस्सर्वज्ञः परमात्मेति चाष्टकम्
अथवा शिवमेवैकं जपित्वैकादशाधिकम् ४२
जिह्वाग्रे तेजसो राशिं ध्यात्वाव्याध्यादिशांतये
प्रक्षाल्य चरणौ कृत्वा करौ चंदनचर्चितौ
प्रकुर्वीत करन्यासं करशोधनपूर्वकम् ४३

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
नित्यनैमित्तिककर्मवर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः २१

अध्याय २२

उपमन्युरुवाच
न्यासस्तु त्रिविधः प्रोक्तः स्थित्युत्पत्तिलयक्रमात्
स्थितिर्न्यासो गृहस्थानामुत्पत्तिर्ब्रह्मचारिणाम् १
यतीनां संहृतिन्यासो वनस्थानां तथैव च
स एव भर्तृहीनायाः कुटुंबिन्याः स्थितिर्भवेत् २
कन्यायाः पुनरुत्पत्तिं वक्ष्ये न्यासस्य लक्षणम्
अंगुष्ठादिकनिष्ठांतं स्थितिन्यास उदाहृतः ३
दक्षिणांगुष्ठमारभ्य वामांगुष्ठान्तमेव च
उत्पत्तिन्यास आख्यातो विपरीतस्तु संहृतिः ४
सबिंदुकान्नकारादीन्वर्णान्नयस्येदनुक्रमात्
अंगुलीषु शिवं न्यस्येत्तलयोरप्यनामयोः ५

अस्त्रन्यासं ततः कृत्वा दशदिक्ष्वस्त्रमंत्रतः
निवृत्त्यादिकलाः पंच पंचभूतस्वरूपिणीः ६
पंचभूताधिपैस्सार्द्धं ततश्चिह्नसमन्विताः
हृत्कण्टतालुभ्रूमध्यब्रह्मरन्ध्रसमाश्रयाः ७
तद्तद्बीजेन संग्रंथीस्तद्तद्बीजेषु भावयेत्
तासां विशोधनार्थाय विद्यां पंचाक्षरीं जपेत् ८
निरुद्ध्वा प्राणवायुं च गुणसंख्यानुसारतः
भूतग्रंथिं ततश्छिद्यादस्त्रेणैवास्त्रमुद्रया ९
नाड्या सुषुम्नयात्मानं प्रेरितं प्राणवायुना
निर्गतं ब्रह्मरन्ध्रेण योजयेच्छिवतेजसा १०
विशोष्य वायुना पश्चाद्देहं कालाग्निना दहेत्
ततश्चोपरिभावेन कलास्संहृत्य वायुना ११
देहं संहृत्य वै दग्धं कलास्स्पृष्ट्वा सहाब्धिना
प्लावयित्वामृतैर्देहं यथास्थानं निवेशयेत् १२
अथ संहृत्य वै दग्धः कलासर्गं विनैव तु
अमृतप्लावनं कुर्याद्भस्मीभूतस्य वै ततः १३
ततो विद्यामये तस्मिन्देहे दीपशिखाकृतिम्
शिवान्निर्गतमात्मानं ब्रह्मरंध्रेण योजयेत् १४
देहस्यान्तः प्रविष्टं तं ध्यात्वा हृदयपंकजे
पुनश्चामृतवर्षेण सिंचेद्विद्यामयं वपुः १५
ततः कुर्यात्करन्यासं करशोधनपूर्वकम्
देहन्यासं ततः पश्चान्महत्या मुद्रया चरेत् १६
अंगन्यासं ततः कृत्वा शिवोक्तेन तु वर्त्मना
वर्णन्यासं ततः कुर्य्याद्धस्तपादादिसंधिषु १७
षडंगानि ततो न्यस्य जातिषट्कयुतानि च

दिग्बंधमाचरेत्पश्चादाग्नेयादि यथाक्रमम् १८
यद्वा मूर्द्धादिपंचांगं न्यासमेव समाचरेत्
तथा षडंगन्यासं च भूतशुद्ध्यादिकं विना १९
एवं समासरूपेण कृत्वा देहात्मशोधनम्
शिवभावमुपागम्य पूजयेत्परमेश्वरम् २०
अथ यस्यास्त्यवसरो नास्ति वा मतिविभ्रमः
स विस्तीर्णेन कल्पेन न्यासकर्म समाचरेत् २१
तत्राद्यो मातृकान्यासो ब्रह्मन्यासस्ततः परः
तृतीयः प्रणवन्यासो हंसन्यासस्तदुत्तरः २२
पंचमः कथ्यते सद्भिर्न्यासः पंचाक्षरात्मकः
एतेष्वेकमनेकं वा कुर्यात्पूजादि कर्मसु २३
अकारं मूर्ध्नि विन्यस्य आकारं च ललाटके
इं ईं च नेत्रयोस्तद्वत् उं ऊं श्रवणयोस्तथा २४
ऋं ॠ- कपोलयोश्चैव ॢं ॣं नासापुटद्वये
एमेमोष्ठद्वयोरोमौं दंतपंक्तिद्वयोः क्रमात् २५
अं जिह्वायामथो तालुन्यः प्रयोज्यो यथाक्रमम्
कवर्गं दक्षिणे हस्ते न्यसेत्पंचसु संधिषु २६
चवर्गं च तथा वामहस्तसंधिषु विन्यसेत्
टवर्गं च तवर्गं च पादयोरुभयोरपि २७
पफौ तु पार्श्वयोः पृष्ठे नाभौ चापि बभौ ततः
न्यसेन्मकारं हृदये त्वगादिषु यथाक्रमम् २८
यकरादिसकारांतान्न्यसेत्सप्तसु धातुषु
हंकारं हृदयस्यांतः क्षकारं भ्रूयुगांतरे २९
एवं वर्णान्प्रविन्यस्य पञ्चाशद्रुद्रवर्त्मना
अंगवक्त्रकलाभेदात्पंच ब्रह्माणि विन्यसेत् ३०

करन्यासाद्यमपि तैः कृत्वा वाथ न वा क्रमात्
शिरोवदनहृद्गुह्यपादेष्वेतानि कल्पयेत् ३१
ततश्चोर्द्ध्वादिवक्त्राणि पश्चिमांतानि कल्पयेत्
ईशानस्य कलाः पञ्च पञ्चस्वेतेषु च क्रमात् ३२
ततश्चतुर्षु वक्त्रेषु पुरुषस्य कला अपि
चतस्रः प्रणिधातव्याः पूर्वादिक्रमयोगतः ३३
हृत्कंठांसेषु नाभौ च कुक्षौ पृष्ठे च वक्षसि
अघोरस्य कलाश्चाष्टौ पादयोरपि हस्तयोः ३४
पश्चात्त्रयोःदशकलाः पायुमेढ्रोरुजानुषु
जंघास्फिक्कटिपार्श्वेषु वामदेवस्य भावयेत् ३५
घ्राणे शिरसि बाह्वोश्च कल्पयेत्कल्पवित्तमः
अष्टत्रिंशत्कलान्यासमेवं कृत्वानुपूर्वशः ३६
पश्चात्प्रणवविद्धीमान्प्रणवन्यासमाचरेत्
बाहुद्वये कूर्परयोस्तथा च मणिबन्धयोः ३७
पार्श्वोदरोरुजंघेषु पादयोः पृष्ठतस्तथा
इत्थं प्रणवविन्यासं कृत्वा न्यासविचक्षणः ३८
हंसन्यासं प्रकुर्वीत शिवशास्त्रे यथोदितम्
बीजं विभज्य हंसस्य नेत्रयोर्घ्राणयोरपि ३९
विभज्य बाहुनेत्रास्यललाटे घ्राणयोरपि
कक्षयोः स्कन्धयोश्चैव पार्श्वयोस्तनयोस्तथा ४०
कठयोः पाणयोर्गुल्फयोश्च यद्वा पंचांगवर्त्मना
हंसन्यासमिमं कृत्वा न्यसेत्पञ्चाक्षरीं ततः ४१
यथा पूर्वोक्तमार्गेण शिवत्वं येन जायते
नाशिवः शिवमभ्यस्येन्नाशिवः शिवमर्चयेत् ४२
नाशिवस्तु शिवं ध्यायेन्नाशिवम्प्राप्नुयाच्छिवम्

तस्माच्छैवीं तनुं कृत्वा त्यक्त्वा च पशुभावनाम् ४३
शिवोऽहमिति संचिन्त्य शैवं कर्म समाचरेत्
कर्मयज्ञस्तपोयज्ञो जपयज्ञस्तदुत्तरः
ध्यानयज्ञो ज्ञानयज्ञः पञ्च यज्ञाः प्रकीर्तिताः ४४
कर्मयज्ञरताः केचित्तपोयज्ञरताः परे
जपयज्ञरताश्चान्ये ध्यानयज्ञरतास्तथा ४५
ज्ञानयज्ञरताश्चान्ये विशिष्टाश्चोत्तरोत्तरम्
क्रमयज्ञो द्विधा प्रोक्तः कामाकामविभेदतः ४६
कामान्कामी ततो भुक्त्वा कामासक्तः पुनर्भवेत्
अकामे रुद्रभवने भोगान्भुक्त्वा ततश्च्युतः ४७
तपोयज्ञरतो भूत्वा जायते नात्र संशयः
तपस्वी च पुनस्तस्मिन्भोगान् भुक्त्वा ततश्च्युतः ४८
जपध्यानरतो भूत्वा जायते भुवि मानवः
जपध्यानरतो मर्त्यस्तद्वैशिष्ट्यवशादिह ४९
ज्ञानं लब्ध्वाचिरादेव शिवसायुज्यमाप्नुयात्
तस्मान्मुक्तो शिवाज्ञप्तः कर्मयज्ञोऽपि देहिनाम् ५०
अकामः कामसंयुक्तो बन्धायैव भविष्यति
तस्मात्पञ्चसु यज्ञेषु ध्यानज्ञानपरो भवेत् ५१
ध्यानं ज्ञानं च यस्यास्ति तीर्णस्तेन भवार्णवः
हिंसादिदोषनिर्मुक्तो विशुद्धश्चित्तसाधनः ५२
ध्यानयज्ञः परस्तस्मादपवर्गफलप्रदः
बहिः कर्मकरा यद्वन्नातीव फलभागिनः ५३
दृष्ट्वा नरेन्द्रभवने तद्वदत्रापि कर्मिणः
ध्यानिनां हि वपुः सूक्ष्मं भवेत्प्रत्यक्षमैश्वरम् ५४
यथेह कर्मणां स्थूलं मृत्काष्ठाद्यैः प्रकल्पितम्

ध्यानयज्ञरतास्तस्माद्देवान्पाषाणमृण्मयान् ५५
नात्यंतं प्रतिपद्यंते शिवयाथात्म्यवेदनात्
आत्मस्थं यः शिवं त्यक्त्वा बहिरभ्यर्चयेन्नरः ५६
हस्तस्थं फलमुत्सृज्य लिहेत्कूर्परमात्मनः
ज्ञानाद्ध्यानं भवेद्ध्यानाज्ज्ञानं भूयः प्रवर्तते ५७
तदुभाभ्यां भवेन्मुक्तिस्तस्माद्ध्यानरतो भवेत्
द्वादशान्ते तथा मूर्ध्नि ललाटे भ्रूयुगान्तरे ५८
नासाग्रे वा तथास्ये वा कन्धरे हृदये तथा
नाभौ वा शाश्वतस्थाने श्रद्धाविद्धेन चेतसा ५९
बहिर्यागोपचारेण देवं देवीं च पूजयेत्
अथवा पूजयेन्नित्यं लिंगे वा कृतकेपि वा ६०
वह्नौ वा स्थण्डिले वाथ भक्त्या वित्तानुसारतः
अथवांतर्बहिश्चैव पूजयेत्परमेश्वरम्
अंतर्यागरतः पूजां बहिः कुर्वीत वा न वा ६१

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शिवशास्त्रोक्तनित्यनैमित्तिककर्मवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः २२

अध्याय २३

उपमन्युरुवाच
व्याख्यां पूजाविधानस्य प्रवदामि समासतः
शिवशास्त्रे शिवेनैव शिवायै कथितस्य तु १
अंगमभ्यंतरं यागमग्निकार्यावसानकम्
विधाय वा न वा पश्चाद्बहिर्यागं समाचरेत् २
तत्र द्रव्याणि मनसा कल्पयित्वा विशोध्य च
ध्यात्वा विनायकं देवं पूजयित्वा विधानतः ३

दक्षिणे चोत्तरे चैव नंदीशं सुयशं तथा
आराध्य मनसा सम्यगासनं कल्पयेद्बुधः ४
आराधनादिकैर्युक्तस्सिंहयोगासनादिकम्
पद्मासनं वा विमलं तत्त्वत्रयसमन्वितम् ५
तस्योपरि शिवं ध्यायेत्सांबं सर्वमनोहरम्
सर्वलक्षणसंपन्नं सर्वावयवशोभनम् ६
सर्वातिशयसंयुक्तं सर्वाभरणभूषितम्
रक्तास्यपाणिचरणं कुंदचंद्रस्मिताननम् ७
शुद्धस्फटिकसंकाशं फुल्लपद्मत्रिलोचनम्
चतुर्भुजमुदाराङ्गं चारुचंद्रकलाधरम् ८
वरदाभयहस्तं च मृगटंकधरं हरम्
भुजंगहारवलयं चारुनीलगलांतरम् ९
सर्वोपमानरहितं सानुगं सपरिच्छदम्
ततः संचिंतयेत्तस्य वामभागे महेश्वरीम् १०
प्रफुल्लोत्पलपत्राभां विस्तीर्णायतलोचनाम्
पूर्णचंद्राभवदनां नीलकुंचितमूर्धजाम् ११
नीलोत्पलदलप्रख्यां चन्द्रार्द्धकृतशेखराम्
अतिवृत्तघनोत्तुंगस्निग्धपीनपयोधराम् १२
तनुमध्यां पृथुश्रोणीं पीतसूक्ष्मवराम्बराम्
सर्वाभरणसंपन्नां ललाटतिलकोज्ज्वलाम् १३
विचित्रपुष्पसंकीर्णकेशपाशोपशोभिताम्
सर्वतोऽनुगुणाकारां किंचिल्लज्जानताननाम् १४
हेमारविंदं विलसद्दधानां दक्षिणे करे
दंडवच्चापरं हस्ते न्यस्यासीनां महासने १५
पाशविच्छेदिकां साक्षात्सच्चिदानंदरूपिणीम्

एवं देवं च देवीं च ध्यात्वासनवरे शुभे १६
सर्वोपचारवद्भक्त्या भावपुष्पैस्समर्चयेत्
अथवा परिकल्प्यैवं मूर्तिमन्यतमां विभोः १७
शैवीं सदाशिवाख्यां वा तथा माहेश्वरीं पराम्
षड्विंशकाभिधानां वा श्रीकंठाख्यामथापि वा १८
मन्त्रन्यासादिकां चापि कृत्वा स्वस्यां तनौ यथा
अस्यां मूर्तौ मूर्तिमंतं शिवं सदसतः परम् १९
ध्यात्वा बाह्यक्रमेणैव पूजां निर्वर्त्तयेद्धिया
समिदाज्यादिभिः पश्चान्नाभौ होमं च भावयेत् २०
भ्रूमध्ये च शिवं ध्यायेच्छुद्धदीपशिखाकृतिम्
इत्थमंगे स्वतंत्रे वा योगे ध्यानमये शुभे २१
अग्निकार्य्यावसानं च सर्वत्रैव समो विधिः
अथ चिंतामयं सर्वं समाप्याराधनक्रमम् २२
लिंगे च पूजयेद्देवं स्थंडिले वानलेऽपि वा
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
पूजाविधानव्याख्यानवर्णनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः २३

अध्याय २४

उपमन्युरुवाच
प्रोक्षयेन्मूलमंत्रेण पूजास्थानं विशुद्धये
गन्धचन्दनतोयेन पुष्पं तत्र विनिक्षिपेत् १
अस्त्रेणोत्सार्य वै विघ्नानवगुण्ठ्य च वर्मणा
अस्त्रं दिक्षु प्रविन्यस्य कल्पयेदर्चनाभुवम् २
तत्र दर्भान्परिस्तीर्य क्षालयेत्प्रोक्षणादिभिः
संशोध्य सर्वपात्राणि द्रव्यशुद्धिं समाचरेत् ३

प्रोक्षणीमर्घ्यपात्रं च पाद्यपात्रमतः परम्
तथैवाचमनीयस्य पात्रं चेति चतुष्टयम् ४
प्रक्षाल्य प्रोक्ष्य वीक्ष्याथ क्षिपेत्तेषु जलं शिवम्
पुण्यद्रव्याणि सर्वाणि यथालाभं विनिक्षिपेत् ५
रत्नानि रजतं हेम गन्धपुष्पाक्षतादयः
फलपल्लवदर्भांश्च पुण्यद्रव्याण्यनेकधा ६
स्नानोदके सुगन्धादि पानीये च विशेषतः
शीतलानि मनोज्ञानी कुसुमादीनि निक्षिपेत् ७
उशीरं चन्दनं चैव पाद्ये तु परिकल्पयेत्
जातिकंकोलकर्पूरबहुमूलतमालकान् ८
क्षिपेदाचमनीये च चूर्णयित्वा विशेषतः
एलां पात्रेषु सर्वेषु कर्पूरं चन्दनं तथा ९
कुशाग्राण्यक्षतांश्चैव यवव्रीहितिलानपि
आज्यसिद्धार्थपुष्पाणि भसितञ्चार्घ्यपात्रके १०
कुशपुष्पयवव्रीहिबहुमूलतमालकान्
प्रक्षिपेत्प्रोक्षणीपात्रे भसितं च यथाक्रमम् ११
सर्वत्र मन्त्रं विन्यस्य वर्मणावेष्टय बाह्यतः
पश्चादस्त्रेण संरक्ष्य धेनुमुद्रां प्रदर्शयेत् १२
पूजाद्रव्याणि सर्वाणि प्रोक्षणीपात्रवारिणा
सम्प्रोक्ष्य मूलमंत्रेण शोधयेद्विधिवत्ततः १३
पात्राणां प्रोक्षणीमेकामलाभे सर्वकर्मसु
साधयेदर्घ्यमद्भिस्तत्सामान्यं साधकोत्तमः १४
ततो विनायकं देवं भक्ष्यभोज्यादिभिः क्रमात्
पूजयित्वा विधानेन द्वारपार्श्वेऽथ दक्षिणे १५
अन्तःपुराधिपं साक्षान्नन्दिनं सम्यगर्चयेत्

चामीकराचलप्रख्यं सर्वाभरणभूषितम् १६
बालेन्दुमुकुटं सौम्यं त्रिनेत्रं च चतुर्भुजम्
दीप्तशूलमृगीटंकतिग्मवेत्रधरं प्रभुम् १७
चन्द्रबिम्बाभवदनं हरिवक्त्रमथापि वा
उत्तरे द्वारपार्श्वस्य भार्य्यां च मरुतां सुताम् १८
सुयशां सुव्रतामम्बां पादमण्डनतत्पराम्
पूजयित्वा प्रविश्यान्तर्भवनं परमेष्ठिनः १९
संपूज्य लिण्गं तैर्द्रव्यैर्निर्माल्यमपनोदयेत्
प्रक्षाल्य पुष्पं शिरसि न्यसेत्तस्य विशुद्धये २०
पुष्पहस्तो जपेच्छक्त्या मन्त्रं मन्त्रविशुद्धये
ऐशान्यां चण्दमाराध्य निर्माल्यं तस्य दापयेत् २१
कल्पयेदासनं पश्चादाधारादि यथाक्रमम्
आधारशक्तिं कल्याणीं श्यामां ध्यायेदधो भुवि २२
तस्याः पुरस्तादुत्कंठमनंतं कुण्डलाकृतिम्
धवलं पंचफणिनं लेलिहानमिवाम्बरम् २३
तस्योपर्यासनं भद्रं कण्ठीरवचतुष्पदम्
धर्म्मो ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यञ्च पदानि वै २४
आग्नेयादिश्वेतरक्तपीतश्यामानि वर्णतः
अधर्मादीनि पूर्वादीन्युत्तरांतान्यनुक्रमात् २५
राजावर्तमणिप्रख्यान्नयस्य गात्राणि भावयेत्
अस्योर्ध्वच्छादनं पद्मासनं विमलं सितम् २६
अष्टपत्राणि तस्याहुरणिमादिगुणाष्टकम्
केसराणि च वामाद्या रुद्रावामादिशक्तिभिः २७
बीजान्यपि च ता एव शक्तयोंतर्मनोन्मनीः
कर्णिकापरवैराग्यं नालं ज्ञानं शिवात्मकम् २८

यश्च शिवधर्मात्मा कर्णिकान्ते त्रिमराडले
त्रिमराडलोपर्यात्मादि तत्त्वत्रितयमासनम् २९
सर्वासनोपरि सुखं विचित्रास्तरणास्तृतम्
आसनं कल्पयेद्दिव्यं शुद्धविद्यासमुज्ज्वलम् ३०
आवाहनं स्थापनं च सन्निरोधं निरीक्षणम्
नमस्कारं च कुर्वीत बध्वा मुद्राः पृथक्पृथक् ३१
पाद्यमाचमनं चार्घ्यं गंधं पुष्पं ततः परम्
धूपं दीपं च तांबूलं दत्त्वाथ स्वापयेच्छिवौ ३२
अथवा परिकल्प्यैवमासनं मूर्तिमेव च
सकलीकृत्य मूलेन ब्रह्माभिश्चापरैस्तथा ३३
आवाहयेत्ततो देव्या शिवं परमकारणम्
शुद्धस्फटिकसंकाशं देवं निश्चलमक्षरम् ३४
कारणं सर्वलोकानां सर्वलोकमयं परम्
अंतर्बहिःस्थितं व्याप्य ह्यणोरणु १ महत्तरम् २ ३५
भक्तानामप्रयत्नेन दृश्यमीश्वरमव्ययम्
ब्रह्मेंद्रविष्णुरुद्राद्यैरपि देवैरगोचरम् ३६
देवसारं च विद्वद्भिरगोचरमिति श्रुतम्
आदिमध्यान्तरहितं भेषजं भवरोगिणाम् ३७
शिवतत्त्वमिति ख्यातं शिवार्थं जगति स्थिरम्
पंचोपचारवद्भक्त्या पूजयेल्लिंगमुत्तमम् ३८
लिंगमूर्त्तिर्महेशस्य शिवस्य परमात्मनः
स्नानकाले प्रकुर्वीत जयशब्दादिमंगलम् ३९
पञ्चगव्यघृतक्षीरदधिमध्वादिपूर्वकैः
मूलैः फलानां सारैश्च तिलसर्षपसक्तुभिः ४०
बीजैर्यवादिभिश्शस्तैश्चूर्णैर्माषादिसंभवैः

संस्नाप्यालिप्य पिष्टाद्यैः स्नापयेदुष्णवारिभिः ४१
घर्षयेद्बिल्वपत्राद्यैर्लेपगंधापनुत्तये
पुनः संस्नाप्य सलिलैश्चक्रवर्त्त्युपचारतः ४२
सुगंधामलकं दद्याद्धरिद्रां च यथाक्रमम्
ततः संशोध्य सलिलैर्लिंगं बेरमथापि वा ४३
स्नापयेद्गंधतोयेन कुशपुष्पोदकेन च
हिरण्यरत्नतोयैश्च मंत्रसिद्धैर्यथाक्रमम् ४४
असंभवे तु द्रव्याणां यथासंभवसंभृतैः
केवलैर्मंत्रतोयैर्वा स्नापयेच्छ्रद्धया शिवम् ४५
कलशेनाथ शंखेन वर्द्धन्या पाणिना तथा
सकुशेन सपुष्पेण स्नापयेन्मंत्रपूर्वकम् ४६
पवमानेन रुद्रेण नीलेन त्वरितेन च
लिंगसूक्तादिसूक्तैश्च शिरसाथर्वणेन च ४७
ऋग्भिश्च सामभिः शैवैर्ब्रह्मभिश्चापि पंचभिः
स्नापयेद्देवदेवेशं शिवेन प्रणवेन च ४८
यथा देवस्य देव्याश्च कुर्यात्स्नानादिकं तथा
न तु कश्चिद्विशेषोऽस्ति तत्र तौ सदृशौ यतः ४९
प्रथमं देवमुद्दिश्य कृत्वा स्नानादिकाः क्रियाः
देव्यैः प्रश्चात्प्रकुर्वीत देवदेवस्य शासनात् ५०
अर्द्धनारीश्वरे पूज्ये पौर्वापर्यं न विद्यते
तत्र तत्रोपचाराणां लिंगे वान्यत्र वा क्वचित् ५१
कृत्वाऽभिषेकं लिंगस्य शुचिना च सुगंधिना
संमृज्य वाससा दद्यादंबरं चोपवीतकम् ५२
पाद्यमाचमनं चार्घ्यं गंधं पुष्पं च भूषणम्
धूपं दीपं च नैवेद्यं पानीयं मुखशोधनम् ५३

पुनश्चाचमनीयं च मुखवासं ततः परम्
मुकुटं च शुभं भद्रं सर्वरत्नैरलंकृतम् ५४
भूषणानि पवित्राणि माल्यानि विविधानि च
व्यजने चामरे छत्रं तालवृंतं च दर्पणम् ५५
दत्त्वा नीराजनं कुर्यात्सर्वमंगलनिस्वनैः
गीतनृत्यादिभिश्चैव जयशब्दसमन्वितः ५६
हैमे च राजते ताम्रे पात्रे वा मृन्मये शुभे
पद्मकैश्शोभितैः पुष्पैर्बीजैर्दध्यक्षतादिभिः ५७
त्रिशूलशंखयुग्माब्जनन्द्यावर्तैः करीषजैः
श्रीवत्सस्वस्तिकादर्शवज्रैर्वह्न्यादिचिह्नितैः ५८
अष्टौ प्रदीपान्परितो विधायैकं तु मध्यमे
तेषु वामादिकाश्चिन्त्याः पूज्याश्च नव शक्तयः ५९
कवचेन समाच्छाद्य संरक्ष्यास्त्रेण सर्वतः
धेनुमुद्रां च संदर्श्य पाणिभ्यां पात्रमुद्धरेत् ६०
अथवारोपयेत्पात्रे पंचदीपान्यथाक्रमम्
विदिक्ष्वपि च मध्ये च दीपमेकमथापि वा ६१
ततस्तत्पात्रमुद्धृत्य लिंगादेरुपरि क्रमात्
त्रिः प्रदक्षिणयोगेन भ्रामयेन्मूलविद्यया ६२
दद्यादर्घ्यं ततो मूर्ध्नि भसितं च सुगंधितम्
कृत्वा पुष्पांजलिं पश्चादुपहारान्निवेदयेत् ६३
पानीयं च ततो दद्याद्दत्त्वा वाचमनं पुनः
पंचसौगंधिकोपेतं ताम्बूलं च निवेदयेत् ६४
प्रोक्षयेत्प्रोक्षणीयानि गाननाट्यानि कारयेत्
लिंगादौ शिवयोश्चिन्तां कृत्वा शक्त्यजपेच्छिवम् ६५
प्रदक्षिणं प्रणामं च स्तवं चात्मसमर्पणम्

विज्ञापनं च कार्याणां कुर्याद्विनयपूर्वकम् ६६
अर्घ्यं पुष्पांजलिं दत्त्वा बद्ध्वा मुद्रां यथाविधि
पश्चात्क्षमापयेद्देवमुद्वास्यात्मनि चिंतयेत् ६७
पाद्यादिमुखवासांतमर्घ्याद्यं चातिसंकटे
पुष्पविक्षेपमात्रं वा कुर्याद्भावपुरस्सरम् ६८
तावतैव परो धर्मो भावने सुकृतो भवेत्
असंपूज्य न भुञ्जीत शिवमाप्राणसंचरात् ६९
यदि पापस्तु भुंजीत स्वैरं तय्स न निष्कृतिः
प्रमादेन तु भुंक्ते चेत्तदुद्गीर्य प्रयत्नतः ७०
स्नात्वा द्विगुणमभ्यर्च्य देवं देवीमुपोष्य च
शिवस्यायुतमभ्यस्येद्ब्रह्मचर्यपुरस्सरम् ७१
परेद्युश्शक्तितो दत्त्वा सुवर्णाद्यं शिवाय च
शिवभक्ताय वा कृत्वा महापूजां शुचिर्भवेत् ७२
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शास्त्रोक्तशिवपूजनवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः २४

अध्याय २५

उपमन्युरुवाच
अनुक्तं चात्र पूजायाः कमलोपभयादिव
यत्तदन्यत्प्रवक्ष्यामि समासान्न तु विस्तरात् १
हविर्निवेदनात्पूर्वं दीपदानादनन्तरम्
कुर्यादावरणाभ्यर्चां प्राप्ते नीराजनेऽथ वा २
तत्रेशानादिसद्यांतं रुद्राद्यस्त्रांतमेव च
शिवस्य वा शिवायाश्च प्रथमावरणे जपेत् ३
ऐशान्यां पूर्वभागे च दक्षिणे चोत्तरे तथा

पश्चिमे च तथाग्नेय्यामैशान्यां नैर्ऋते तथा ४
वायव्यां पुनरैशान्यां चतुर्दिक्षु ततः परम्
गर्भावरणमाख्यातं मन्त्रसंघातमेव वा ५
हृदयाद्यस्त्रपर्यंतमथवापि समर्चयेत्
तद्बहिः पूर्वतः शक्रं यमं दक्षिणतो यजेत् ६
वरुणं वारुणे भागे धनदं चोत्तरे बुधः
ईशमैशेऽनलं स्वीये नैर्ऋते निर्ऋतिं यजेत् ७
मारुते मारुतं विष्णुं नैर्ऋते विधिमैश्वरे
बहिःपद्मस्य वज्राद्यान्यब्जांतान्यायुधान्यपि ८
प्रसिद्धरूपाण्याशासु लोकेशानां क्रमाद्यजेत्
देवं देवीं च संप्रेक्ष्य सर्वावरणदेवताः ९
बद्धांजलिपुटा ध्येयाः समासीना यथासुखम्
सर्वावरणदेवानां स्वाभिधानैर्नमोयुतैः १०
पुष्पैः संपूजनं कुर्यान्नत्वा सर्वान्यथाक्रमम्
गर्भावरणमेवापि यजेत्स्वावरणेन वा ११
योगे ध्याने जपे होमे वाह्ये वाभ्यंतरेऽपि वा
हविश्च षड्विधं देयं शुद्धं मुद्गान्नमेव च १२
पायसं दधिसंमिश्रं गौडं च मधुनाप्लुतम्
एतेष्वेकमनेकं वा नानाव्यंजनसंयुतम् १३
गुडखंडन्वितं दद्यान्मथितं दधि चोत्तमम्
भक्ष्याण्यपूपमुख्यानि स्वादुमंति फलानि च १४
रक्तचन्दनपुष्पाढ्यं पानीयं चातिशीतलम्
मृदु एलारसाक्तं च खण्डं पूगफलस्य च १५
दलानि नागवल्ल्याश्च युक्तानि खदिरादिभिः
गौराणि स्वर्णवर्णानि विहितानि शिवानि च

शैलमेव सितं चूर्णं नातिरूक्षं न दूषितम् १६
कर्पूरं चाथ कंकोलं जात्यादि च नवं शुभम्
आलेपनं चन्दनं स्यान्मूलकाष्ठंरजोमयम् १७
कस्तूरिका कुंकुमं च रसो मृगमदात्मकः
पुष्पाणि सुरभीण्येव पवित्राणि शुभानि च १८
निर्गंधान्युग्रगंधानि दूषितान्युषितानि च
स्वयमेव विशीर्णानि न देयानि शिवार्चने १९
वासांसि च मृदून्येव तपनीयमयानि च
विद्युद्वलयकल्पानि भूषणानि विशेषतः २०
सर्वाण्येतानि कर्पूरनिर्यासागुरुचन्दनैः
आधूपितानि पुष्पौघैर्वासितानि समंततः २१
चन्दनागुरुकर्पूरकाष्ठगुग्गुलुचूर्णिकैः
घृतेन मधुना चैव सिद्धो धूपः प्रशस्यते २२
कपिलासम्भवेनैव घृतेनातिसुगन्धिना
नित्यं प्रदीपिता दीपाः शस्ताः कर्पूरसंयुताः २३
पञ्चगव्यं च मधुरं पयो दधि घृतं तथा
कपिलासम्भवं शम्भोरिष्टं स्नाने च पानके २४
आसनानि च भद्राणि गजदंतमयानि च
सुवर्णरत्नयुक्तानि चित्राण्यास्तरणानि च २५
मृदूपधानयुक्तानि सूक्ष्मतूलमयानि च
उच्चावचानि रम्याणि शयनानि सुखानि च २६
नद्यस्समुद्रगामिन्या नटाद्वाम्भः समाहृतम्
शीतञ्च वस्त्रपूतं तद्विशिष्टं स्नानपानयोः २७
छत्रं शशिनिभं चारु मुक्तादामविराजितम्
नवरत्नचितं दिव्यं हेमदण्डमनोहरम् २८

चामरे च सिते सूक्ष्मे चामीकरपरिष्कृते
राजहंसद्वयाकारे रत्नदंडोपशोभिते २९
दर्पणं चापि सुस्निग्धं दिव्यगन्धानुलेपनम्
समंताद्रत्नसञ्छन्नं स्त्रग्वैरैश्चापि भूषितम् ३०
गम्भीरनिनदः शंखो हंसकुंदेन्दुसन्निभः
आस्वपृष्ठादिदेशेषु रत्नचामीकराचितः ३१
काहलानि च रम्याणि नानानादकराणि च
सुवर्णनिर्मितान्येव मौक्तिकालंकृतानि च ३२
भेरीमृदंगमुरजतिमिच्छपटहादयः
समुद्रकल्पसन्नादाः कल्पनीयाः प्रयत्नतः ३३
भांडान्यपि च रम्याणि पत्राण्यपि च कृत्स्नशः
तदाधाराणि १ सर्वाणि सौवर्णान्येव साधयेत् ३४
आलयं च महेशस्य शिवस्य परमात्मनः
राजावसथवत्कल्प्यं शिल्पशास्त्रोक्तलक्षणम् ३५
उच्चप्राकारसंभिन्नं भूधराकारगोपुरम्
अनेकरत्नसंच्छन्नं हेमद्वारकपाटकम् ३६
तप्तजांबूनदमयं रत्नस्तम्भशतावृतम्
मुक्तादामवितानाढ्यं विद्रुमद्वारतोरणम् ३७
चामीकरमयैर्दिव्यैर्मुकुटैः कुम्भलक्षणैः
अलंकृतशिरोभागमस्त्र २राजेन चिह्नितम् ३८
राजन्यार्हनिवासैश्च राजवीथ्यादिशोभितैः
प्रोच्छ्रितप्रांशुशिखरैः प्रासादैश्च समंततः ३९
आस्थानस्थानवर्यैश्च स्थितैर्दिक्षु विदिक्षु च
अत्यन्तालंकृतप्रांतमंतरावरणैरिव ४०
उत्तमस्त्रीसहस्त्रैश्च नृत्यगेयविशारदैः

वेणुवीणाविदग्धैश्च पुरुषैर्बहुभिर्युतम् ४१
रक्षितं रक्षिभिर्वीरैर्गजवाजिरथान्वितैः
अनेकपुष्पवाटीभिरनेकैश्च सरोवरैः ४२
दीर्घिकाभिरनेकाभिर्दिग्विदिक्षु विराजितम्
वेदवेदांततत्त्वज्ञैश्शिवशास्त्रपरायणैः ४३
शिवाश्रमरतैर्भक्तैः शिवशास्त्रोक्तलक्षणैः
शांतैः स्मितमुखैः स्फीतैः सदाचारपरायणैः ४४
शैवैर्माहेश्वरैश्चैव श्रीमद्भिस्सेवितद्विजैः
एवमंतर्बहिर्वाथयथाशक्तिविनिर्मितैः ४५
स्थाने शिलामये दांते दारवे चेष्टकामये
केवलं मृन्मये वापि पुण्यारण्येऽथ वा गिरौ ४६
नद्यां देवालयेऽन्यत्र देशे वाथ गृहे शुभे
आढ्यो वाथ दरिद्रो वा स्वकां शक्तिमवंचयन्
द्रव्यैर्न्यायार्जितैरेव भक्त्या देवं समर्च्चयेत् ४७
अथान्यायार्ज्जितैश्चापि भक्त्या चेच्छिवमर्च्चयेत्
न तस्य प्रत्यवायोऽस्ति भाववश्यो यतः प्रभुः ४८
न्यायार्जितैरपि द्रव्यैरभक्त्या पूजयेद्यदि
न तत्फलमवाप्नोति भक्तिरेवात्र कारणम् ४९
भक्त्या वित्तानुसारेण शिवमुद्दिश्य यत्कृतम्
अल्पे महति वा तुल्यं फलमाढ्यदरिद्रयोः ५०
भक्त्या प्रचोदितः कुर्यादल्पवित्तोपि मानवः
महाविभवसारोपि न कुर्याद्भक्तिवर्जितः ५१
सर्वस्वमपि यो दद्याच्छिवे भक्तिविवर्जितः
न तेन फलभाक्स स्याद्भक्तिरेवात्र कारणम् ५२
न तत्तपोभिरत्युग्रैर्न च सर्वैर्महामखैः

गच्छेच्छिवपुरं दिव्यं मुक्त्वा भक्तिं शिवात्मकम् ५३
गुह्याद्गुह्यतरं कृष्ण सर्वत्र परमेश्वरे
शिवे भक्तिर्न संदेहस्तया भक्तो विमुच्यते ५४
शिवमंत्रजपो ध्यानं होमो यज्ञस्तपःश्रुतम्
दानमध्ययनं सर्वं भावार्थं नात्र संशयः ५५
भावहीनो नरस्सर्वं कृत्वापि न विमुच्यते
भावयुक्तः पुनस्सर्वमकृत्वापि विमुच्यते ५६
चांद्रायणसहस्रैश्च प्राजापत्यशतैस्तथा
मासोपवासैश्चान्यैश्च शिवभक्तस्य किं पुनः ५७
अभक्ता मानवाश्चास्मिंल्लोके गिरिगुहासु च
तपंति चाल्पभोगार्थं भक्तो भावेन मुच्यते ५८
सात्त्विकं मुक्तिदं कर्म सत्त्वे वै योगिनः स्थिताः
राजसं सिद्धिदं कुर्युः कर्मिणो रजसावृताः ५९
असुरा राक्षसाश्चैव तमोगुणसमन्विताः
ऐहिकार्थं यजन्तीशं नराश्चान्येऽपि तादृशाः ६०
तामसं राजसं वापि सात्त्विकं भावमेव च
आश्रित्य भक्त्या पूजाद्यं कुर्वन्भद्रं समश्नुते ६१
यतः पापार्णवात्त्रातुं भक्तिर्नौरिव निर्मिता
तस्माद्भक्त्युपपन्नस्य रजसा तमसा च किम् ६२
अन्त्यजो वाधमो वापि मूर्खो वा पतितोऽपि वा
शिवं प्रपन्नश्चेत्कृष्ण पूज्यस्सर्वसुरासुरैः ६३
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भक्त्यैव शिवमर्चयेत्
अभुक्तानां क्वचिदपि फलं नास्ति यतस्ततः ६४
वक्ष्याम्यतिरहस्यं ते शृणु कृष्ण वचो मम
वेदैश्शास्त्रैर्वेदविद्भिर्विचार्य सुविनिश्चितम् ६५

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शिवशास्त्रोक्तपूजनवर्णनं नाम पंचविंशोऽध्यायः २५

अध्याय २६

उपमन्युरुवाच
ब्रह्मघ्नो वा सुरापो वा स्तेयीवा गुरुतल्पगः
मातृहा पितृहा वापि वीरहा भ्रूणहापि वा १
संपूज्यामन्त्रकं भक्त्या शिवं परमकारणम्
तैस्तैः पापैः प्रमुच्येत वर्षैर्द्वादशभिः क्रमात् २
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पतितोऽपि यजेच्छिवम्
भक्तश्चेन्नापरः कश्चिद्भिक्षाहारो जितेंद्रियः ३
कृत्वापि सुमहत्पापं भक्त्या पंचाक्षरेण तु
पूजयेद्यदि देवेशं तस्मात्पापात्प्रमुच्यते ४
अब्भक्षा वायुभक्षाश्च ये चान्ये व्रतकर्शिताः
तेषामेतैर्व्रतैर्नास्ति शिवलोकसमागमः ५
भक्त्या पंचाक्षरेणैव यः शिवं सकृदर्चयेत्
सोपि गच्छेच्छिवस्थानं शिवमन्त्रस्य गौरवात् ६
तस्मात्तपांसि यज्ञांश्च सर्वे सर्वस्वदक्षिणाः
शिवमूर्त्यर्चनस्यैते कोटयंशेनापि नो समाः ७
बद्धो वाप्यथ मुक्तो वा पश्चात्पञ्चाक्षरेण चेत्
पूजयन्मुच्यते भक्तो नात्र कार्या विचारणा ८
अरुद्रो वा सरुद्रो वा सूक्तेन शिवमर्चयेत्
यः सकृत्पतितो वापिमूढो वा मुच्यते नरः ९
षडक्षरेण वा देवं सूक्तमन्त्रेण पूजयेत्
शिवभक्तो जितक्रोधो ह्यलब्धो लब्ध एव च १०

अलब्धाल्लब्ध एवात्र विशिष्टो नात्र संशयः
स ब्रह्मांगेन वा तेन सहंसेन विमुच्यते ११
तस्मान्नित्यं शिवं भक्त्या सूक्तमन्त्रेण पूजयेत्
एककालं द्विकालं वा त्रिकालं नित्यमेव वा १२
येऽर्चयंति महादेवं विज्ञेयास्ते महेश्वराः
ज्ञानेनात्मसहायेन नार्चितो भगवाञ्छिवः १३
स चिरं संसरत्यस्मिन्संसारे दुःखसागरे
दुर्ल्लभं प्राप्य मानुष्यं मूढो नार्चयते शिवम् १४
निष्फलं तस्य तज्जन्म मोक्षाय न भवेद्यतः
दुर्ल्लभं प्राप्य मानुष्यं येऽर्चयन्ति पिनाकिनम् १५
तेषां हि सफलं जन्म कृतार्थास्ते नरोत्तमाः
भवभक्तिपरा ये च भवप्रणतचेतसः १६
भवसंस्मरणोद्युक्ता न ते दुःखस्य भागिनः
भवनानि मनोज्ञानि विभ्रमाभरणाः स्त्रियः १७
धनं चातृप्तिपर्य्यन्तं शिवपूजाविधेः फलम्
ये वाञ्छन्ति महाभोगान्राज्यं च त्रिदशालये १८
ते वाञ्छन्ति सदाकालं हरस्य चरणाम्बुजम्
सौभाग्यं कान्तिमद्रूपं सत्त्वं त्यागार्द्रभावता १९
शौर्यं वै जगति ख्यातिश्शिवमर्चयतो भवेत्
तस्मात्सर्वं परित्यज्य शिवैकाहितमानसः २०
शिवपूजाविधिं कुर्याद्यदीच्छेच्छिवमात्मनः
त्वरितं जीवितं याति त्वरितं याति यौवनम् २१
त्वरितं व्याधिरभ्येति तस्मात्पूज्यः पिनाकधृक्
यावन्नायाति मरणं यावन्नाक्रमते जरा २२
यावन्नेन्द्रियवैकल्यं तावत्पूजय शंकरम्

न शिवार्चनतुल्योऽस्ति धर्मोऽन्यो भुवनत्रये २३
इति विज्ञाय यत्नेन पूजनीयस्सदाशिवः
द्वारयागं जवनिकां परिवारबलिक्रियाम् २४
नित्योत्सवं च कुर्वीत प्रसादे यदि पूजयेत्
हविर्निवेदनादूर्द्ध्वं स्वयं चानुचरोऽपि वा २५
प्रसादपरिवारेभ्यो बलिं दद्याद्यथाक्रमम्
निर्गम्य सह वादित्रैस्तदाशाभिमुखः स्थितः २६
पुष्पं धूपं च दीपञ्च दद्यादन्नं जलैः सह
ततो दद्यान्महापीठे तिष्ठन्बलिमुदग्मुखः २७
ततो निवेदितं देवे यत्तदन्नादिकं पुरा
तत्सर्वं सावशेषं वा चण्डाय विनिवेदयेत् २८
हुत्वा च विधिवत्पश्चात्पूजाशेषं समापयेत्
कृत्वा प्रयोगं विधिवद्यावन्मन्त्रं जपं ततः २९
नित्योत्सवं प्रकुर्वीत यथोक्तं शिवशासने
विपुले तैजसे पात्रे रक्तपद्मोपशोभिते ३०
अस्त्रं पाशुपतं दिव्यं तत्रावाह्य समर्चयेत्
शिवस्यारोप्यः तत्पात्रं द्विजस्यालंकृतस्य च ३१
न्यस्तास्त्रवपुषा तेन दीप्तयष्टिधरस्य च
प्रासादपरिवारेभ्यो बहिर्मंगलनिःस्वनैः ३२
नृत्यगेयादिभिश्चैव सह दीपध्वजादिभिः
प्रदक्षिणत्रयं कृत्वा न द्रुतं चाविलम्बितम् ३३
महापीठं समावृत्य त्रिःप्रदक्षिणयोगतः
पुनः प्रविष्टो द्वारस्थो यजमानः कृताञ्जलिः
आदायाभ्यंतरं नीत्वा ह्यस्त्रमुद्वासयेत् ततः ३४
प्रदक्षिणादिकं कृत्वा यथापूर्वोदितं क्रमात्

आदाय चाष्टपुष्पाणि पूजामथ समापयेत् ३५
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
सांगोपांगपूजाविधानवर्णनं नाम षड्विंशोऽध्यायः २६

अध्याय २७

उपमन्युरुवाच
अथाग्निकार्यं वक्ष्यामि कुण्डे वा स्थंडिलेऽपि वा
वेद्यां वा ह्यायसे पात्रे मृन्मये वा नवे शुभे १
आधायाग्निं विधानेन संस्कृत्य च ततः परम्
तत्राराध्य महादेवं होमकर्म समाचरेत् २
कुण्डं द्विहस्तमानं वा हस्तमात्रमथापि वा
वृत्तं वा चतुरस्त्रं वा कुर्याद्विदिं च मण्डलम् ३
कुण्डं विस्तारवन्निम्नं तन्मध्येऽष्टदलाम्बुजम्
चतुरंगुलमुत्सेधं तस्य द्व्यंगुलमेव वा ४
वितस्तिद्विगुणोन्नत्या नाभिमन्तः प्रचक्षते
मध्यं च मध्यमांगुल्या मध्यमोत्तमपर्वणोः ५
अंगुलैः कथ्यते सद्भिश्चतुर्विंशतिभिः करः
मेखलानां त्रयं वापि द्वयमेकमथापि वा ६
यथाशोभं प्रकुर्वीत श्लक्ष्णमिष्टं मृदा स्थिरम्
अश्वत्थपत्रवद्योनिं गजाधारवदेव वा ७
मेखलामध्यतः कुर्यात्पश्चिमे दक्षिणेऽपि वा
शोभनामग्नितः किंचिन्निम्नामुन्मीलिकां शनैः ८
अग्रेण कुण्डाभिमुखीं किंचिदुत्सृज्य मेखलाम्
नोत्सेधनियमो वेद्याः सा मार्दी वाथ सैकती ९
मंडलं गोशकृत्तोयैर्मानं पात्रस्य नोदितम्

कुण्डं च मृन्मयं वेदिमालिपेद्गोमयांबुना १०
प्रक्षाल्य तापयेत्पात्रं प्रोक्षयेदन्यदंभसा
स्वसूत्रोक्तप्रकारेण कुण्डादौ विल्लिखेत्ततः ११
संप्रोक्ष्य कल्पयेद्दर्भैः पुष्पैर्वा वह्निविष्टरम्
अर्चनार्थं च होमार्थं सर्वद्रव्याणि साधयेत् १२
प्रक्षाल्यक्षालनीयानि प्रोक्षण्या प्रोक्ष्य शोधयेत्
मणिजं काष्ठजं वाथ श्रोत्रियागारसम्भवम् १३
अन्यं वाभ्यर्हितं वह्निं ततः साधारमानयेत्
त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य कुण्डादेरुपरि क्रमात् १४
वह्निबीजं समुच्चार्य त्वादधीताग्निमासने
योनिमार्गेण वा तद्वदात्मनः संमुखेन वा १५
नियोगः प्रदेश सर्व कुंडं कुर्याद्विचक्षणः
स्वनाभ्यंतःस्थितं वह्निं तद्रंध्राद्विस्फुलिंगवद् १६
निर्गम्य पावके बह्ये लीनं बिंबाकृति स्मरेत्
आज्यसंस्कारपर्यंतमन्वाधानपुरस्सरम् १७
स्वसूत्रोक्तक्रमात्कुर्यान्मूलमन्त्रेण मन्त्रवित्
शिवमूर्तिं समभ्यर्च्य ततो दक्षिणपार्श्वतः १८
न्यस्य मन्त्रं घृते मुद्रां दर्शयेद्धेनुसंज्ञिताम्
स्रुक्स्रुवौ तैजसौ ग्राह्यौ न कांस्यायससैसकौ १९
यज्ञदारुमयौ वापि स्मार्तौ वा शिल्पसम्मतौ
पर्णे वा ब्रह्मवृक्षादेरच्छिद्रे मध्य उत्थिते २०
संसृज्य दर्भैस्तौ वह्नौ संताप्य प्रोक्षयेत्पुनः
पारार्षच्र्यस्वसूत्रोक्तक्रमेण शिवपूर्वकैः २१
जुहुयादष्टभिर्बीजैरग्निसंस्कारसिद्धये
भ्रुंस्तुंब्रुश्रुं क्रमेणैव पुंड्रंद्रमित्यतः परम् २२

बीजानि सप्त सप्तानां जिह्वानामनुपूर्वशः
त्रिशिखा मध्यमा जिह्वा बहुरूपसमाह्वया २३
रक्ताग्नेयी नैर्ऋती च कृष्णान्या सुप्रभा मता
अतिरिक्ता मरुज्जिह्वा स्वनामानुगुणप्रभा २४
स्वबिजानन्तरं वाच्या स्वाहांतञ्च यथाक्रमम्
जिह्वामंत्रैस्तु तैर्हुत्वाज्यं जिह्वास्त्वेकैकश क्रमात् २५
रं वह्नयेति स्वाहेति मध्ये हुत्वाहुतित्रयम्
सर्पिषा वा समिद्भिर्वा परिषेचनमाचरेत् २६
एवं कृते शिवाग्निः स्यात्स्मरेत्तत्र शिवासनम्
तत्रावाह्य यजेद्देवमर्धनारीश्वरं शिवम्
दीपान्तं परिषिच्याथ समिद्धोमं समाचरेत् २७
ताः पालाश्यः परा वापि याज्ञिया द्वादशांगुलाः
अवक्रा न स्वयं शुष्कास्सत्वचो निर्व्रणाः समाः २८
दशांगुला वा विहिताः कनिष्ठांगुलिसंमिताः
प्रादेशमात्रा वालाभे होतव्याः सकला अपि २९
दूर्वापत्रसमाकारां चतुरंगुलमायताम्
दद्यादाज्याहुतिं पश्चादन्नमक्षप्रमाणतः ३०
लाजांस्तथा सर्षपांश्च यवांश्चैव तिलांस्तथा
सर्पिषाक्तानि भक्ष्याणि लेह्यचोष्याणि सम्भवे ३१
दशैवाहुतयस्तत्र पञ्च वा त्रितयं च वा
होतव्याः शक्तितो दद्यादेकमेवाथ वाहुतिम् ३२
श्रुवेणाज्यं समित्याद्यास्त्रुचाशेषात्करेण वा
तत्र दिव्येन होतव्यं तीर्थेनार्षेण वा तथा ३३
द्रव्येणैकेन वाऽलाभे जुहुयाच्छ्रद्धया पुनः
प्रायश्चित्ताय जुहुयान्मंत्रयित्वाहुतित्रयम् ३४

ततो होमविशिष्टेन घृतेनापूर्य्य वै स्रुचम्
निधाय पुष्पं तस्याग्रे श्रुवेणाधोमुखेन ताम् ३५
सदर्भेन समाच्छाद्य मूलेनांजलिनोत्थितः
वौषडंतेन जुहुयाद्धारां तु यवसंमिताम् ३६
इत्थं पूर्णाहुतिं कृत्वा परिषिंचेच्च पूर्ववत्
तत उद्वास्य देवेशं गोपयेत्तु हुताशनम् ३७
तमप्युद्वास्य वा नाभौ यजेत्संधाय नित्यशः
अथवा वह्निमानीय शिवशास्त्रोक्तवर्त्मना ३८
वागीशीगर्भसंभूतं संस्कृत्य विधिवद्यजेत्
अन्वाधानं पुनः कृत्वा परिधीन् परिधाय च ३९
पात्राणि द्वन्द्वरूपेण निक्षिप्येष्ट्वा शिवं ततः
संशोध्य प्रोक्षणीपात्रं प्रोक्ष्यतानि तदंभसा ४०
प्रणीतापात्रमैशान्यां विन्यस्या पूरितं जलैः
आज्यसंस्कारपर्यंतं कृत्वा संशोध्य स्रक्स्रुवौ ४१
गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं ततः
कृत्वा पृथक्पृथग्घुत्वा जातमग्निं विचिन्तयेत् ४२
त्रिपादं सप्तहस्तं च चतुःश्रृंगं द्विशीर्षकम्
मधुपिंगं त्रिनयनं सकपर्देन्दुशेखरम् ४३
रक्तं रक्ताम्बरालेपं माल्यभूषनभूषितम्
सर्वलक्षणसंपन्नं सोपवीतं त्रिमेखलम् ४४
शक्तिमन्तं स्रुक्स्रुवौ च दधानं दक्षिणे करे
तोमरं तालवृंतं च घृतपात्रं तथेतरैः ४५
जातं ध्यात्वैवमाकारं जातकर्म समाचरेत्
नालापनयनं कृत्वा ततः संशोध्य सूतकम् ४६
शिवाग्निरुचिनामास्य कृत्वाहुतिपुरस्सरम्

पित्रोर्विसर्जनं कृत्वा चौलोपनयनादिकम् ४७
अप्तोर्यामावसानान्तं कृत्वा संस्कारमस्य तु
आज्यधारादिहोमं च कृत्वा स्विष्टकृतं ततः ४८
रमित्यनेन बीजेन परिषिंचेत्ततः परम्
ब्रह्मविष्णुशिवेशानां लोकेशानां तथैव च ४९
तदस्त्राणां च परितः कृत्वा पूजां यथाक्रमम्
धूपदीपादिसिद्ध्यर्थं वह्निमुद्धृत्य कृत्यवित् ५०
साधयित्वाज्यपूर्वाणि द्रव्याणि पुनरेव च
कल्पयित्वासनं वह्नौ तत्रावाह्य यथापुरा ५१
संपूज्य देवं देवीं च ततः पूर्णांतमाचरेत्
अथ वा स्वाश्रमोक्तं तु वह्निकर्म शिवार्पणम् ५२
बुद्ध्वा शिवाश्रमी कुर्यान्न च तत्रापरो विधिः
शिवाग्नेर्भस्मसंग्राह्यमग्निहोत्रोद्भवं तु वा ५३
वैवाहोग्निभवं वापि पक्वं शुचि सुगंधि च
कपिलायाः शकृच्छस्तं गृहीतं गगने पतत् ५४
न क्लिन्नं नातिकठिनं न दुर्गन्धं न शोषितम्
उपर्यधः परित्यज्य गृह्णीयात्पतितं यदि ५५
पिंडीकृत्य शिवाग्न्यादौ तत्क्षिपेन्मूलमंत्रतः
अपक्वमतिपाक्वं च संत्यज्य भसितं सितम् ५६
आदाय वा समालोडय भस्माधारे विनिक्षिपेत्
तैजसं दारवं वापि मृन्मयं शैलमेव च ५७
अन्यद्वा शोभनं शुद्धं भस्माधारं प्रकल्पयेत्
समे देशे शुभे शुद्धे धनवद्भस्म निक्षिपेत् ५८
न चायुक्तकरे दद्यान्नैवाशुचितले क्षिपेत्
न संस्पृशेच्च नीचांगैर्नोपेक्षेत न लंघयेत् ५९

तस्माद्भसितमादाय विनियुंजीत मन्त्रतः
कालेषूक्तेषु नान्यत्र नायोग्येभ्यः प्रदापयेत् ६०
भस्मसंग्रहणं कुर्याद्दिवेऽनुद्वासिते सति
उद्वासने कृते यस्माच्चण्डभस्म प्रजापते ६१
अग्निकार्ये कृते पश्चाच्छिवशास्त्रोक्तमार्गतः
स्वसूत्रोक्तप्रकाराद्वा बलिकर्म समाचरेत् ६२
अथ विद्यासनं न्यस्य सुप्रलिप्ते तु मण्दले
विद्याकोशं प्रतिष्ठाप्य यजेत्पुष्पादिभिः क्रमात् ६३
विद्यायाः पुरतः कृत्वा गुरोरपि च मण्डलम्
तत्रासनवरं कृत्वा पुष्पाद्यै गुरुमर्चयेत् ६४
ततोनुपूजयेत्पूज्यान् भोजयेच्च बुभुक्षितान्
ततस्स्वयं च भुंजीत शुद्धमन्नं यथासुखम् ६५
निवेदितं च वा देवे तच्छेषं चात्मशुद्धये
श्रद्दधानो न लोभेन न चण्डाय समर्पितम् ६६
गन्धमाल्यादि यच्चान्यत्तत्राप्येष समो विधिः
न तु तत्र शिवोस्मीति बुद्धिं कुर्याद्विचक्षणः ६७
भुक्त्वाचम्य शिवं ध्यात्वा हृदये मूलमुच्चरेत्
कालशेषं नयेद्योग्यैः शिवशास्त्रकथादिभिः ६८
रात्रौ व्यतीते पूर्वांशे कृत्वा पूजां मनोहराम्
शिवयोः शयनं त्वेकं कल्पयेदतिशोभनम् ६९
भक्ष्यभोज्यांबरालेपपुष्पमालादिकं तथा
मनसा कर्मणा वापि कृत्वा सर्वं मनोहरम् ७०
ततो देवस्य देव्याश्च पादमूले शुचिस्स्वपेत्
गृहस्थो भार्यया सार्द्धं तदन्येऽपि तु केवलाः ७१
प्रत्यूषसमयं बुद्ध्वा मात्रामाद्यामुदीरयेत्

प्रणम्य मनसां देवं सांबं सगणमव्ययम् ७२
देशकालोचितं कृत्वा शौचाद्यमपि शक्तितः
शंखादिनिनदैर्दिव्यैर्देवं देवीं च बोधयेत् ७३
ततस्तत्समयोन्निद्रैः पुष्पैरतिसुगंधिभिः
निर्वर्त्य शिवयोः पूजां प्रारभेत पुरोदितम् ७४
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
अग्निकार्यवर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः २७

अध्याय २८

उपमन्युरुवाच
अतः परं प्रवक्ष्यामि शिवाश्रमनिषेविणाम्
शिवशास्त्रोक्तमार्गेण नैमित्तिकविधिक्रमम् १
सर्वेष्वपि च मासेषु पक्षयोरुभयोरपि
अष्टाभ्यां च चतुर्दश्यां तथा पर्वाणि च क्रमात् २
अयने विषुवे चैव ग्रहणेषु विशेषतः
कर्तव्या महती पूजा ह्यधिका वापि शक्तितः ३
मासिमासि यथान्यायं ब्रह्मकूर्चं प्रसाध्य तु
स्नापयित्वा शिवं तेन पिबेच्छेषमुपोषितः ४
ब्रह्महत्यादिदोषाणामतीव महतामपि
निष्कृतिर्ब्रह्मकूर्चस्य पानान्नान्या विशिष्यते ५
पौषे पुष्यनक्षत्रे कुर्यान्नीराजनं विभोः
माघे मघाख्ये नक्षत्रे प्रदद्याद् घृतकंबलम् ६
फाल्गुने चोत्तरान्ते वै प्रारभेत महोत्सवम्
चैत्रे चित्रापौर्णमास्यां दोलां कुर्याद्यथाविधि ७
वैशाख्यां तु विशाखायां कुर्यात्पुष्पमहालयम्

ज्येष्ठे मूलाख्यनक्षत्रे शीतकुम्भं प्रदापयेत् ८
आषाढे चोत्तराषाढे पवित्रारोपणं तथा
श्रावणे प्राकृतान्यापि मण्डलानि प्रकल्पयेत् ९
श्रविष्ठाख्ये तु नक्षत्रे प्रौष्ठपद्यां ततः परम्
प्रोक्षयेच्च जलक्रीडां पूर्वाषाढाश्रये दिने १०
आश्वयुज्यां ततो दद्यात्पायसं च नवोदनम्
अग्निकार्यं च तेनैव कुर्याच्छतभिषग्दिने ११
कार्तिक्यां कृतिकायोगे दद्याद्दीपसहस्रकम्
मार्गशीर्षे तथार्द्रायां घृतेन स्नापयेच्छिवम् १२
अशक्तस्तेषु कालेषु कुर्यादुत्सवमेव वा
आस्थानं वा महापूजामधिकं वा समर्चनम् १३
आवृत्तेऽपि च कल्याणे प्रशस्तेष्वपि कर्मसु
दौर्मनस्ये दुराचारे दुःस्वप्ने दुष्टदर्शने १४
उत्पाते वाशुभेन्यस्मिन्रोगे वा प्रबलेऽथ वा
स्नानपूजाजपध्यानहोमदानादिकाः क्रियः १५
निर्मितानुगुणाः कार्य्याः पुरश्चरणपूर्विकाः
शिवानले च विहते पुनस्सन्धानमाचरेत् १६
य एवं शर्वधर्मिष्ठो वर्तते नित्यमुद्यतः
तस्यैकजन्मना मुक्तिं प्रयच्छति महेश्वरः १७
एतद्यथोत्तरं कुर्यान्नित्यनैमित्तिकेषु यः
दिव्यं श्रीकंठनाथस्य स्थानमाद्यं स गच्छति १८
तत्र भुक्त्वा महाभोगान्कल्पकोटिशतन्नरः
कालांतरेच्युतस्तस्मादौमं कौमारमेव च १९
संप्राप्य वैष्णवं ब्राह्मं रुद्रलोकं विशेषतः
तत्रोषित्वा चिरं कालं भुक्त्वा भोगान्यथोदितान् २०

पुनश्चोर्ध्वं गतस्तस्मादतीत्य स्थानपञ्चकम्
श्रीकण्ठाज्ज्ञानमासाद्य तस्माच्छैवपुरं व्रजेत् २१
अर्द्धचर्य्यारतश्चापि द्विरावृत्त्यैवमेव तु
पश्चाज्ज्ञानं समासाद्य शिवसायुज्यमाप्नुयात् २२
अर्द्धार्द्धचरितो यस्तु देही देहक्षयात्परम्
अंडांतं वोद्ध्र्वमव्यक्तमतीत्य भुवनद्वयम् २३
संप्राप्य पौरुषं रौद्रस्थानमद्रीन्द्रजापतेः
अनेकयुगसाहस्त्रं भुक्त्वा भोगाननेकधा २४
पुण्यक्षये क्षितिं प्राप्य कुले महति जायते
तत्रापि पूर्वसंस्कारवशेन स महाद्युतिः २५
पशुधर्मान्परित्यज्य शिवधर्मरतो भवेत्
तद्धर्मगौरवादेव ध्यात्वा शिवपुरं व्रजेत् २६
भोगांश्च विविधान्भुक्त्वा विद्येश्वरपदं व्रजेत्
तत्र विद्येश्वरैस्सार्द्धं भुक्त्वा भोगान्बहून्क्रमात् २७
अण्डस्यांतर्बहिर्वाथ सकृदावर्तते पुनः
ततो लब्ध्वा शिवज्ञानं परां भक्तिमवाप्य च २८
शिवसाधर्म्यमासाद्य न भूयो विनिवर्तते
यश्चातीव शिवे भक्तो विषयासक्तचित्तवत् २९
शिवदर्मानसो कुर्वन्नकुर्वन्वापि मुच्यते
एकावृत्तो द्विरावृत्तस्त्रिरावृत्तो निवर्तकः ३०
न पुनश्चक्रवर्ती स्याच्छिवधर्माधिकारवान्
तस्माच्च्छिवाश्रितो भूत्वा येन केनापि हेतुना ३१
शिवधर्मे मतिं कुर्याच्छ्रेयसे चेत्कृतोद्यमः
नात्र निर्बंधयिष्यामो वयं केचन केनचित् ३२
निर्बन्धेभ्योऽतिवादेभ्यः प्रकृत्यैतन्न रोचते

रोचते वा परेभ्यस्तु पुण्यसंस्कारगौरवात् ३३
संसारकारणं येषां न प्ररोढुमलं भवेत्
प्रकृत्यनुगुणं तस्माद्विमृश्यैतदशेषतः ३४
शिवधर्मेऽधिकुर्वीत यदीच्छेच्छिवमात्मनः ३५
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
नित्यनैमित्तिकविधिवर्णनं नामाष्टाविंशोऽध्यायः २८

अध्याय २९

श्रीकृष्ण उवाच
भगवंस्त्वन्मुखादेव श्रुतं श्रुतिसमं मया
स्वाश्रितानां शिवप्रोक्तं नित्यनैमित्तिकं तथा १
इदानीं श्रोतुमिच्छामि शिवधर्माधिकारिणाम्
काम्यमप्यस्ति चेत्कर्म वक्तुमर्हसि साम्प्रतम् २
उपमन्युरुवाच
अस्त्यैहिकफलं किञ्चिदामुष्मिकफलं तथा
ऐहिकामुष्मिकञ्चापि तच्च पञ्चविधं पुनः ३
किंचित्क्रियामयं कर्म किंचित्कर्म तपो मयम् ४
जपध्यानमयं किंचित्किंचित्सर्वमयं तथा
क्रियामयं तथा भिन्नं होमदानार्चनक्रमात् ५
सर्वशक्तिमतामेव नान्येषां सफलं भवेत्
शक्तिश्चाज्ञा महेशस्य शिवस्य परमात्मनः ६
तस्मात्काम्यानि कर्माणि कुर्यादाज्ञाधरोद्विजः
अथ वक्ष्यामि काम्यं हि चेहामुत्र फलप्रदम् ७
शैवैर्माहेश्वरैश्चैव कार्यमंतर्बहिः क्रमात्
शिवो महेश्वरश्चेति नात्यंतमिह भिद्यते ८

यथा तथा न भिद्यंते शैवा माहेश्वरा अपि
शिवाश्रिता हि ते शैवा ज्ञानयज्ञरता नराः ९
माहेश्वरास्समाख्याता कर्मयज्ञरता भुवि
तस्मादाभ्यन्तरे कुर्युः शैवा माहेश्वरा वहिः १०
न तु प्रयोगो भिद्येत वक्ष्यमाणस्य कर्मणः
परीक्ष्य भूमिं विधिवद्गंधवर्णरसादिभिः ११
मनोभिलषिते तत्र वितानविततांबरे
सुप्रलिप्ते महीपृष्ठे दर्पणोदरसंनिभे १२
प्राचीमुत्पादयेत्पूर्वं शास्त्रदृष्टेन वर्त्मना
एकहस्तं द्विहस्तं वा मण्डलं परिकल्पयेत् १३
आलिखेद्विमलं पद्ममष्टपत्रं सकर्णिकम्
रत्नहेमादिभिश्चूर्णैर्यथासंभवसंभृतैः १४
पञ्चावरणसंयुक्तं बहुशोभासमन्वितम्
दलेषु सिद्धयः कल्प्याः केसरेषु सशक्तिकाः १५
रुद्रा वामादयस्त्वष्टौ पूर्वादिदलतः क्रमात्
कर्णिकायां च वैराग्यं बीजेषु नव शक्तयः १६
स्कन्दे शिवात्मको धर्मो नाले ज्ञानं शिवाश्रयम्
कर्णिकोपरि चाग्नेयं मंडलं सौरमैन्दवम् १७
शिवविद्यात्मतत्त्वाख्यं तत्त्वत्रयमतः परम्
सर्वासनोपरि सुखं विचित्रकुसुमान्वितम् १८
पंचावरणसंयुक्तं पूजयेदंबया सह
शुद्धस्फटिकसंकाशं प्रसन्नं शीतलद्युतिम् १९
विद्युद्वलयसंकाशजटामुकुटभूषितम्
शार्दूलचर्मवसनं किञ्चित्स्मितमुखांबुजम् २०
रक्तपद्मदलप्रख्यपादपाणितलाधरम्

सर्वलक्षणसंपन्नं सर्वाभरणभूषितम् २१
दिव्यायुधवरैर्युक्तं दिव्यगंधानुलेपनम्
पंचवक्त्रं दशभुजं चन्द्रखण्डशिखामणिम् २२
अस्य पूर्वमुखं सौम्यं बालार्कसदृशप्रभम्
त्रिलोचनारविंदाढ्यं कृतबालेंदुशेखरम् २३
दक्षिणं नीलजीमूतसमानरुचिरप्रभम्
भ्रुकुटीकुटिलं घोरं रक्तवृत्तेक्षणत्रयम् २४
दंष्ट्राकरालं दुर्द्धर्षं स्फुरिताधरपल्लवम्
उत्तरं विद्रुमप्रख्यं नीलालकविभूषितम् २५
सविलासं त्रिनयनं चन्द्राभरणशेखरम्
पश्चिमं पूर्णचन्द्राभं लोचनत्रितयोज्ज्वलम् २६
चन्द्ररेखाधरं सौम्यं मंदस्मितमनोहरम्
पंचमं स्फटिकप्रख्यमिंदुरेखासमुज्ज्वलम् २७
अतीव सौम्यमुत्फुल्ललोचनत्रितयोज्ज्वलम्
दक्षिणे शूलपरशुवज्रखड्गानलोज्ज्वलम् २८
सव्ये च नागनाराचघण्टापाशांकुशोज्ज्वलम्
निवृत्त्याजानुसंबद्धमानाभेश्च प्रतिष्ठया २९
आकंठं विद्यया तद्वदाललाटं तु शांतया
तदूर्द्ध्वं शांत्यतीताख्यकलया परया तथा ३०
पंचाध्वव्यापिनं साक्षात्कलापंचकविग्रहम्
ईशानमुकुटं देवं पुरुषाख्यं पुरातनम् ३१
अघोरहृदयं तद्वद्वामगुह्यं महेश्वरम्
सद्यपादं च तन्मूर्तिमष्टत्रिंशत्कलामयम् ३२
मातृकामयमीशानं पंचब्रह्ममयं तथा
ओंकाराख्यमयं चैव हंसशक्त्या समन्वितम् ३३

तथेच्छात्मिकया शक्त्या समारूढांकमंडलम्
ज्ञानाख्यया दक्षिणतो वामतश्च क्रियाख्यया ३४
तत्त्वत्रयमयं साक्षाद्विद्यामूर्तिं सदाशिवम्
मूर्तिमूलेन संकल्प्य सकलीकृत्य च क्रमात् ३५
संपूज्य च यथान्यायमर्घान्तं मूलविद्यया
मूर्तिमन्तं शिवं साक्षाच्छक्त्या परमया सह ३६
तत्रावाह्य महादेवं सदसद्व्यक्तिवर्जितम्
पंचोपकरणं कृत्वा पूजयेत्परमेश्वरम् ३७
ब्रह्मभिश्च षडङ्गैश्च ततो मातृकया सह
प्रणवेन शिवेनैव शक्तियुक्तेन च क्रमात् ३८
शांतेन वा तथान्यैश्च वेदमन्त्रैश्च कृत्स्नशः
पूजयेत्परमं देवं केवलेन शिवेन वा ३९
पाद्यादिमुखवासांतं कृत्वा प्रस्थापनं विना
पंचावरणपूजां तु ह्यारभेत यथाक्रमम् ४०

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
काम्यकर्मवर्णनं नामैकोनत्रिंशत्तमोऽध्यायः २९

अध्याय ३०

तत्रादौ शिवयोः पार्श्वे दक्षिणे वामतः क्रमात्
गंधाद्यैरर्चयेत्पूर्वं देवौ हेरंबषण्मुखौ १
ततो ब्रह्माणि परित ईशानादि यथाक्रमम्
सशक्तिकानि सद्यांतं प्रथमावरणे यजेत् २
षडंगान्यपि तत्रैव हृदयादीन्यनुक्रमात्
शिवस्य च शिवायाश्च वाह्नेयादि समर्चयेत् ३
तत्र वामादिकान्रुद्रानष्टौ वामादिशक्तिभिः

अर्चयेद्वा न वा पश्चात्पूर्वादिपरितः क्रमात् ४
प्रथमावरणं प्रोक्तं मया ते यदुनंदन
द्वितीयावरणं प्रीत्या प्रोच्यते श्रद्धया शृणु ५
अनंतं पूर्वादिक्पत्रे तच्छक्तिं तस्य वामतः
सूक्ष्मं दक्षिणदिक्पत्रे सह शक्त्या समर्चयेत् ६
ततः पश्चिमदिक्पत्रे सह शक्त्या शिवोत्तमम्
तथैवोत्तरदिक्पत्रे चैकनेत्रं समर्चयेत् ७
एकरुद्रं च तच्छक्तिं पश्चादीशदलेऽर्चयेत्
त्रिमूर्तिं तस्य शक्तिं च पूजयेदग्निदिग्दले ८
श्रीकण्ठं नैर्ऋते पत्रे तच्छक्तिं तस्य वामतः
तथैव मारुते पत्रे शिखंडीशं समर्चयेत् ९
द्वितीयावरणे चेज्यास्सर्वतश्चक्रवर्त्तिनः
तृतीयावरणे पूज्याः शक्तिभिश्चाष्टमूर्तयः १०
अष्टसु क्रमशो दिक्षु पूर्वादिपरितः क्रमात्
भवः शर्वस्तथेशानो रुद्रः पशुपतिस्ततः ११
उग्रो भीमो महादेव इत्यष्टौ मूर्तयः क्रमात्
अनंतरं ततश्चैव महादेवादयः क्रमात्
शक्तिभिस्सह संपूज्यास्तत्रैकादशमूर्त्तयः १२
महादेवः शिवो रुद्रः शंकरो नीललोहितः
ईशानो विजयो भीमो देवदेवो भवोद्भवः १३
कपर्दीशश्च कथ्यंते तथैकादशशक्तयः
तत्राष्टौ प्रथमं पूज्याः वाह्नेयादि यथाक्रमम् १४
देवदेवः पूर्वपत्रे ईशानं चाग्निगोचरे
भवोद्भवस्तयोर्मध्ये कपालीशस्ततः परम् १५
तस्मिन्नावरणे भूयो वृषेन्द्रं पुरतो यजेत्

नंदिनं दक्षिणे तस्य महाकालं तथोत्तरे १६
शास्तारं वह्निदिक्पत्रे मातृ-र्दक्षिणदिग्दले
गजास्यं नैर्ऋते पत्रे षण्मुखं वारुणे पुनः १७
ज्येष्ठां वायुदले गौरीमुत्तरे चंडमैश्वरे
शास्तृनन्दीशयोर्मध्ये मुनीन्द्रं वृषभं यजेत् १८
महाकालस्योत्तरतः पिंगलं तु समर्चयेत्
शास्तृमातृसमूहस्य मध्ये भृंगीश्वरं ततः १९
मातृविघ्नेशमध्ये तु वीरभद्रं समर्चयेत्
स्कन्दविघ्नेशयोर्मध्ये यजेद्देवीं सरस्वतीम् २०
ज्येष्ठाकुमारयोर्मध्ये श्रियं शिवपदार्च्चिताम्
ज्येष्ठागणाम्बयोर्मध्ये महामोटीं समर्चयेत् २१
गणाम्बाचण्डयोर्मध्ये देवीं दुर्गां प्रपूजयेत्
अत्रैवावरणे भूयः शिवानुचरसंहतिम् २२
रुद्रप्रथमभूताख्यां विविधां च सशक्तिकाम्
शिवायाश्च सखीवर्ग्गं जपेद्ध्यात्वा समाहितः २३
एवं तृतीयावरणे वितते पूजिते सति
चतुर्थावरणं ध्यात्वा बहिस्तस्य समर्च्चयेत् २४
भानुः पूर्वदले पूज्यो दक्षिणे चतुराननः
रुद्रो वरुणदिक्पत्रे विष्णुरुत्तरदिग्दले २५
चतुर्णामपि देवानां पृथगावरणान्यथ
तस्यांगानि षडेवादौ दीप्ताद्याभिश्च शक्तिभिः २६
दीप्ता सूक्ष्मा जया भद्रा विभूतिर्विमला क्रमात्
अमोघा विद्युता चैव पूर्वादि परितः स्थिताः २७
द्वितीयावरणे पूज्याश्चतस्रो मूर्तयः क्रमात्
पूर्वाद्युत्तरपर्यंताः शक्तयश्च ततः परम् २८

आदित्यो भास्करो भानू रविश्चेत्यनुपूर्वशः
अर्को ब्रह्मा तथा रुद्रो विष्णुश्चैते विवस्वतः २९
विस्तारा पूर्वदिग्भागे सुतरां दक्षिणे स्थिताः
बोधनी पश्चिमे भागे आप्यायिन्युत्तरे पुनः ३०
उषां प्रभां तथा प्राज्ञां सन्ध्यामपि ततः परम्
ऐशानादिषु विन्यस्य द्वितीयावरणे यजेत् ३१
सोममंगारकं चैव बुधं बुद्धिमतां वरम्
बृहस्पतिं बृहद्बुद्धिं भार्गवं तेजसां निधिम् ३२
शनैश्चरं तथा राहुं केतुं धूम्रं भयंकरम्
समंततो यजेदेतांस्तृतीयावरणे क्रमात् ३३
अथवा द्वादशादित्या द्वितीयावरणे यजेत्
तृतीयावरणे चैव राशीन्द्वादश पूजयेत् ३४
सप्तसप्त गणांश्चैव बहिस्तस्य समंततः
ऋषीन्देवांश्च गंधर्वान्पन्नगानप्सरोगणान् ३५
ग्रामण्यश्च तथा यक्षान्यातुधानांस्तथा हयान्
सप्तच्छंदोमयांश्चैव वालखिल्यांश्च पूजयेत् ३६
एवं तृतीयावरणे समभ्यर्च्य दिवाकरम्
ब्रह्माणमर्चयेत्पश्चात्त्रिभिरावरणैः सहः ३७
हिरण्यगर्भं पूर्वस्यां विराजं दक्षिणे ततः
कालं पश्चिमदिग्भागे पुरुषं चोत्तरे यजेत् ३८
हिरण्यगर्भः प्रथमो ब्रह्मा कमलसन्निभः
कालो जात्यंजनप्रख्यः पुरुषः स्फटिकोपमः ३९
त्रिगुणो राजसश्चैव तामसः सात्त्विकस्तथा
चत्वार एते क्रमशः प्रथमावरणे स्थिताः ४०
द्वितीयावरणे पूज्याः पूर्वादिपरितः क्रमात्

सनत्कुमारः सनकः सनंदश्च सनातनः ४१
तृतीयावरणे पश्चादर्चयेच्च प्रजापतीन्
अष्टौ पूर्वांश्च पूर्व्वादौ त्रीन्प्राक्पश्चादनुक्रमात् ४२
दक्षो रुचिर्भृगुश्चैव मरीचिश्च तथांगिराः
पुलस्त्यः पुलहश्चैव क्रतुरत्रिश्च कश्यपः ४३
वसिष्ठश्चेति विख्याताः प्रजानां पतयस्त्विमे
तेषां भार्य्याश्च तैस्सार्द्धं पूजनीया यथाक्रमम् ४४
प्रसूतिश्च तथाऽऽकूतिः ख्यातिः सम्भूतिरेव च
धृतिः स्मृतिः क्षमा चैव सन्नतिश्चानसूयका ४५
देवमातारुन्धती च सर्वाः खलु पतिव्रताः
शिवार्चनरतो नित्यं श्रीमत्यः प्रियदर्शनाः ४६
प्रथमावरणे वेदांश्चतुरो वा प्रपूजयेत्
इतिहासपुराणानि द्वितीयावरणे पुनः ४७
तृतीयावरणे पश्चाद्धर्मशास्त्रपुरस्सराः
वैदिक्यो निखिला विद्याः पूज्या एव समंततः ४८
पूर्वादिपुरतो वेदास्तदन्ये तु यथारुचि
अष्टधा वा चतुर्धा वा कृत्वा पूजां समंततः ४९
एवं ब्रह्माणमभ्यर्च्य त्रिभिरावरणैर्युतम्
दक्षिणे पश्चिमे पश्चाद्रुद्रं सावरणं यजेत् ५०
तस्य ब्रह्मषडंगानि प्रथमावरणं स्मृतम्
द्वितीयावरणे चैव विद्येश्वरमयं तथा ५१
तृतीयावरणे भेदो विद्यते स तु कथ्यते
चतस्रो मूर्तयस्तस्य पूज्याः पूर्वादितः क्रमात् ५२
त्रिगुणास्सकलो देवः पुरस्ताच्छिवसंज्ञकः
राजसो दक्षिणे ब्रह्मा सृष्टिकृत्पूज्यते भवः ५३

तामसः पश्चिमे चाग्निः पूज्यस्संहारको हरः
सात्त्विकस्सुखकृत्सौम्ये विष्णुर्विश्वपतिर्मृडः ५४
एवं पश्चिमदिग्भागे शम्भोः षड्विंशकं शिवम्
समभ्यर्च्योत्तरे पार्श्वे ततो वैकुंठमर्चयेत् ५५
वासुदेवं पुरस्कृत्वा प्रथमावरणे यजेत्
अनिरुद्धं दक्षिणतः प्रद्युम्नं पश्चिमे ततः ५६
सौम्ये संकर्षणं पश्चाद्व्यत्यस्तौ वा यजेदिमौ
प्रथमावरणं प्रोक्तं द्वितीयावरणं शुभम् ५७
मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहोथ वामनः
रामश्चान्यतमः कृष्णो भवानश्वमुखोपि च ५८
तृतीयावरणे चक्रः पूर्वभागे समर्चयेत्
नारायणाख्यां याम्येस्त्रं क्वचिदव्याहतं यजेत् ५९
पश्चिमे पांचजन्यं च शार्ङ्गंधनुरथोत्तरे
एवं त्र्यावरणैः साक्षाद्विश्वाख्यां परमं हरिम् ६०
महाविष्णुं सदाविष्णुं मूर्तीकृत्य समर्चयेत्
इत्थं विष्णोश्चतुर्व्यूहक्रमान्मूर्तिचतुष्टयम्
पूजयित्वा च तच्छक्तीश्चतस्त्रः पुजयेत्क्रमात् ६१
प्रभामाग्नेयदिग्भागे नैर्ऋते तु सरस्वतीम्
गणांबिका च वायव्ये लक्ष्मीं रौद्रे समर्चयेत् ६२
एवं भान्वादिमूर्त्तीनां तच्छक्तीनामनंतरम्
पूजां विधाय लोकेशांस्तत्रैवावरणे यजेत् ६३
इन्द्रमग्निं यमं चैव निर्ऋतिं वरुणं तथा
वायुं सोमं कुबेरं च पश्चादीशानमर्चयेत् ६४
एवं चतुर्थावरणं पूजयित्वा विधानतः
आयुधानि महेशस्य पश्चाद्बांह्यं समर्चयेत् ६५

श्रीमन्त्रिशूलमैशाने वज्रं माहेन्द्रदिग्मुखे
परशुं वह्निदिग्भागे याम्ये सायकमर्चयेत् ६६
नैर्ऋते तु यजेत्खड्गं पाशं वारुणगोचरे
अंकुशं मारुते भागे पिनाकं चोत्तरे यजेत् ६७
पश्चिमाभिमुखं रौद्रं क्षेत्रपालं समर्चयेत्
पञ्चमावरणं चैव सम्पूज्यानन्तरं बहिः ६८
सर्वावरणदेवानां बहिर्वा पञ्चमेऽथवा
पञ्चमे मातृभिस्सार्द्धं महोक्ष पुरतो यजेत् ६९
ततः समंततः पूज्यास्सर्वा वै देवयोनयः
खेचरा ऋषयस्सिद्धा दैत्या यक्षाश्च राक्षसाः ७०
अनंताद्याश्च नागेंद्रा नागैस्तत्तत्कुलोद्भवैः
डाकिनीभूतवेतालप्रेतभैरवनायकाः ७१
पातालवासिनश्चान्ये नानायोनिसमुद्भवाः
नद्यस्समुद्रा गिरयः काननानि सरांसि च ७२
पशवः पक्षिणो वृक्षाः कीटाद्याः क्षुद्रयोनयः
नराश्च विविधाकारा मृगाश्च क्षुद्रयोनयः ७३
भुवनान्यन्तरण्डस्य ततो ब्रह्माण्डकोटयः
बहिरंडान्यसंख्यानि भुवनानि सहाधिपैः ७४
ब्रह्मांडाधारका रुद्रा दशदिक्षु व्यवस्थिताः
यद्गौड यच्च मामेयं यद्वा शाक्तं ततः परम् ७५
यत्किञ्चिदस्ति शब्दस्य वाच्यं चिदचिदात्मकम्
तत्सर्वं शिवयोः पार्श्वे बुद्ध्वा सामान्यतो यजेत् ७६
कृतांजलिपुटाः सर्वेऽचिंत्याः स्मितमुखास्तथा
प्रीत्या संप्रेक्षमाणाश्च देवं देवीं च सर्वदा ७७
इत्थमावरणाभ्यर्चां कृत्वाविक्षेपशांतये

पुनरभ्यर्च्य देवेशं पक्त्वान्नरमुदीरयेत् ७८
निवेदयेत्ततः पश्चाच्छिवयोरमृतोपमम्
सुव्यञ्जनसमायुक्तं शुद्धं चारु महाचरुम् ७९
द्वात्रिंशदाढकैर्मुख्यमधमं त्वाढकावरम्
साधयित्वा यथासंपच्छ्रद्धया विनिवेदयेत् ८०
ततो निवेद्य पानीयं तांबूलं चोपदंशकैः
नीराजनादिकं कृत्वा पूजाशेषं समापयेत् ८१
भोगोपयोग्यद्रव्याणि विशिष्टान्येव साधयेत्
वित्तशाठ्यं न कुर्वीत भक्तिमान्विभवे सति ८२
शठस्योपेक्षकस्यापि व्यंग्यं चैवानुतिष्ठतः
न फलंत्येव कर्माणि काम्यानीति सतां कथा ८३
तस्मात्सम्यगुपेक्षां च त्यक्त्वा सर्वांगयोगतः
कुर्यात्काम्यानि कर्माणि फलसिद्धिं यदीच्छति ८४
इत्थं पूजां समाप्याथ देवं देवीं प्रणम्य च
भक्त्या मनस्समाधाय पश्चात्स्तोत्रमुदीरयेत् ८५
ततः स्तोत्रमुपास्यान्ते त्वष्टोत्तरशतावराम्
जपेत्पञ्चाक्षरीं विद्यां सहस्रोत्तरमुत्सुकः ८६
विद्यापूजां गुरोः पूजां कृत्वा पश्चाद्यथाक्रमम्
यथोदयं यथाश्राद्धं सदस्यानपि पूजयेत् ८७
ततः उद्वास्य देवेशं सर्वैरावरणैः सह
मण्डलं गुरवे दद्याद्यागोपकरणैस्सह ८८
शिवाश्रितेभ्यो वा दद्यात्सर्वमेवानुपूर्वशः
अथवा तच्छिवायैव शिवक्षेत्रे समर्पयेत् ८९
शिवाग्नौ वा यजेद्देवं होमद्रव्यैश्च सप्तभिः
समभ्यर्च्य यथान्यायं सर्वावरणदेवताः ९०

एष योगेश्वरो नाम त्रिषु लोकेषु विश्रुतः
न तस्मादधिकः कश्चिद्यागोऽस्ति भुवने क्वचित् ९१
न तदस्ति जगत्यस्मिन्नसध्यं यदनेन तु
ऐहिकं वा फलं किंचिदामुष्मिकफलं तु वा ९२
इदमस्य फलं नेदमिति नैव नियम्यते
श्रेयोरूपस्य कृत्स्नस्य तदिदं श्रेष्टसाधनम् ९३
इदं न शक्यते वक्तुं पुरुषेण यदर्च्यते
चिंतामणेरिवैतस्मात्तत्तेन प्राप्यते फलम् ९४
तथापि चुद्रमुद्दिश्य फलं नैतत्प्रयोजयेत्
लघ्वर्थी महतो यस्मात्स्वयं लघुतरो भवेत् ९५
महद्वा फलमल्पं वा कृतं चेत्कर्म सिध्यति
महादेवं समुद्दिश्य कृतं कर्म प्रयुज्यताम् ९६
तस्मादनन्यलभ्येषु शत्रुमृत्युंजयादिषु
फलेषु दृष्टादृष्टेषु कुर्य्यादेतद्विचचणः ९७
महत्स्वपि च पातेषु महारागभयादिषु
दुर्भिचादिषु शांत्यर्थं शांतिं कुर्य्यादनेन तु ९८
बहुना किं प्रलापेन महाव्यापन्निवारकम्
आत्मीयमस्त्रं शैवानामिदमाह महेश्वरः ९९
तस्मादितः परं नास्ति परित्राणमिहात्मनः १००ब्
इति मत्वा प्रयुंजानः कर्मेदं शुभमश्नुते १००
स्तोत्रमात्रं शुचिर्भूत्वा यः पठेत्सुसमाहितः १०१ब्
सोप्यभीष्टतमादर्थादष्टांशफलमाप्नुयात् १०१
अर्थं तस्यानुसन्धाय पर्वण्यनशनः पठेत् १०२ब्
अष्टाभ्यां वा चतुर्दश्यां फलमर्द्धं समाप्नुयात् १०२
यस्त्वर्थमनुसंधाय पर्वादिषु तथा व्रती १०३ब्

मासमेकं जपेत्स्तोत्रं स कृत्स्नं फलमाप्नुयात् १०३
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यांवायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शैवानां काम्यकवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ३०

अध्याय ३१

उपमन्युरुवाच
स्तोत्रं वक्ष्यामि ते कृष्ण पंचावरणमार्गतः
योगेश्वरमिदं पुण्यं कर्म येन समाप्यते १
जय जय जगदेकनाथ शंभो प्रकृतिमनोहर नित्यचित्स्वभाव
अतिगतकलुषप्रपञ्चवाचामपि मनसां पदवीमतीततत्त्वम् २
स्वभावनिर्मलाभोग जय सुन्दरचेष्टित
स्वात्मतुल्यमहाशक्ते जय शुद्धगुणार्णव ३
अनन्तकांतिसंपन्न जयासदृशविग्रह
अतर्क्यमहिमाधार जयानाकुलमंगल ४
निरंजन निराधार जय निष्कारणोदय
निरन्तरपरानन्द जय निर्वृतिकारण ५
जयातिपरमैश्वर्य जयातिकरुणास्पद
जय स्वतंत्रसर्वस्व जयासदृशवैभव ६
जयावृतमहाविश्व जयानावृत केनचित्
जयोत्तर समस्तस्य जयात्यन्तनिरुत्तर ७
जयाद्भुत जयाक्षुद्र जयाक्षत जयाव्यय
जयामेय जयामाय जयाभाव जयामल ८
महाभुज महासार महागुण महाकथ
महाबल महामाय महारस महारथ ९
नमः परमदेवाय नमः परमहेतवे

नमश्शिवाय शांताय नमश्शिवतराय ते १०
त्वदधीनमिदं कृत्स्नं जगद्धि ससुरासुरम्
अतस्त्वद्विहितामाज्ञां क्षमते कोऽतिवर्तितुम्
अयं पुनर्जनो नित्यं भवदेकसमाश्रयः
भवानतोऽनुगृह्यास्मै प्रार्थितं संप्रयच्छतु १३
जयांबिके जगन्मातर्जय सर्वजगन्मयि
जयानवधिकैश्वर्ये जयानुपमविग्रहे १४
जय वाग्मनसातीते जयाचिद्ध्वांतभंजिके
जय जन्मजराहीने जय कालोत्तरोत्तरे १५
जयानेकविधानस्थे जय विश्वेश्वरप्रिये
जय विश्वसुराराध्ये जय विश्वविजृंभिणि १६
जय मंगलदिव्यांगि जय मंगलदीपिके
जय मंगलचारित्रे जय मंगलदायिनि १७
नमः परमकल्याणगुणसंचयमूर्तये
त्वत्तः खलु समुत्पन्नं जगत्त्वय्येव लीयते १८
त्वद्विनातः फलं दातुमीश्वरोपि न शक्नुयात्
जन्मप्रभृति देवेशि जनोयं त्वदुपाश्रितः १९
अतोऽस्य तव भक्तस्य निर्वर्तय मनोरथम्
पंचवक्त्रो दशभुजः शुद्धस्फटिकसन्निभः २०
वर्णब्रह्मकलादेहो देवस्सकलनिष्कलः
शिवभक्तिसमारूढः शांत्यतीतस्सदाशिवः
भक्त्या मयार्चितो मह्यं प्रार्थितं शं प्रयच्छतु २१
सदाशिवांकमारूढा शक्तिरिच्छा शिवाह्वया
जननी सर्वलोकानां प्रयच्छतु मनोरथम् २२
शिवयोर्दयिता पुत्रौ देवौ हेरंबषण्मुखौ

शिवानुभावौ सर्वज्ञौ शिवज्ञानामृताशिनौ २३
तृप्तौ परस्परं स्निग्धौ शिवाभ्यां नित्यसत्कृतौ
सत्कृतौ च सदा देवौ ब्रह्माद्यैस्त्रिदशैरपि २४
सर्वलोकपरित्राणं कर्तुमभ्युदितौ सदा
स्वेच्छावतारं कुर्वंतौ स्वांशभेदैरनेकशः २५
ताविमौ शिवयोः पार्श्वे नित्यमित्थं मयार्चितौ
तयोराज्ञां पुरस्कृत्य प्रार्थितं मे प्रयच्छताम् २६
शुद्धस्फटिकसंकाशमीशानाख्यं सदाशिवम्
मूर्द्धाभिमानिनी मूर्तिः शिवस्य परमात्मनः २७
शिवार्चनरतं शांतं शांत्यतीतं मखास्थितम्
पंचाक्षरांतिमं बीजं कलाभिः पंचभिर्युतम् २८
प्रथमावरणे पूर्वं शक्त्या सह समर्चितम्
पवित्रं परमं ब्रह्म प्रार्थितं मे प्रयच्छतु २९
बालसूर्यप्रतीकाशं पुरुषाख्यं पुरातनम्
पूर्ववक्त्राभिमानं च शिवस्य परमेष्ठिनः ३०
शांत्यात्मकं मरुत्संस्थं शम्भोः पादार्चने रतम्
प्रथमं शिवबीजेषु कलासु च चतुष्कलम् ३१
पूर्वभागे मया भक्त्या शक्त्या सह समर्चितम्
पवित्रं परमं ब्रह्म प्रार्थितं मे प्रयच्छतु ३२
अञ्जनादिप्रतीकाशमघोरं घोरविग्रहम्
देवस्य दक्षिणं वक्त्रं देवदेवपदार्चकम् ३३
विद्यापादं समारूढं वह्निमण्डलमध्यगम्
द्वितीयं शिवबीजेषु कलास्वष्टकलान्वितम् ३४
शंभोर्दक्षिणदिग्भागे शक्त्या सह समर्चितम्
पवित्रं मध्यमं ब्रह्म प्रार्थितं मे प्रयच्छतु ३५

कुंकुमक्षोदसंकाशं वामाख्यं वरवेषधृक्
वक्त्रमुत्तरमीशस्य प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितम् ३६
वारिमंडलमध्यस्थं महादेवार्चने रतम्
तुरीयं शिवबीजेषु त्रयोदशकलान्वितम् ३७
देवस्योत्तरदिग्भागे शक्त्या सह समर्चितम्
पवित्रं परमं ब्रह्म प्रार्थितं मे प्रयच्छतु ३८
शंखकुंदेंदुधवलं संध्याख्यं सौम्यलक्षणम्
शिवस्य पश्चिमं वक्त्रं शिवपादार्चने रतम् ३९
निवृत्तिपदनिष्ठं च पृथिव्यां समवस्थितम्
तृतीयं शिवबीजेषु कलाभिश्चाष्टभिर्युतम् ४०
देवस्य पश्चिमे भागे शक्त्या सह समर्चितम्
पवित्रं परमं ब्रह्म प्रार्थितं मे प्रयच्छतु ४१
शिवस्य तु शिवायाश्च हृन्मूर्तिशिवभाविते
तयोराज्ञां पुरस्कृत्य ते मे कामं प्रयच्छताम् ४२
शिवस्य च शिवायाश्च शिखामूर्तिशिवाश्रिते
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां ते मे कामं प्रयच्छताम् ४३
शिवस्य च शिवायाश्च वर्मणा शिवभाविते
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां ते मे कामं प्रयच्छताम् ४४
शिवस्य च शिवायाश्च नेत्रमूर्तिशिवाश्रिते
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां ते मे कामं प्रयच्छताम् ४५
अस्त्रमूर्ती च शिवयोर्नित्यमर्चनतत्परे
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां ते मे कामं प्रयच्छताम् ४६
वामौ ज्येष्ठस्तथा रुद्रः कालो विकरणस्तथा
बलो विकरणश्चैव बलप्रमथनः परः ४७
सर्वभूतस्य दमनस्तादृशाश्चाष्टशक्तयः

प्रार्थितं मे प्रयच्छंतु शिवयोरेव शासनात् ४८
अथानंतश्च सूक्ष्मश्च शिवश्चाप्येकनेत्रकः
एक रुद्राख्यमर्तिश्च श्रीकण्ठश्च शिखंडकः ४९
तथाष्टौ शक्तयस्तेषां द्वितीयावरणेऽर्चिताः
ते मे कामं प्रयच्छंतु शिवयोरेव शासनात् ५०
भवाद्या मूर्तयश्चाष्टौ तासामपि च शक्तयः
महादेवादयश्चान्ये तथैकादशमूर्तयः ५१
शक्तिभिस्सहितास्सर्वे तृतीयावरणे स्थिताः
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां दिशंतु फलमीप्सितम् ५२
वृक्षराजो महातेजा महामेघसमस्वनः
मेरुमंदरकैलासहिमाद्रिशिखरोपमः ५३
सिताभ्रशिखराकारः ककुदा परिशोभितः
महाभोगींद्रकल्पेन वालेन च विराजितः ५४
रक्तास्यशृंगचरणौ रक्तप्रायविलोचनः
पीवरोन्नतसर्वांगस्सुचारुगमनोज्ज्वलः ५५
प्रशस्तलक्षणः श्रीमान्प्रज्वलन्मणिभूषणः
शिवप्रियः शिवासक्तः शिवयोर्ध्वजवाहनः ५६
तथा तच्चरणन्यासपावितापरविग्रहः
गोराजपुरुषः श्रीमाञ्छ्रीमच्छूलवरायुधः
तयोराज्ञां पुरस्कृत्य स मे कामं प्रयच्छतु ५७
नन्दीश्वरो महातेजा नगेन्द्रतनयात्मजः
सनारायणकैर्देवैर्नित्यमभ्यर्च्य वंदितः ५८
शर्वस्यांतःपुरद्वारि सार्द्धं परिजनैः स्थितः
सर्वेश्वरसमप्रख्यस्सर्वासुरविमर्दनः ५९
सर्वेषां शिवधर्माणामध्यक्षत्वेऽभिषेचितः

शिवप्रियश्शिवासक्तश्श्रीमच्छूलवरायुधः ६०
शिवाश्रितेषु संसक्तस्त्वनुरक्तश्च तैरपि
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां स मे कामं प्रयच्छतु ६१
महाकालो महाबाहुर्महादेव इवापरः
महादेवाश्रितानां १ तु नित्यमेवाभिरक्षतु ६२
शिवप्रियः शिवासक्तश्शिवयोरर्चकस्सदा
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां स मे दिशतु कांक्षितम् ६३
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञः शास्ता विष्नोः परा तनुः
महामोहात्मतनयो मधुमांसासवप्रियः
तयोराज्ञां पुरस्कृत्य स मे कामं प्रयच्छतु ६४
ब्रह्माणी चैव माहेशी कौमारी वैष्णवी तथा
वाराही चैव माहेंद्री चामुंडा चंडविक्रमा ६५
एता वै मातरः सप्त सर्वलोकस्य मातरः
प्रार्थितं मे प्रयच्छंतु परमेश्वरशासनात् ६६
मत्तमातंगवदनो गंगोमाशंकरात्मजः
आकाशदेहो दिग्बाहुस्सोमसूर्याग्निलोचनः ६७
ऐरावतादिभिर्दिव्यैर्दिग्गजैर्नित्यमर्चितः
शिवज्ञानमदोद्भिन्नस्त्रिदशानामविघ्नकृत् ६८
विघ्नकृच्चासुरादीनां विघ्नेशः शिवभावितः
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां स मे दिशतु कांक्षितम् ६९
षण्मुखश्शिवसम्भूतः शक्तिवज्रधरः प्रभुः
अग्नेश्च तनयो देवो ह्यपर्णातनयः पुनः ७०
गंगायाश्च गणांबायाः कृत्तिकानां तथैव च
विशाखेन च शाखेन नैगमेयेन चावृतः ७१
इंद्रजिच्चंद्रसेनानीस्तारकासुरजित्तथा

शैलानां मेरुमुख्यानां वेधकश्च स्वतेजसा ७२
तप्तचामीकरप्रख्यः शतपत्रदलेक्षणः
कुमारस्सुकुमाराणां रूपोदाहरणं महत् ७३
शिवप्रियः शिवासक्तः शिवपदार्चकस्सदा
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां स मे दिशतु कांक्षितम् ७४
ज्येष्ठा वरिष्ठा वरदा शिवयोर्यजनेरता
तयोराज्ञां पुरस्कृत्य सा मे दिशतु कांक्षितम् ७५
त्रैलोक्यवंदिता साक्षादुल्काकारा गणांबिका
जगत्सृष्टिविवृद्ध्यर्थं ब्रह्मणाऽभ्यर्थिता शिवात् ७६
शिवायाः प्रविभक्ताया भ्रुवोरन्तरनिस्सृताः
दक्षायणी सती मेना तथा हैमवती ह्युमा ७७
कौशिक्याश्चैव जननी भद्रकाल्यास्तथैव च
अपर्णायाश्च जननी पाटलायास्तथैव च ७८
शिवार्चनरता नित्यं रुद्राणी रुद्रवल्लभा
सत्कृटय शिवयोराज्ञां सा मे दिशतु कांक्षितम् ७९
चंडः सर्वगणेशानः शंभोर्वदनसंभवः
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां स मे दिशतु कांक्षितम् ८०
पिंगलो गणपः श्रीमाञ्छिवासक्तः शिवप्रियः
आज्ञया शिवयोरेव स मे कामं प्रयच्छतु ८१
भृंगीशो नाम गणपः शिवराधनतत्परः
प्रयच्छतु स मे कामं पत्युराज्ञा पुरःसरम् ८२
वीरभद्रो महातेजा हिमकुंदेंदुसन्निभः
भद्रकालीप्रियो नित्यं मातृ-णां चाभिरक्षिता ८३
यज्ञस्य च शिरोहर्ता दक्षस्य च दुरात्मनः
उपेंद्रेंद्रयमादीनां देवानामंगतक्षकः ८४

शिवस्यानुचरः श्रीमाञ्छिवशासनपालकः
शिवयोः शासनादेव स मे दिशतु कांक्षितम् ८५
सरस्वती महेशस्य वाक्सरोजसमुद्भवा
शिवयोः पूजने सक्ता स मे दिशतु कांक्षितम् ८६
विष्णोर्वक्षःस्थिता लक्ष्मीः शिवयोः पूजने रता
शिवयोः शासनादेव सा मे दिशतु कांक्षितम् ८७
महामोटी महादेव्याः पादपूजापरायणा
तस्या एव नियोगेन सा मे दिशतु कांक्षितम् ८८
कौशिकी सिंहमारूढा पार्वत्याः परमा सुता
विष्णोर्निद्रामहामाया महामहिषमर्दिनी ८९
निशंभशुंभसंहत्री मधुमांसासवप्रिया
सत्कृत्य शासनं मातुस्सा मे दिशतु कांक्षितम् ९०
रुद्रा रुद्रसमप्रख्याः प्रथमाः प्रथितौजसः
भूताख्याश्च महावीर्य्या महादेवसमप्रभाः ९१
नित्यमुक्ता निरुपमा निर्द्वन्द्वा निरुपप्लवाः
सशक्तयस्सानुचरास्सर्वलोकनमस्कृताः ९२
सर्वेषामेव लोकानां सृष्टिसंहरणक्षमाः
परस्परानुरक्ताश्च परस्परमनुव्रताः ९३
परस्परमतिस्निग्धाः परस्परनमस्कृताः
शिवप्रियतमा नित्यं शिवलक्षणलक्षिताः ९४
सौम्याधारास्तथा मिश्राश्चांतरालद्वयात्मिकाः
विरूपाश्च सुरूपाश्च नानारूपधरास्तथा ९५
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां ते मे कामं दिशंतु वै
देव्या प्रियसखीवर्गो देवीलक्षणलक्षितः ९६
सहितो रुद्रकन्याभिः शक्तिभिश्चाप्यनेकशः

तृतीयावरणे शंभोर्भक्त्या नित्यं समर्चितः ९७
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां स मे दिशतु मंगलम्
दिवाकरो महेशस्य मूर्तिर्दीप्तिसुमंडलः ९८
निर्गुणो गुणसंकीर्णस्तथैव गुणकेवलः
अविकारात्मकश्चाद्य एकस्सामान्यविक्रियः ९९
असाधारणकर्मा च सृष्टिस्थितिलयक्रमात् १००ब्
एवं त्रिधा चतुर्द्धा च विभक्ताः पंचधा पुनः १००
चतुर्थावरणे शंभोः पूजितश्चानुगैः सह १०१ब्
शिवप्रियः शिवासक्तः शिवपादार्चने रतः १०१
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां स मे दिशतु मंगलम् १०२ब्
दिवाकरषडंगानि दीप्ताद्याश्चाष्टशक्तयः १०२
आदित्यो भास्करो भानू रविश्चेत्यनुपूर्वशः १०३ब्
अर्को ब्रह्मा तथा रुद्रो विष्नुश्चादित्यमूर्तयः १०३
विस्तरासुतराबोधिन्याप्यायिन्यपराः पुनः १०४ब्
उषा प्रभा तथा प्राज्ञा संध्या चेत्यपि शक्तयः १०४
सोमादिकेतुपर्यंता ग्रहाश्च शिवभाविताः १०५ब्
शिवयोराज्ञयानुन्ना मंगलं प्रदिशंतु मे १०५
अथवा द्वादशादित्यास्तथा द्वादश शक्तयः १०६ब्
ऋषयो देवगंधर्वाः पन्नगाप्सरसां गणाः १०६
ग्रामरायश्च तथा यक्षा राक्षसाश्चासुरास्तथा १०७ब्
सप्तसप्तगणाश्चैते सप्तच्छंदोमया हयाः १०७
वालखिल्या दयश्चैव सर्वे शिवपदार्चकाः १०८ब्
सत्कृत्यशिवयोराज्ञां मंगलं प्रदिशंतु मे १०८
ब्रह्माथ देवदेवस्य मूर्तिर्भूमराडलाधिपः १०९ब्
चतुःषष्टिगुणैश्वर्यो बुद्धितत्त्वे प्रतिष्ठितः १०९

निर्गुणो गुणसंकीर्णस्तथैव गुणकेवलः ११०ब्
अविकारात्मको देवस्ततस्साधारणः पुरः ११०
असाधारणकर्मा च सृष्टिस्थितिलयक्रमात् १११ब्
भुवं त्रिधा चतुर्द्धा च विभक्तः पंचधा पुनः १११
चतुर्थावरणे शंभो पूजितश्च सहानुगैः ११२ब्
शिवप्रियः शिवासक्तश्शिवपादार्चने रतः ११२
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां स मे दिशतु मंगलम् ११३ब्
हिरण्यगर्भो लोकेशो विराट् कालश्च पूरुषः ११३
सनत्कुमारः सनकः सनंदश्च सनातनः ११४ब्
प्रजानां पतयश्चैव दक्षाद्या ब्रह्मसूनवः ११४
एकादश सपत्नीका धर्मस्संकल्प एव च ११५ब्
शिवार्चनरताश्चैते शिवभक्तिपरायणाः ११५
शिवाज्ञावशगास्सर्वे दिशंतु मम मंगलम् ११६ब्
चत्वारश्च तथा वेदास्सेतिहासपुराणकाः ११६
धर्मशास्त्राणि विद्याभिर्वैदिकीभिस्समन्विताः ११७ब्
परस्परविरुद्धार्थाः शिवप्रकृतिपादकाः ११७
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां मंगलं प्रदिशंतु मे ११८ब्
अथ रुद्रो महादेवः शंभोर्मूर्तिर्गरीयसी ११८
वाह्नेयमण्डलाधीशः पौरुषैश्वर्यवान्प्रभुः ११९ब्
शिवाभिमानसंपन्नो निर्गुणस्त्रिगुणात्मकः ११९
केवलं सात्त्विकश्चापि राजसश्चैव तामसः १२०ब्
अविकाररतः पूर्वं ततस्तु समविक्रियः १२०
असाधारणकर्मा च सृष्ट्यादिकरणात्पृथक् १२१ब्
ब्रह्मणोपि शिरश्छेत्ता जनकस्तस्य तत्सुतः १२१
जनकस्तनयश्चापि विष्णोरपि नियामकः १२२ब्

बोधकश्च तयोर्नित्यमनुग्रहकरः प्रभुः १२२
अंडस्यांतर्बहिर्वर्ती रुद्रो लोकद्वयाधिपः १२३ब्
शिवप्रियः शिवासक्तः शिवपादार्चने रतः १२३
शिवस्याज्ञां पुरस्कृत्य स मे दिशतु मंगलम् १२४ब्
तस्य ब्रह्म षडंगानि विद्येशांतं तथाष्टकम् १२४
चत्वारो मूर्तिभेदाश्च शिवपूर्वाः शिवार्चकाः
शिवो भवो हरश्चैव मृडश्चैव तथापरः १२५
शिवस्याज्ञां पुरस्कृत्य मंगलं प्रदिशंतु मे १२५
अथ विष्णुर्महेशस्य शिवस्यैव परा तनुः १२६ब्
वारितत्त्वाधिपः साक्षादव्यक्तपदसंस्थितः १२६
निर्गुणस्सत्त्वबहुलस्तथैव गुणकेवलः १२७ब्
अविकाराभिमानी च त्रिसाधारणविक्रियः १२७
असाधारणकर्मा च सृष्ट्यादिकरणात्पृथक् १२८ब्
दक्षिणांगभवेनापि स्पर्द्धमानः स्वयंभुवा १२८
आद्येन ब्रह्मणा साक्षात्सृष्टः स्रष्टा च तस्य तु १२९ब्
अंडस्यांतर्बहिर्वर्ती विष्णुर्लोकद्वयाधिपः १२९
असुरांतकरश्चक्री शक्रस्यापि तथानुजः १३०ब्
प्रादुर्भूतश्च दशधा भृगुशापच्छलादिह १३०
भूभारनिग्रहार्थाय स्वेच्छयावातरक्षितौ १३१ब्
अप्रमेयबलो मायी मायया मोहयञ्जगत् १३१
मूर्तिं कृत्वा महाविष्णुं सदाशिष्णुमथापि वा १३२ब्
वैष्णवैः पूजितो नित्यं मूर्तित्रयमयासने १३२
शिवप्रियः शिवासक्तः शिवपादार्चने रतः १३३ब्
शिवस्याज्ञां पुरस्कृत्य स मे दिशतु मंगलम् १३३
वासुदेवोऽनिरुद्धश्च प्रद्युम्नश्च ततः परः १३४ब्

संकर्षणस्समाख्याताश्चतस्रो मूर्तयो हरेः १३४
मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नारसिंहोऽथ वामनः १३५ब्
रामत्रयं तथा कृष्णो विष्णुस्तुरगवक्त्रकः १३५
चक्रं नारायणस्यास्त्रं पांचजन्यं च शार्ङ्गकम् १३६ब्
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां मंगलं प्रदिशंतु मे १३६
प्रभा सरस्वती गौरी लक्ष्मीश्च शिवभाविता १३७ब्
शिवयोः शासनादेता मंगलं प्रदिशंतु मे १३७
इन्द्रोऽग्निश्च यमश्चैव निर्ऋतिर्वरुणस्तथा १३८ब्
वायुः सोमः कुबेरश्च तथेशानस्त्रिशूलधृक् १३८
सर्वे शिवार्चनरताः शिवसद्भावभाविताः १३९ब्
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां मंगलं प्रदिशंतु मे १३९
त्रिशूलमथ वज्रं च तथा परशुसायकौ १४०ब्
खड्गपाशांकुशाश्चैव पिनाकश्चायुधोत्तमः १४०
दिव्यायुधानि देवस्य देव्याश्चैतानि नित्यशः १४१ब्
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां रक्षां कुर्वंतु मे सदा १४१
वृषरूपधरो देवः सौरभेयो महाबलः १४२ब्
वडवाख्यानलस्पर्द्धी पञ्चगोमातृभिर्वृतः १४२
वाहनत्वमनुप्राप्तस्तपसा परमेशयोः १४३ब्
तयोराज्ञां पुरस्कृत्य स मे कामं प्रयच्छतु १४३
नंदा सुनंदा सुरभिः सुशीला सुमनास्तथा १४४ब्
पंचगोमातरस्त्वेताश्शिवलोके व्यवस्थिताः १४४
शिवभक्तिपरा नित्यं शिवार्चनपरायणाः १४५ब्
शिवयोः शासनादेव दिशंतु मम वांछितम् १४५
क्षेत्रपालो महातेजा नील जीमूतसन्निभः १४६ब्
दंष्ट्राकरालवदनः स्फुरद्रक्ताधरोज्ज्वलः १४६

रक्तोद्ध्वर्वमूर्द्धजः श्रीमान्भ्रुकुटीकुटिलेक्षणः १४७ब्
रक्तवृत्तत्रिनयनः शशिपन्नगभूषणः १४७
नग्नस्त्रिशूलपाशासिकपालोद्यतपाणिकः १४८ब्
भैरवो भैरवैः सिद्धैर्योगिनीभिश्च संवृतः १४८
क्षेत्रेक्षेत्रे समासीनः स्थितो यो रक्षकस्सताम् १४९ब्
शिवप्रणामपरमः शिवसद्भावभावितः १४९
शिवश्रितान्विशेषेण रक्षन्पुत्रानिवौरसान् १५०ब्
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां स मे दिशतु मण्गलम् १५०
तालजण्घादयस्तस्य प्रथमावरणेर्चिताः १५१ब्
सत्कृत्य शिवयोराज्ञां चत्वारः समवन्तु माम् १५१
भैरवाद्याश्च ये चान्ये समंतात्तस्य वेष्टिताः १५२ब्
तेऽपि मामनुगृह्णंतु शिवशासनगौरवात् १५२
नारदाद्याश्च मुनयो दिव्या देवैश्च पूजिताः १५३ब्
साध्या मागाश्च ये देवा जनलोकनिवासिनः १५३
विनिवृत्ताधिकाराश्च महर्लोकनिवासिनः १५४ब्
सप्तर्षयस्तथान्ये वै वैमानिकगुणैस्सह १५४
सर्वे शिवार्चनरताः शिवाज्ञावशवर्तिनः १५५ब्
शिवयोराज्ञया मह्यं दिशंतु मम कांक्षितम् १ १५५
गंधर्वाद्याः पिशाचांताश्चतस्रो देवयोनयः १५६ब्
सिद्धा विद्याधराद्याश्च येऽपि चान्ये नभश्चराः १५६
असुरा राक्षसाश्चैव पातालतलवासिनः १५७ब्
अनंताद्याश्च नागेन्द्रा वैनतेयादयो द्विजाः १५७
कूष्मांडाः प्रेतवेताला ग्रहा भूतगणाः परे १५८ब्
डाकिन्यश्चापि योगिन्यः शाकिन्यश्चापि तादृशाः १५८
क्षेत्रारामगृहादीनि तीर्थान्यायतनानि च १५९ब्

द्वीपाः समुद्रा नद्यश्च नदाश्चान्ये सरांसि च १५९
गिरयश्च सुमेर्वाद्याः कननानि समंततः १६०ब्
पशवः पक्षिणो वृक्षाः कृमिकीटादयो मृगाः १६०
भुवनान्यपि सर्वाणि भुवनानामधीश्वरः १६१ब्
अण्डान्यावरणैस्सार्द्धं मासाश्च दश दिग्गजाः १६१
वर्णाः पदानि मंत्राश्च तत्त्वान्यपि सहाधिपैः १६२ब्
ब्रह्मांडधारका रुद्रा रुद्राश्चान्ये सशक्तिकाः १६२
यच्च किंचिज्जगत्यस्मिन्दृष्टं चानुमितं श्रुतम् १६३ब्
सर्वे कामं प्रयच्छन्तु शिवयोरेव शासनात् १६३
अथ विद्या परा शैवी पशुपाशविमोचिनी १६४ब्
पंचार्थसंज्ञिता दिव्या पशुविद्याबहिष्कृता १६४
शास्त्रं च शिवधर्माख्यं धर्माख्यं च तदुत्तरम् १६५ब्
शैवाख्यं शिवधर्माख्यं पुराणं श्रुतिसंमितम् १६५
शैवागमाश्च ये चान्ये कामिकाद्याश्चतुर्विधाः १६६ब्
शिवाभ्यामविशेषेण सत्कृत्येह समर्चिताः १६६
ताभ्यामेव समाज्ञाता ममाभिप्रेतसिद्धये १६७ब्
कर्मेदमनुमन्यंतां सफलं साध्वनुष्ठितम् १६७
श्वेताद्या नकुलीशांताः सशिष्याश्चापि देशिकाः १६८ब्
तत्संततीया गुरवो विशेषाद्गुरवो मम १६८
शैवा माहेश्वराश्चैव ज्ञानकर्मपरायणाः १६९ब्
कर्मेदमनुमन्यंतां सफलं साध्वनुष्ठितम् १६९
लौकिका ब्राह्मणास्सर्वे क्षत्रियाश्च विशः क्रमात् १७०ब्
वेदवेदांगतत्त्वज्ञाः सर्वशास्त्रविशारदाः १७०
सांख्या वैशेषिकाश्चैव यौगा नैयायिका नराः १७१ब्
सौरा ब्रह्मास्तथा रौद्रा वैष्णवाश्चापरे नराः १७१

शिष्टाः सर्वे विशिष्टा च शिवशासनयंत्रिताः १७२ब्
कर्मेदमनुमन्यंतां ममाभिप्रेतसाधकम् १७२
शैवाः सिद्धांतमार्गस्थाः शैवाः पाशुपतास्तथा १७३ब्
शैवा महाव्रतधराः शैवाः कापालिकाः परे १७३
शिवाज्ञापालकाः पूज्या ममापि शिवशासनात् १७४ब्
सर्वे ममानुगृह्णंतु शंसंतु सफलक्रियाम् १७४
दक्षिणज्ञाननिष्ठाश्च दक्षिणोत्तरमार्गगाः १७५ब्
अविरोधेन वर्ततां मंत्रश्रेयोऽर्थिनो मम १७५
नास्तिकाश्च शठाश्चैव कृतघ्नाश्चैव तामसाः १७६ब्
पाषंडाश्चातिपापाश्च वर्ततां दूरतो मम १७६
बहुभिः किं स्तुतैरत्र येऽपि केऽपिचिदास्तिकाः १७७ब्
सर्वे मामनुगृह्णंतु संतः शंसंतु मंगलम् १७७
नमश्शिवाय सांबाय ससुतायादिहेतवे १७८ब्
पंचावरणरूपेण प्रपंचेनावृताय ते १७८
इत्युक्त्वा दंडवद्भूमौ प्रणिपत्य शिवं शिवाम् १७९ब्
जपेत्पंचाक्षरीं विद्यामष्टोत्तरशतावराम् १७९
तथैव शक्तिविद्यां च जपित्वा तत्समर्पणम् १८०ब्
कृत्वा तं क्षमयित्वेशं पूजाशेषं समापयेत् १८०
एतत्पुण्यतमं स्तोत्रं शिवयोर्हृदयंगमम् १८१ब्
सर्वाभीष्टप्रदं साक्षाद्भुक्तिमुक्त्यैकसाधनम् १८१
य इदं कीर्तयेन्नित्यं शृणुयाद्वा समाहितः १८२ब्
स विधूयाशु पापानि शिवसायुज्यमाप्नुयात् १८२
गोघ्नश्चैव कृतघ्नश्च वीरहा भ्रूणहापि वा १८३ब्
शरणागतघाती च मित्रविश्रंभघातकः १८३
दुष्टपापसमाचारो मातृहा पितृहापि वा १८४ब्

स्तवेनानेन जप्तेन तत्तत्पापात्प्रमुच्यते १८४
दुःस्वप्नादिमहानर्थसूचकेषु भयेषु च १८५ब्
यदि संकीर्तयेदेतन्न ततो नार्थभाग्भवेत् १८५
आयुरारोग्यमैश्वर्यं यच्चान्यदपि वाञ्छितम् १८६ब्
स्तोत्रस्यास्य जपे तिष्ठंस्तत्सर्वं लभते नरः १८६
असंपूज्य शिवस्तोत्रं जपात्फलमुदाहृतम् १८७ब्
संपूज्य च जपे तस्य फलं वक्तुं न शक्यते १८७
आस्तामियं फलावाप्तिरस्मिन्संकीर्तिते सति १८८ब्
सार्द्धमंबिकया देवः श्रुत्यैवं दिवि तिष्ठति १८८
तस्मान्नभसि संपूज्य देवं देवं सहोमया १८९ब्
कृतांजलिपुटस्तिष्ठंस्तोत्रमेतदुदीरयेत् १८९

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शिवमहास्तोत्रवर्णनं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ३१

अध्याय ३२

उपमन्युरुवाच
एतत्ते कथितं कृष्ण कर्मेहामुत्र सिद्धिदम्
क्रियातपोजपध्यानसमुच्चयमयं परम् १
अथ वक्ष्यामि शैवानामिहैव फलदं नृणाम्
पूजाहोमजपध्यानतपोदानमयं महत् २
तत्र संसाधयेत्पूर्वं मन्त्रं मन्त्रार्थवित्तमः
दृष्टसिद्धिकरं कर्म नान्यथा फलदं यतः ३
सिद्धमन्त्रोऽप्यदृष्टेन प्रबलेन तु केनचित्
प्रतिबन्धफलं कर्म न कुर्यात्सहसा बुधः ४
तस्य तु प्रतिबन्धस्य कर्तुं शक्येह निष्कृतिः

परीक्ष्य शकुनाद्यैस्तदादौ निष्कृतिमाचरेत् ५
योऽन्यथा कुरुते मोहात्कर्मैहिकफलं नरः
न तेन फलभाक्स स्यात्प्राप्नुयाच्चोपहास्यताम् ६
अविस्रब्धो न कुर्वीत कर्म दृष्टफलं क्वचित्
स खल्वश्रद्धधानः स्यान्नाश्रद्धः फलमृच्छति ७
नापराधोस्ति देवस्य कर्मण्यपि तु निष्फले
यथोक्तकारिणां पुंसामिहैव फलदर्शनात् ८
साधकः सिद्धमंत्रश्च निरस्तप्रतिबंधकः
विश्वस्तः श्रद्धधानश्च कुर्वन्नाप्नोति तत्फलम् ९
अथवा तत्फलावाप्त्यै ब्रह्मचर्यरतो भवेत्
रात्रौ हविष्यमश्नीयात्पायसं वा फलानि वा १०
हिंसादि यन्निषिद्धं स्यान्न कुर्यान्मनसापि तत्
सदा भस्मानुलिप्तां गस्सुवेषश्च शुचिर्भवेत् ११
इत्थमाचारवान्भूत्वा स्वानुकूले शुभेऽहनि
पूर्वोक्तलक्षणे देशे पुष्पदामाद्यलंकृते १२
आलिप्य शकृता १ भूमिं हस्तमानावरां यथा
विलिखेत्कमले भद्रे दीप्यमानं स्वतेजसा १३
तप्तजांबूनदमयमष्टपत्रं सकेसरम्
मध्ये कर्णिकया युक्तं सर्वरत्नैरलंकृतम् १४
स्वाकारसदृशेनैव नालेन च समन्वितम्
तादृशे स्वर्णनिर्माणे कंदे सम्यग्विधानतः १५
तत्राणिमादिकं सर्वं संकल्प्य मनसा पुनः
रत्नजं वाथ सौवर्णं स्फटिकं वा सलक्षणम्
लिण्गं सवेदिकं चैव स्थापयित्वा विधानतः १६
तत्रावाह्य यजेद्देवं सांबं सगणमव्ययम्

तत्र माहेश्वरी कल्प्या मूर्तिर्मूर्तिमतः प्रभोः १७
चतुर्भुजा चतुर्वक्त्रा सर्वाभरणभूषिता
शार्दूलचर्मवसना किंचिद्विहसितानना १८
वरदाभयहस्ता च मृगटंकधरा तथा
अथ वाष्टभुजा चिंत्या चिंतकस्य यथारुचि १९
तदा त्रिशूलपरशुखड्गवज्राणि दक्षिणे
वामे पाशांकुशौ तद्वत्खेटं नागं च बिभ्रती २०
बालार्कसदृशप्रख्या प्रतिवक्त्रं त्रिलोचना
तस्याः पूर्वमुखं सौम्यं स्वाकारसदृशप्रभम् २१
दक्षिणं नीलजीमूतसदृशं घोरदर्शनम्
उत्तरं विद्रुमप्रख्यं नीलालकविभूषितम् २२
पश्चिमं पूर्णचंद्राभं सौम्यमिंदुकलाधरम्
तदंकमंडलारूढा शक्तिर्माहेश्वरी परा २३
महालक्ष्मीरिति ख्याता श्यामा सर्वमनोहरा
मूर्तिं कृत्वैवमाकारां सकलीकृत्य च क्रमात् २४
मूर्तिमंतमथावाह्य यजेत्परमकारणम्
स्नानार्थे कल्पयेत्तत्र पंचगव्यं तु कापिलम् २५
पंचामृतं च पूर्णानि बीजानि च विशेषतः
पुरस्तान्मण्डलं कृत्वा रत्नचूर्णाद्यलंकृतम् २६
कर्णिकायां प्रविन्यस्येदीशानकलशं पुनः
सद्यादिकलशान्पश्चात्परितस्तस्य कल्पयेत् २७
ततो विद्येशकलशानष्टौ पूर्वादिवत्क्रमात्
तीर्थाम्बुपूरितान्कृत्वा सूत्रेणावेष्ट्य पूर्ववत् २८
पुण्यद्रव्याणि निक्षिप्य समन्त्रं सविधानकम्
दुकूलाद्येन वस्त्रेण समाच्छाद्य समंततः २९

सर्वत्र मंत्रं विन्यस्य तत्तन्मंत्रपुरस्सरम्
स्नानकाले तु संप्राप्ते सर्वमण्गलनिस्वनैः ३०
पंचगव्यादिभिश्चैव स्नापयेत्परमेश्वरम्
ततः कुशोदकाद्यानि स्वर्णरत्नोदकान्यपि ३१
गंधपुष्पादिसिद्धानि मन्त्रसिद्धानि च क्रमात्
उद्धृत्योद्धृत्य मन्त्रेण तैस्तैस्स्नाप्य महेश्वरम् ३२
गंधं पुष्पादिदीपांश्च पूजाकर्म समाचरेत्
पलावरः स्यादालेप एकादशपलोत्तरः ३३
सुवर्णरत्नपुष्पाणि शुभानि सुरभीणि च
नीलोत्पलाद्युत्पलानि बिल्वपत्राण्यनेकशः ३४
कमलानि च रक्तानि श्वेतान्यपि च शंभवे
कृष्णागुरूद्भवो धूपः सकर्पूराज्यगुग्गुलः ३५
कपिलाघृतसंसिद्धा दीपाः कर्पूरवर्तिजाः
पंचब्रह्मषडंगानि पूज्यान्यावरणानि च ३६
नैवेद्यः पयसा सिद्धः स गुडाज्यो महाचरुः
पाटलोत्पलपद्माद्यैः पानीयं च सुगन्धितम् ३७
पंचसौगंधिकोपेतं तांबूलं च सुसंस्कृतम्
सुवर्णरत्नसिद्धानि भूषणानि विशेषतः ३८
वासांसि च विचित्राणि सूक्ष्माणि च नवानि च
दर्शनीयानि देयानि गानवाद्यादिभिस्सह ३९
जपश्च मूलमंत्रस्य लक्षः परमसंख्यया
एकावरा त्र्युत्तरा च पूजा फलवशादिह ४०
दशसंख्यावरो होमः प्रतिद्रव्यं शतोत्तरः
घोररूपश्शिवश्चिंत्यो मारणोच्चाटनादिषु ४१
शिवलिंगे शिवाग्नौ च ह्यन्यासु प्रतिमासु च

चिंत्यस्सौम्यतनुश्शंभुः कार्ये शांतिकपौष्टिके ४२
आयसौ स्रुक्स्रुवौ कार्यौ मारणादिषु कर्मसु
तदन्यत्र तु सौवर्णौ शांतिकाद्येषु कृत्स्नशः ४३
दूर्वया घृतगोक्षीरमिश्रया मधुना तथा
चरुणा सघृतेनैव केवलं पयसापि वा ४४
जुहुयान्मृत्युविजये तिलै रोगोपशांतये
घृतेन पयसा चैव कमलैर्वाथ केवलैः ४५
समृद्धिकामो जुहुयान्महादारिद्र्यशांतये
जातीपुष्पेण वश्यार्थी जुहुयात्सघृतेन तु ४६
घृतेन करवीरैश्च कुर्यादाकर्षणं द्विजः
तैलेनोच्चाटनं कुर्यात्स्तंभनं मधुना पुनः ४७
स्तंभनं सर्षपेणापि लशुनेन तु पातनम्
ताडनं रुधिरेण स्यात्खरस्योष्ट्रस्य चोभयोः ४८
मारणोच्चाटने कुर्याद्रोहिबीजैस्तिलान्वितैः
विद्वेषणं च तैलेन कुर्याल्लांगलकस्य तु ४९
बंधनं रोहिबीजेन सेनास्तंभनमेव च
रक्तसर्षपसंमिश्रैर्होमद्रव्यैरशेषतः ५०
हस्तयंत्रोद्भवैस्तैलैर्जुहुयादाभिचारिके
कटुकीतुषसंयुक्तैः कार्पासास्थिभिरेव च ५१
सर्षपैस्तैलसंमिश्रैर्जुहुयादाभिचारिके
ज्वरोपशांतिदं क्षीरं सौभाग्यफलदं तथा ५२
सर्वसिद्धिकरो होमः क्षौद्राज्यदधिभिर्युतैः
क्षीरेण तंदुलैश्चैव चरुणा केवलेन वा ५३
शांतिकं पौष्टिकं वापि सप्तभिः समिदादिभिः
द्रव्यैर्विशेषतो होमे वश्यमाकर्षणं तथा ५४

वश्यमाकर्षणं चैव श्रीपदं च विशेषतः
बिल्वपत्रैस्तु हवनं शत्रोर्विजयदं तथा ५५
समिधः शांतिकार्येषु पालाशखदिरादिकाः
करवीरार्कजाः क्रौर्ये कण्टकिन्यश्च विग्रहे ५६
प्रशांतः शांतिकं कुर्यात्पौष्टिकं च विशेषतः
निर्घृणः क्रुद्धचित्तस्तु प्रकुर्यादाभिचारिकम् ५७
अतीवदुरवस्थायां प्रतीकारांतरं न चेत्
आततायिनमुद्दिश्य प्रकुर्यादाभिचारिकम् ५८
स्वराष्ट्रपतिमुद्दिश्य न कुर्यादाभिचारिकम्
यद्यास्तिकस्सुधर्मिष्ठो मान्यो वा योऽपि कोपि वा ५९
तमुद्दिश्यापि नो कुर्यादाततायिनमप्युत
मनसा कर्म्मणा वाचा योऽपि कोपि शिवाश्रितः ६०
स्वराष्ट्रपतिमुद्दिश्य शिवा श्रितमथापि वा
कृत्वाभिचारिकं कर्म सद्यो विनिपतेन्नरः ६१
स्वराष्ट्रपालकं तस्माच्छिवभक्तं च कञ्चन
न हिंस्यादभिचाराद्यैर्यदीच्छेत्सुखमात्मनः ६२
अन्यं कमपि चोद्दिश्य कृत्वा वै मारणादिकम्
पश्चात्तापेन संयुक्तः प्रायश्चित्तं समाचरेत् ६३
बाणलिंगेऽपि वा कुर्यान्निर्धनो धनवानपि
स्वयंभूतेऽथ वा लिंगे आर्षके वैदिकेऽपि वा ६४
अभावे हेमरत्नानामशक्तौ च तदर्जने
मनसैवाचरेदेतद्द्रव्यैर्वा प्रतिरूपकैः ६५
क्वचिदंशे तु यः शक्तस्त्वशक्तः क्वचिदंशके
सोऽपि शक्त्यनुसारेण कुर्वंश्चेत्फलमृच्छति ६६
कर्मण्यनुष्ठितेऽप्यस्मिन्फलं यत्र न दृश्यते

द्विस्त्रिर्वावर्त्तयेत्तत्र सर्वथा दृश्यते फलम् ६७
पूजोपयुक्तं यद्द्रव्यं हेमरत्नाद्यनुत्तमम्
तत्सर्वं गुरवे दद्याद्दक्षिणां च ततः पृथक् ६८
स चेन्नेच्छति तत्सर्वं शिवाय विनिवेदयेत्
अथवा शिवभक्तेभ्यो नान्येभ्यस्तु प्रदीयते ६९
यः स्वयं साधयेच्छक्त्या गुर्वादिनिरपेक्षया
सोऽप्येवमाचरेदत्र न गृह्णीयात्स्वयं पुनः ७०
स्वयं गृह्णाति यो लोभात्पूजांगद्रव्यमुत्तमम्
कांक्षितं न लभेन्मूढो नात्र कार्या विचारणा ७१
अर्चितं यत्तु तल्लिंगं गृह्णीयाद्वा नवा स्वयम्
गृह्णीयाद्यदि तन्नित्यं स्वयं वान्योऽपि वार्चयेत् ७२
यथोक्तमेव कर्मैतदाचरेद्योऽनपायतः
फलं व्यभिचरेन्नैवमित्यतः किं प्ररोचकम् ७३
तथाप्युद्देशतो वक्ष्ये कर्मणः सिद्धिमुत्तमम्
अपि शत्रुभिराक्रांतो व्याधिभिर्वाप्यनेकशः ७४
मृत्योरास्यगतश्चापि मुच्यते निरपायतः
पूजायतेऽतिकृपणो रिक्तो वैश्रवणायते ७५
कामायते विरूपोऽपि वृद्धोऽपि तरुणायते
शत्रुर्मित्रायते सद्यो विरोधी किंकरायते ७६
विषायते यदमृतं विषमप्यमृतायते
स्थलायते समुद्रोऽपि स्थलमप्यर्णवायते ७७
महीधरायते श्वभ्रं स च श्वभ्रायते गिरिः
पद्माकरायते वह्निः सरो वैश्वानरायते ७८
वनायते यदुद्यानं तदुद्यानायते वनम्
सिंहायते मृगः क्षुद्रः सिंहः क्रीडामृगायते ७९

स्त्रियोऽभिसारिकायन्ते लक्ष्मीः सुचरितायते
स्वैरप्रेष्यायते वाणी कीर्तिस्तु गणिकायते ८०
स्वैराचारायते मेधा वज्रसूचीयते मनः
महावातायते शक्तिर्बलं मत्तगजायते ८१
स्तम्भायते समुद्योगैः शत्रुपक्षे स्थिता क्रिया
शत्रुपक्षायतेऽरीणां सर्व एव सुहृज्जनः ८२
शत्रवः कुणपायन्ते जीवन्तोपि सबांधवाः
आपन्नोऽपि गतारिष्टः स्वयं खल्वमृतायते ८३
रसाय नायते नित्यमपथ्यमपि सेवितम्
अनिशं क्रियमाणापि रतिस्त्वभिनवायते ८४
अनागतादिकं सर्वं करस्थामलकायते
यादृच्छिकफलायन्ते सिद्धयोऽप्यणिमादयः ८५
बहुनात्र किमुक्तेन सर्वकामार्थसिद्धिषु
अस्मिन्कर्मणि निर्वृत्ते त्वनवाप्यं न विद्यते ८६

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
ऐहिकसिद्धिकर्मवर्णनं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ३२

अध्याय ३३

उपमन्युरुवाच
अतः परं प्रवक्ष्यामि केवलामुष्मिकं विधिम्
नैतेन सदृशं किंचित्कर्मास्ति भुवनत्रये १
पुण्यातिशयसंयुक्तः सर्वैर्देवैरनुष्ठितः
ब्रह्मणा विष्णुना चैव रुद्रेण च विशेषतः २
इंद्रादिलोकपालैश्च सूर्याद्यैर्नवभिर्ग्रहैः
विश्वामित्रवसिष्ठाद्यैर्ब्रह्मविद्भिर्महर्षिभिः ३

श्वेतागस्त्यदधीचाद्यैरस्माभिश्च शिवाश्रितैः
नंदीश्वरमहाकालभृंगीशाद्यैर्गणेश्वरैः ४
पातालवासिभिर्दैत्यैः शेषाद्यैश्च महोरगैः
सिद्धैर्यक्षैश्च गंधर्वै रक्षोभूतपिशाचकैः ५
स्वंस्वं पदमनुप्राप्तं सर्वैरयमनुष्ठितः
अनेन विधिना सर्वे देवा देवत्वमागताः ६
ब्रह्मा ब्रह्मत्वमापन्नो विष्णुर्विष्णुत्वमागतः
रुद्रो रुद्रत्वमापन्न इंद्रश्चेन्द्रत्वमागतः ७
गणेशश्च गणेशत्वमनेन विधिना गतः
सितचंदनतोयेन लिंगं स्नाप्य शिवं शिवाम्
श्वेतैर्विकसितैः पद्मैः संपूज्य प्रणिपत्य च ८
तत्र पद्मासनं रम्यं कृत्वा लक्षणसंयुतम्
विभवे सति हेमाद्यै रत्नाद्यैर्वा स्वशक्तितः ९
मध्ये केसरजालास्य स्थाप्य लिंगं कनीयसम्
अंगुष्ठप्रतिमं रम्यं सर्वगन्धमयं शुभम् १०
दक्षिणे स्थापयित्वा तु बिल्वपत्रैः समर्चयेत्
अगुरुं दक्षिणे पार्श्वे पश्चिमे तु मनःशिलाम् ११
उत्तरे चंदनं दद्याद्धरितालं तु पूर्वतः
सुगन्धैः कुसुमै रम्यैर्विचित्रैश्चापि पूजयेत् १२
धूपं कृष्णागुरुं दद्यात्सर्वतश्च सगुग्गुलम्
वासांसि चातिसूक्ष्माणि विकाशानि निवेदयेत् १३
पायसं घृतसंमिश्रं घृतदीपांश्च दापयेत्
सर्वं निवेद्य मन्त्रेण ततो गच्छेत्प्रदक्षिणाम् १४
प्रणम्य भक्त्या देवेशं स्तुत्वा चान्ते क्षमापयेत्
सर्वोपहारसंमिश्रं ततो लिंगं निवेदयेत् १५

शिवाय शिवमन्त्रेण दक्षिणामूर्तिमाश्रितः
एवं योऽर्चयते नित्यं पञ्चगन्धमयं शुभम् १६
सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते
एतद्व्रतोत्तमं गुह्यं शिवलिंगमहाव्रतम् १७
भक्तस्य ते समाख्यातं न देयं यस्य कस्यचित्
देयं च शिवभक्तेभ्यः शिवेन कथितं पुरा १८
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
आमुष्मिककर्मविधिवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३

अध्याय ३४

उपमन्युरुवाच
नित्यनैमित्तिकात्काम्याद्या सिद्धिरिह कीर्तिता
सा सर्वा लभ्येत सद्यो लिंगबेरप्रतिष्ठया १
सर्वो लिंगमयो लोकस्सर्वं लिंगे प्रतिष्ठितम्
तस्मात्प्रतिष्ठिते लिंगे भवेत्सर्वं पतिष्ठितम् २
ब्रह्मणा विष्णुना वापि रुद्रेणान्येन केन वा
लिंगप्रतिष्ठामुत्सृज्य क्रियते स्वपदस्थितिः ३
किमन्यदिह वक्तव्यं प्रतिष्ठां प्रति कारणम्
पर्तिष्ठितं शिवेनापि लिंगं वैश्वेश्वरं यतः ४
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन परत्रेह च शर्मणे
स्थापयेत्परमेशस्य लिंगं बेरमथापि वा ५
श्रीकृष्ण उवाच
किमिदं लिंगमाख्यातं कथं लिंगी महेश्वरः
कथं च लिंगभावोऽस्य कस्मादस्मिञ्छिवोऽर्च्यते ६
उपमन्युरुवाच

अव्यक्तं लिंगमाख्यातं त्रिगुणप्रभवाप्ययम्
अनाद्यनंतं विश्वस्य यदुपादानकारणम् ७
तदेव मूलप्रकृतिर्माया च गगनात्मिका
तत एव समुत्पन्नं जगदेतच्चराचरम् ८
अशुद्धं चैव शुद्धं यच्छुद्धाशुद्धं च तत्त्रिधा
ततः शिवो महेशश्च रुद्रो विष्णुः पितामहः ९
भूतानि चेन्द्रियैर्जाता लीयन्तेऽत्र शिवाज्ञया
अत एव शिवो लिंगो लिंगमाज्ञापयेद्यतः १०
यतो न तदनाज्ञातं कार्याय प्रभवेत्स्वतः
ततो जातस्य विश्वस्य तत्रैव विलयो यतः ११
अनेन लिंगतां तस्य भवेन्नान्येन केनचित्
लिंगं च शिवयोर्देहस्ताभ्यां यस्मादधिष्ठितम् १२
अतस्तत्र शिवः साम्बो नित्यमेव समर्चयेत्
लिंगवेदी महादेवी लिंगं साक्षान्महेश्वरः १३
तयोः संपूजनादेव स च सा च समर्चितौ
न तयोर्लिंगदेहत्वं विद्यते परमार्थतः १४
यतस्त्वेतौ विशुद्धौ तौ देहस्तदुपचारतः
तदेव परमा शक्तिः शिवस्य परमात्मनः १५
शक्तिराज्ञां यदादत्ते प्रसूते तच्चराचरम्
न तस्य महिमा शक्यो वक्तुं वर्षशतैरपि १६
येनादौ मोहितौ स्यातां ब्रह्मनारायणावपि
पुरा त्रिभुवनस्यास्य प्रलये समुपस्थिते १७
वारिशय्यागतो विष्णुः सुष्वापानाकुलः सुखम्
यदृच्छया गतस्तत्र ब्रह्मा लोकपितामहः १८
ददर्श पुण्डरीकाक्षं स्वपन्तं तमनाकुलम्

मायया मोहितः शम्भोर्विष्णुमाह पितामहः १९
कस्त्वं वदेत्यमर्षेण प्रहृत्योत्थाप्य माधवम्
स तु हस्तप्रहारेण तीव्रेणाभिहतः क्षणात् २०
प्रबुद्धोत्थाय शयनाद्ददर्श परमेष्ठिनम्
तमाह चांतस्संक्रुद्धः स्वयमक्रुद्धवद्धरिः २१
कुतस्त्वमागतो वत्स कस्मात्त्वं व्याकुलो वद
इति विष्णुवचः श्रुत्वा प्रभुत्वगुणसूचकम् २२
रजसा बद्धवैरस्तं ब्रह्मा पुनरभाषत
वत्सेति मां कुतो ब्रूषे गुरुः शिष्यमिवात्मनः २३
मां न जानासि किं नाथं प्रपंचो यस्य मे कृतिः
त्रिधात्मानं विभज्येदं सृष्ट्वाथ परिपाल्यते २४
संहरामि नमे कश्चित्स्रष्टा जगति विद्यते
इत्युक्ते सति सोऽप्याह ब्रह्माणं विष्णुरव्ययः २५
अहमेवादिकर्तास्य हर्ता च परिपालकः
भवानपि ममैवांगादवतीर्णः पुराव्ययात् २६
मन्नियोगात्त्वमात्मानं त्रिधा कृत्वा जगत्त्रयम्
सृजस्यवसि चांते तत्पुनः प्रतिसृजस्यपि २७
विस्मृतोसि जगन्नाथं नारायणमनामयम्
तवापि जनकं साक्षान्मामेवमवमन्यसे २८
तवापराधो नास्त्यत्र भ्रांतोसि मम मायया
मत्प्रसादादियं भ्रांतिरपैष्यति तवाचिरात् २९
शृणु सत्यं चतुर्वक्त्र सर्वदेवेश्वरो ह्यहम्
कर्ता भर्ता च हर्ता च न मयास्ति समो विभुः ३०
एवमेव विवादोभूद्ब्रह्मविष्णवोः परस्परम्
अभवच्च महायुद्धं भैरवं रोमहर्षणम् ३१

मुष्टिभिर्न्निघ्नतोस्तीव्रं रजसा बद्धवैरयोः
तयोर्दर्पापहाराय प्रबोधाय च देवयोः ३२
मध्ये समाविरभवल्लिंगमैश्वरमद्भुतम्
ज्वालामालासहस्राढ्यमप्रमेयमनौपमम् ३३
क्षयवृद्धिविनिर्मुक्तमादिमध्यांतवर्जितम्
तस्य ज्वालासहस्रेण ब्रह्मविष्णू विमोहितौ ३४
विसृज्य युद्धं किं त्वेतदित्यचिंतयतां तदा
न तयोस्तस्य याथात्म्यं प्रबुद्धमभवद्यदा ३५
तदा समुद्यतौ स्यातां तस्याद्यंतं परीक्षितुम् ३६
तत्र हंसाकृतिर्ब्रह्मा विश्वतः पक्षसंयुतः
मनोनिलजवो भूत्वा गतस्तूर्द्ध्वं प्रयत्नतः ३७
नारायणोपि विश्वात्मा लीलाञ्जनचयोपमम्
वाराहममितं रूपमस्थाय गतवानधः ३८
एवं वर्षसहस्रं तु त्वरन् विष्णुरधोगतः
नापश्यदल्पमप्यस्य मूलं लिंगस्य सूकरः ३९
तावत्कालं गतश्चोर्द्ध्वं तस्यांतं ज्ञातुमिच्छया
श्रांतोत्यंतमदृष्ट्वांतं पापताधः पितामहः ४०
तथैव भगवान् विष्णुः श्रांतः संविग्नलोचनः
क्लेशेन महता तूर्णमधस्तादुत्थितोऽभवत् ४१
समागतावथान्योन्यं विस्मयस्मेरवीक्षणौ
मायया मोहितौ शंभोः कृत्याकृत्यं न जग्मतुः ४२
पृष्ठतः पार्श्वतस्तस्य चाग्रतश्च स्थितावुभौ
प्रणिपत्य किमात्मेदमित्यचिंतयतां तदा ४३

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
हरिविधिमोहवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४

अध्याय ३५

उपमन्युरुवाच
अथाविरभवत्तत्र सनादं शब्दलक्षणम्
ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म ब्रह्मणः प्रतिपादकम् १
तदप्यविदितं तावद्ब्रह्मणा विष्णुना तथा
रजसा तमसा चित्तं तयोर्यस्मात्तिरस्कृतम् २
तदा विभक्तमभवच्चतुर्द्धैकं तदक्षरम्
अ उ मेति त्रिमात्राभिः परस्ताच्चार्द्धमात्रया ३
तत्राकारः श्रितो भागे ज्वलल्लिंगस्य दक्षिणे
उकारश्चोत्तरे तद्वन्मकारस्तस्य मध्यतः ४
अर्द्धमात्रात्मको नादः श्रूयते लिंगमूर्द्धनि
विभक्तेऽपि तदा तस्मिन्प्रणवे परमाक्षरे ५
विभावार्थं च तौ देवौ न किंचिदवजग्मतुः
वेदात्मना तदाव्यक्तः प्रणवो विकृतिं गतः ६
तत्राकारो ऋगभवदुकारो यजुरव्ययः
मकारस्साम संजातो नादस्त्वाथर्वणी श्रुतिः ७
ऋगयं स्थापयामास समासात्त्वर्थमात्मनः
रजोगुणेषु ब्रह्माणं मूर्तिष्वाद्यं क्रियास्वपि ८
सृष्टिं लोकेषु पृथिवीं तत्त्वेष्वात्मानमव्ययम्
कलाध्वनि निवृत्तिं च सद्यं ब्रह्मसु पंचसु ९
लिंगभागेष्वधोभागं बीजाख्यं कारणत्रये
चतुःषष्टिगुणैश्वर्यं बौद्धं यदणिमादिषु १०
तदित्थमर्थैर्दशभिर्व्याप्तं विश्वमृचा जगत्
अथोपस्थापयामास स्वार्थं दशविधं यजुः ११
सत्त्वं गुणेषु विष्णुं च मूर्तिष्वाद्यं क्रियास्वपि

स्थितिं लोकेष्वंतरिक्षं विद्यां तत्त्वेषु च त्रिषु १२
कलाध्वसु प्रतिष्ठां च वामं ब्रह्मसु पंचसु
मध्यं तु लिंगभागेषु योनिं च त्रिषु हेतुषु १३
प्राकृतं च यथैश्वर्यं तस्माद्विश्वं यजुर्मयम्
ततोपस्थापयामास सामार्थं दशधात्मनः १४
तमोगुणेष्वथो रुद्रं मूर्तिष्वाद्यं क्रियासु च
संहृतिं त्रिषु लोकेषु तत्त्वेषु शिवमुत्तमम् १५
विद्याकलास्वघोरं च तथा ब्रह्मसु पंचसु
लिंगभागेषु पीठोद्ध्र्वं बीजिनं कारणत्रये १६
पौरुषं च तथैश्वर्यमित्थं साम्ना ततं जगत्
अथाथर्वाह नैर्गुण्यमर्थं प्रथममात्मनः १७
ततो महेश्वरं साक्षान्मूर्तिष्वपि सदाशिवम्
क्रियासु निष्क्रियस्यापि शिवस्य परमात्मनः १८
भूतानुग्रहणं चैव मुच्यंते येन जंतवः
लोकेष्वपि यतो वाचो निवृत्ता मनसा सह १९
तदूद्ध्र्वमुन्मना लोकात्सोमलोकमलौकिकम्
सोमस्सहोमया यत्र नित्यं निवसतीश्वरः २०
तदूद्ध्र्वमुन्मना लोकाद्यं प्राप्तो न निवर्तते
शांतिं च शांत्यतीतां च व्यापिकां चै कलास्वपि २१
तत्पूरुषं तथेशानं ब्रह्म ब्रह्मसु पंचसु
मूर्द्धानमपि लिंगस्य नादभागेष्वनुत्तमम् २२
यत्रावाह्य समाराध्यः केवलो निष्कलः शिवः
तत्तेष्वपि तदा बिंदोर्नादाच्छक्तेस्ततः परात् २३
तत्त्वादपि परं तत्त्वमतत्त्वं परमार्थतः
कारणेषु त्रयातीतान्मायाविक्षोभकारणात् २४

अनंताच्छुद्धविद्यायाः परस्ताच्च महेश्वरात्
सर्वविद्येश्वराधीशान्न पराच्च सदाशिवात् २५
सर्वमंत्रतनोर्देवाच्छक्तित्रयसमन्वितात्
पंचवक्त्राद्दशभुजात्साक्षात्सकलनिष्कलात् २६
तस्मादपि पराद्बिंदोरर्द्धेंदोश्च ततः परात्
ततः परान्निशाधीशान्नादाख्याच्च ततः परात् २७
ततः परात्सुषुम्नेशाद्ब्रह्मरंध्रेश्वरादपि
ततः परस्माच्छक्तेश्च परस्ताच्छिवतत्त्वतः २८
परमं कारणं साक्षात्स्वयं निष्कारणं शिवम्
कारणानां च धातारं ध्यातारां ध्येयमव्ययम् २९
परमाकाशमध्यस्थं परमात्मोपरि स्थितं
सर्वैश्वर्येण संपन्नं सर्वेश्वरमनीश्वरम् ३०
ऐश्वर्याच्चापि मायेयादशुद्धान्मानुषादिकात्
अपराच्च परात्त्याज्यादधिशुद्धाध्वगोचरात् ३१
तत्पराच्छुद्धविद्याद्यादुन्मनांतात्परात्परात्
परमं परमैश्वर्यमुन्मनाद्यमनादि च ३२
अपारमपराधीनं निरस्तातिशयं स्थिरम्
इत्थमर्थैर्दशविधैरियमाथर्वणी श्रुतिः ३३
यस्माद्गरीयसी तस्माद्विश्वं व्याप्तमथर्वणात्
ऋग्वेदः पुनराहेदं जाग्रद्रूपं मयोच्यते ३४
येनाहमात्मतत्त्वस्य नित्यमस्म्यभिधायकः
यजुर्वेदोऽवदत्तद्वत्स्वप्नावस्था मयोच्यते ३५
भोग्यात्मना परिणता विद्यावेद्या यतो मयि
साम चाह सुषुप्त्याख्यमेवं सर्वं मयोच्यते ३६
ममार्थेन शिवेनेदं तामसेनाभिधीयते

अथर्वाह तुरायाख्यं तुरीयातीतमेव च ३७
मयाभिधीयते तस्मादध्वातीतपदोस्म्यहम्
अध्वात्मकं तु त्रितयं शिवविद्यात्मसंज्ञितम् ३८
तत्त्रैगुण्यं त्रयीसाध्यं संशोध्यं च पदैषिणा
अध्वातीतं तुरीयाख्यं निर्वाणं परमं पदम् ३९
तदतीतं च नैर्गुण्यादध्वनोस्य विशोधकम्
द्वयोः प्रमापको नादो नदांतश्च मदात्मकः ४०
तस्मान्ममार्थस्वातंत्र्यात्प्रधानः परमेश्वरः
यदस्ति वस्तु तत्सर्वं गुणप्रधान्ययोगतः ४१
समस्तं व्यस्तमपि च प्रणवार्थं प्रचक्षते
सवार्थवाचकं तस्मादेकं ब्रह्मैतदक्षरम् ४२
तेनोमिति जगत्कृत्स्नं कुरुते प्रथमं शिवः
शिवो हि प्रणवो ह्येष प्रणवो हि शिवः स्मृतः ४३
वाच्यवाचकयोर्भेदो नात्यंतं विद्यते यतः
चिंतया रहितो रुद्रो वाचोयन्मनसा सह ४४
अप्राप्य तन्निवर्तंते वाच्यस्त्वेकाक्षरेण सः
एकाक्षरादकाराख्यादात्मा ब्रह्माभिधीयते ४५
एकाक्षरादुकाराख्याद्द्विधा विष्णुरुदीर्यते
एकाक्षरान्मकाराख्याच्छिवो रुद्र उदाहृतः ४६
दक्षिणांगान्महेशस्य जातो ब्रह्मात्मसंज्ञिकः
वामांगादभवद्विष्णुस्ततो विद्येति संज्ञितः ४७
हृदयान्नीलरुद्रो भूच्छिवस्य शिवसंज्ञिकः
सृष्टेः प्रवर्तको ब्रह्मा स्थितेर्विष्णुर्विमोहकः ४८
संहारस्य तथा रुद्रस्तयोर्नित्यं नियामकः ४९
तस्मात्त्रयस्ते कथ्यंते जगतः कारणानि च

कारणत्रयहेतुश्च शिवः परमकारणम् ५०
अर्थमेतमविज्ञाय रजसा बद्धवैरयोः
युवयोः प्रतिबोधाय मध्ये लिंगमुपस्थितम् ५१
एवमोमिति मां प्राहुर्यदिहोक्तमथर्वणा
ऋचो यजूंषि सामानि शाखाश्चान्याः सहस्रशः ५२
वेदेष्वेवं स्वयं वक्त्रैर्व्यक्तमित्यवदत्स्वपि
स्वप्नानुभूतमिव तत्ताभ्यां नाध्यवसीयते ५३
तयोस्तत्र प्रबोधाय तमोपनयनाय च
लिंगेपि मुद्रितं सर्वं यथा वेदैरुदाहृतम् ५४
तद्दृष्ट्वा मुद्रितं लिंगे प्रसादाल्लिंगिनस्तदा
प्रशांतमनसौ देवौ प्रबुद्धौ संबभूवतुः ५५
उत्पत्तिं विलयं चैव यथात्म्यं च षडध्वनाम्
ततः परतरं धाम धामवंतं च पूरुषम् ५६
निरुत्तरतरं ब्रह्म निष्कलं शिवमीश्वरम्
पशुपाशमयस्यास्य प्रपंचस्य सदा पतिम् ५७
अकुतोभयमत्यंतमवृद्धिक्षयमव्ययम्
वाह्यमाभ्यंतरं व्याप्तं वाह्याभ्यंतरवर्जितम् ५८
निरस्तातिशयं शश्वद्विश्वलोकविलक्षणम्
अलक्षणमनिर्देश्यमवाग्मनसगोचरम् ५९
प्रकाशैकरसं शांतं प्रसन्नं सततोदितम्
सर्वकल्याणनिलयं शक्त्या तादृशयान्वितम् ६०
ज्ञात्वा देवं विरूपाक्षं ब्रह्मनारायणौ तदा
रचयित्वांजलिं मूर्ध्नि भीतौ तौ वाचमूचतुः ६१
ब्रह्मोवाच
अज्ञो वाहमभिज्ञो वा त्वयादौ देव निर्मितः

ईदृशीं भ्रांतिमापन्न इति कोऽत्रापराध्यति ६२
आस्तां ममेदमज्ञानं त्वयि सन्निहते प्रभो
निर्भयः कोऽभिभाषेत कृत्यं स्वस्य परस्य वा ६३
आवयोर्देवदेवस्य विवादोऽपि हि शोभनः
पादप्रणामफलदो नाथस्य भवतो यतः ६४
विष्णुरुवाच
स्तोतुं देव न वागस्ति महिम्नः सदृशी तव
प्रभोरग्रे विधेयानां तूष्णींभावो व्यतिक्रमः ६५
किमत्र संघटेत्कृत्यमित्येवावसरोचितम्
अजानन्नपि यत्किंचित्प्रलप्य त्वां नतोऽस्म्यहम् ६६
कारणत्वं त्वया दत्तं विस्मृतं तव मायया
मोहितोऽहंकृतश्चापि पुनरेवास्मि शासितः ६७
विज्ञापितैः किं बहुभिर्भीतोस्मि भृशमीश्वर
यतोऽहमपरिच्छेद्यं त्वां परिच्छेत्तुमुद्यतः ६८
त्वामुशंति महादेवं भीतानामार्तिनाशनम्
अतो व्यतिक्रमं मेऽद्य क्षंतुमर्हसि शंकर ६९
इति विज्ञापितस्ताभ्यामीश्वराभ्यां महेश्वरः
प्रीतोऽनुगृह्य तौ देवौ स्मितपूर्वमभाषत ७०
ईश्वर उवाच
वत्सवत्स विधे विष्णो मायया मम मोहितौ
युवां प्रभुत्वेऽहंकृत्य बुद्धवैरो परस्परम् ७१
विवादं युद्धपर्यंतं कृत्वा नोपरतौ किल
ततश्छिन्ना प्रजासृष्टिर्जगत्कारणभूतयोः ७२
अज्ञानमानप्रभवाद्वैमत्याद्युवयोरपि
तन्निवर्तयितुं युष्मद्दर्प्पमोहौ मयैव तु ७३

एवं निवारितावद्यलिंगाविर्भावलीलया
तस्माद्भूयो विवादं च व्रीडां चोत्सृज्य कृत्स्नशः ७४
यथास्वं कर्म कुर्यातां भवंतौ वीतमत्सरौ
पुरा ममाज्ञया सार्द्धं समस्तज्ञानसंहिताः ७५
युवाभ्यां हि मया दत्ता कारणत्वप्रसिद्धये
मंत्ररत्नं च सूत्राख्यं पंचाक्षरमयं परम् ७६
मयोपदिष्टं सर्वं तद्युवयोरद्य विस्मृतम्
ददामि च पुनः सर्वं यथापूर्वं ममाज्ञया ७७
यतो विना युवां तेन न क्षमौ सृष्टिरक्षणे
एवमुक्त्वा महादेवो नारायणपितामहौ ७८
मंत्रराजं ददौ ताभ्यां ज्ञानसंहितया सह
तौ लब्ध्वा महतीं दिव्यामाज्ञां माहेश्वरीं पराम् ७९
महार्थं मंत्ररत्नं च तथैव सकलाः कलाः
दंडवत्प्रणतिं कृत्वा देवदेवस्य पादयोः ८०
अतिष्ठतां वीतभयावानंदास्तिमितौ तदा
एतस्मिन्नंतरे चित्रमिंद्रजालवदैश्वरम् ८१
लिंगं क्वापि तिरोभूतं न ताभ्यामुपलभ्यते
ततो विलप्य हाहेति सद्यःप्रणयभंगतः ८२
किमसत्यमिदं वृत्तमिति चोक्त्वा परस्परम्
अचिंत्यवैभवं शंभोर्विचिंत्य च गतव्यथौ ८३
अभ्युपेत्य परां मैत्रीमालिंग्य च परस्परम्
जगद्व्यापारमुद्दिश्य जग्मतुर्देवपुंगवौ ८४
ततः प्रभृति शक्राद्याः सर्व एव सुरासुराः
ऋषयश्च नरा नागा नार्यश्चापि विधानतः
लिंगप्रतिष्ठां कुर्वंति लिंगे तं पूजयंति च ८५

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
हरिविधिमोहनिवारणं नाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ३५

अध्याय ३६

श्रीकृष्ण उवाच
भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि प्रतिष्ठाविधिमुत्तमम्
लिंगस्यापि च बेरस्य शिवेन विहितं यथा १
उपमन्युरुवाच
अनात्मप्रतिकूले तु दिवसे शुक्लपक्षके
शिवशास्त्रोक्तमार्गेण कुर्याल्लिंगं प्रमाणवत् २
स्वीकृत्याथ शुभस्थानं भूपरीक्षां विधाय च
दशोपचारान्कुर्वीत लक्षणोद्धारपूर्वकान् ३
तेषां दशोपचाराणां पूर्वं पूज्य १ विनायकम्
स्थानशुद्ध्यादिकं कृत्वालिंगं स्नानालयं नयेत् ४
शलाकया कांचनया २ कुंकुमादिरसाक्तया
लक्षितं लक्षणं शिल्पशास्त्रेण विलिखेत्ततः ५
अष्टमृत्सलिलैर्वाथ पंचमृत्सलिलैस्तथा
लिण्गं पिंडिकया सार्द्धं पंचगव्यैश्च शोधयेत् ६
सवेदिकं समभ्यर्च्य दिव्याद्यं तु जलाशयम्
नीत्वाधिवासयेत्तत्र लिंगं पिंडिकया सह ७
अधिवासालये शुद्धे सर्वशोभासमन्विते
सतोरणे सावरणे दर्भमालासमावृते ८
दिग्गजाष्टकसंपन्ने दिक्पालाष्टघटान्विते
अष्टमंगलकैर्युक्ते कृतदिक्पालकार्चिते ९
तेजसं दारवं वापि कृत्वा पद्मासनांकितम्

विन्यसेन्मध्यतस्तत्र विपुलं पीठकालयम् १०
द्वारपालान्समभ्यर्च्य भद्रादींश्चतुरःक्रमात्
समुद्रश्च विभद्रश्च सुनंदश्च विनंदकः ११
स्नापयित्वा समभ्यर्च्य लिंगं वेदिकया सह
सकूर्चाभ्यां तु वस्त्राभ्यां समावेष्ट्य समंततः १२
प्रापय्य शनकैस्तोयं पीठिकोपरि शाययेत्
प्राक्शिरस्कमधःसूत्रं पिंडिकां चास्य पश्चिमे १३
सर्वमंगलसंयुक्तं लिंगं तत्राधिवासयेत्
पंचरात्रं त्रिरात्रं वाप्येकरात्रमथापि वा १४
विसृज्य पूजितं तत्र शोधयित्वा च पूर्ववत्
संपूज्योत्सवमार्गेण शयनालयमानयेत् १५
तत्रापि शयनस्थानं कुर्यान्मंडलमध्यतः
शुद्धैर्जलैः स्नापयित्वा लिंगमभ्यर्चयेत्क्रमात् १६
ऐशान्यां पद्ममालिख्य शुद्धलिप्ते महीतले
शिवकुंभं शोधयित्वा तत्रावाह्य शिवं यजेत् १७
वेदीमध्ये सितं पद्मं परिकल्प्य विधानतः
तस्य पश्चिमतश्चापि चंडिकापद्ममालिखेत् १८
क्षौमाद्यैर्वाहतैर्वस्त्रैः पुष्पैर्दर्भैरथापि वा
प्रकल्प्य शयनं तस्मिन्हेमपुष्पं विनिक्षिपेत् १९
तत्र लिंगं समानीय सर्वमंगलनिःस्वनैः
रक्तेन वस्त्रयुग्मेन सकूर्चेन समंततः २०
सह पिंडिकयावेष्ट्य शाययेच्च यथा पुरा
पुरस्तात्पद्ममालिख्य तद्दलेषु यथाक्रमम् २१
विद्येशकलशान्न्यस्येन्मध्ये शैवीं च वर्द्धनीम्
परीत्य पद्मत्रितयं जुहुयुर्द्विजसत्तमाः २२

ते चाष्टमूर्त्तयः कल्प्याः पूर्वादिपरितः स्थिताः
चत्वारश्चाथ वा दिक्षु स्वध्येतारस्सजापकाः २३
जुहुयुस्ते विरंच्याद्याश्चतस्रो मूर्तयः स्मृताः
दैशिकः प्रथमं तेषामैशान्यां पश्चिमेऽथ वा २४
प्रधानहोमं कुर्वीत सप्तद्रव्यैर्यथाक्रमम्
आचार्य्यात्पादमर्द्धं वा जुहुयुश्चापरे द्विजाः २५
प्रधानमेकमेवात्र जुहुयादथ वा गुरुः
पूर्वं पूर्णाहुतिं हुत्वा घृतेनाष्टोत्तरं शतम् २६
मूर्ध्नि मूलेन लिंगस्य शिवहस्तं प्रविन्यसेत्
शतमर्द्धं तदर्द्धं वा क्रमाद्द्रव्यैश्च सप्तभिः २७
हुत्वाहुत्वा स्पृशेल्लिंगं वेदिकां च पुनः पुनः
पूर्णाहुतिं ततो हुत्वा क्रमाद्दद्याच्च दक्षिणाम् २८
आचार्यात्पादमर्द्धं वा होतृ-णां स्थपतेरपि
तदर्द्धं देयमन्येभ्यः सदस्येभ्यश्च शक्तितः २९
ततः श्वभ्रे वृषं हैमं कूर्चं वापि निवेश्य च
मृदंभसा पंचगव्यैः पुनः शुद्धजलेन च ३०
शोधितां चंदनालिप्तां श्वभ्रे ब्रह्मशिलां क्षिपेत्
करन्यासं ततः कृत्वा नवभिः शक्तिनामभिः ३१
हरितालादिधातूंश्च बीजगंधौषधैरपि
शिवशास्त्रोक्तविधिना क्षिपेद्ब्रह्मशिलोपरि ३२
प्रतिलिंगं तु संस्थाप्य क्षीरं वृक्षसमुद्भवम्
स्थितं बुद्ध्वा तदुत्सृज्य लिंगं ब्रह्मशिलोपरि ३३
प्रागुदक्प्रवरां किंचित्स्थापयेन्मूलविद्यया
पिंडिकां चाथ संयोज्य शाक्तं मूलमनुस्मरन् ३४
बन्धनं बंधकद्रव्यैः कृत्वा स्थानं विशोध्य च

दत्त्वा चार्घ्यं च पुष्पाणि कुर्युर्यवनिकां पुनः ३५
यथायोग्यं निषेकादि लिंगस्य पुरतस्तदा
आनीय शयनस्थानात्कलशान्विन्यसेत्क्रमात् ३६
महापूजामथारभ्य संपूज्य कलशान्दश
शिवमंत्रमनुस्मृत्य शिवकुंभजलांतरे ३७
अंगुष्ठानामिकायोगादादाय तमुदीरयेत्
न्यसेदीशानभागस्य मध्ये लिंगस्य मंत्रवित् ३८
शक्तिं न्यसेत्तथा विद्यां विद्येशांश्च यथाक्रमम्
लिण्गमूले शिवजलैस्ततो लिंगं निषेचयेत् ३९
वर्द्धन्यां पिंडिकालिंगं विद्येशकलशैः पुनः
अभिषिच्यासनं पश्चादाधाराद्यं प्रकल्पयेत् ४०
कृत्वा पंचकलान्यासं दीप्तं लिंगमनुस्मरेत्
आवाहयेच्छिवौ साक्षात्प्राञ्जलिः प्रागुदङ्मुखः ४१
वृषाधिराजमारुह्य विमानं वा नभस्तलात्
अलंकृतं सहायांतं देव्या देवमनुस्मरन्
सर्वाभरणशोभाढ्यं सर्वमंगलनिस्वनैः ४२
ब्रह्मविष्णुमहेशार्कशक्राद्यैर्देवदानवैः
आनंदक्लिन्नसर्वांगैर्विन्यस्तांजलिमस्तकैः ४३
स्तुवद्भिरेव नृत्यद्भिर्नामद्भिरभितो वृतम्
ततः पंचोपचारांश्च कृत्वा पूजां समापयेत् ४४
नातः परतरः कश्चिद्विधिः पञ्चोपचारकात्
प्रतिष्ठां लिंगवत्कुर्यात्प्रतिमास्वपि सर्वतः ४५
लक्षणोद्धारसमये कार्यं नयनमोचनम्
जलाधिवासे शयने शाययेत्तान्त्वधोमुखीम् ४६
कुम्भोदशायितां मंत्रैर्हृदि तां सन्नियोजयेत्

कृतालयां परामाहुः प्रतिष्ठामकृतालयात् ४७
शक्तः कृतालयः पश्चात्प्रतिष्ठाविधिमाचरेत्
अशक्तश्चेत्प्रतिष्ठाप्य लिंगं बेरमथापि वा ४८
शक्तेरनुगुणं पश्चात्प्रकुर्वीत शिवालयम्
गृहार्चां च पुनर्वक्ष्ये प्रतिष्ठाविधिमुत्तमम् ४९
कृत्वा कनीयसंबेरं लिंगं वा लक्षणान्वितम्
अयने चोत्तरे प्राप्ते शुक्लपक्शे शुभे दिने ५०
देवीं कृत्वा शुभे देशे तत्राब्जं पूर्ववल्लिखेत्
विकीर्य पत्रपुष्पाद्यैर्मध्ये कुंभं निधाय च ५१
परितस्तस्य चतुरः कलशान् दिक्षु विन्यसेत्
पंच ब्रह्माणि तद्बीजैस्तेषु पंचसु पंचभिः ५२
न्यस्य संपूज्य मुद्रादि दर्शयित्वाभिरक्ष्य च
विशोध्य लिंगं बेरं वा मृत्तोयाद्यैर्यथा पुरा ५३
स्थापयेत्पुष्पसंछन्नमुत्तरस्थे वरासने
निधाय पुष्पं शिरसि प्रोक्षयेत्प्रोक्षणीजलैः ५४
समभ्यर्च्य पुनः पुष्पैर्जयशब्दादिपूर्वकम्
कुम्भैरीशानविद्यांतैः स्नापयेन्मूलविद्यया ५५
ततः पंचकलान्यासं कृत्वा पूजां च पूर्ववत्
नित्यमाराधयेत्तत्र देव्या देवं त्रिलोचनम् ५६
एकमेवाथ वा कुंभं मूर्तिमन्त्रसमन्वितम्
न्यस्य पद्मांतरे सर्वं शेषं पूर्ववदाचरेत् ५७
अत्यंतोपहतं लिंगं विशोध्य स्थापयेत्पुनः
संप्रोक्षयेदुपहतमनागुपहतं यजेत् ५८
लिंगानि बाणसंज्ञानि स्थापनीयानि वा न वा
तानि पूर्वं शिवेनैव संस्कृतानि यतस्ततः ५९

शेषाणि स्थापनीयानि यानि दृष्टानि बाणवत्
स्वयमुद्भूतलिंगे च दिव्ये चार्षे तथैव च ६०
अपीठे पीठमावेश्य कृत्वा संप्रोक्षणं विधिम्
यजेत्तत्र शिवं तेषां प्रतिष्ठा न विधीयते ६१
दग्धं श्लथं क्षतांगं च क्षिपेल्लिंगं जलाशये
संधानयोग्यं संधाय प्रतिष्ठाविधिमाचरेत् ६२
बेराद्वा विकलाल्लिंगाद्देवपूजापुरस्सरम्
उद्वास्य हृदि संधानं त्यागं वा युक्तमाचरेत् ६३
एकाहपूजाविहतौ कुर्याद्द्विगुणमर्चनम्
द्विरात्रे च महापूजां संप्रोक्षणमतः परम् ६४
मासादूर्ध्वमनेकाहं पूजा यदि विहन्यते
प्रतिष्ठा प्रोच्यते कैश्चित्कैश्चित्संप्रोक्षणक्रमः ६५
संप्रोक्षणे तु लिंगादेर्देवमुद्वास्य पूर्ववत्
अष्टपञ्चक्रमेणैव स्नापयित्वा मृदंभसा ६६
गवां रसैश्च संस्नाप्य दर्भतोयैर्विशोध्य च
प्रोक्षयेत्प्रोक्षणीतोयैर्मूलेनाष्टोत्तरं शतम् ६७
सपुष्पं सकुशं पाणिं न्यस्य लिंगस्य मस्तके
पंचवारं जपेन्मूलमष्टोत्तरशतं ततः ६८
ततो मूलेन मूर्द्धादिपीठांतं संस्पृशेदपि
पूजां च महतीं कुर्याद्देवमावाह्य पूर्ववत् ६९
अलब्धे स्थापिते लिंगे शिवस्थाने जलेऽथ वा
वह्नौ रवौ तथा व्योम्नि भगवंतं शिवं यजेत् ७०

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
प्रतिष्ठाविधिवर्णनं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ३६

अध्याय ३७

श्रीकृष्ण उवाच
ज्ञाने क्रियायां चर्यायां सारमुद्धृत्य संग्रहात्
उक्तं भगवता सर्वं श्रुतं श्रुतिसमं मया १
इदानीं श्रोतुमिच्छामि योगं परमदुर्लभम्
साधिकारं च सांगं च सविधिं सप्रयोजनम् २
यद्यस्ति मरणं पूर्वं योगाद्यनुपमर्दतः
सद्यः साधयितुं शक्यं येन स्यान्नात्महा नरः ३
तच्च तत्कारणं चैव तत्कालकरणानि च
तद्भेदतारतम्यं च वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ४
उपमन्युरुवाच
स्थाने पृष्टं त्वया कृष्ण सर्वप्रश्नार्थवेदिना
ततः क्रमेण तत्सर्वं वक्ष्ये शृणु समाहितः ५
निरुद्धवृत्त्यंतरस्यं शिवे चित्तस्य निश्चला
या वृत्तिः स समासेन योगः स खलु पंचधा ६
मंत्रयोगःस्पर्शयोगो भावयोगस्तथापरः
अभावयोगस्सर्वेभ्यो महायोगः परो मतः ७
मंत्राभ्यासवशेनैव मंत्रवाच्यार्थगोचरः
अव्याक्षेपा मनोवृत्तिर्मंत्रयोग उदाहृतः ८
प्राणायाममुखा सैव स्पर्शो योगोभिधीयते
स मंत्रस्पर्शनिर्मुक्तो भावयोगः प्रकीर्तितः ९
विलीनावयवं विश्वं रूपं संभाव्यते यतः
अभावयोगः संप्रोक्तोऽनाभासाद्वस्तुनः सतः १०
शिवस्वभाव एवैकश्चिंत्यते निरुपाधिकः
यथा शैवमनोवृत्तिर्महायोग इहोच्यते ११

दृष्टे तथानुश्रविके विरक्तं विषये मनः
यस्य तस्याधिकारोस्ति योगे नान्यस्य कस्यचित् १२
विषयद्वयदोषाणां गुणानामीश्वरस्य च
दर्शनादेव सततं विरक्तं जायते मनः १३
अष्टांगो वा षडंगो वा सर्वयोगः समासतः
यमश्च नियमश्चैव स्वस्तिकाद्यं तथासनम् १४
प्राणायामः प्रत्याहारो धारणा ध्यानमेव च
समाधिरिति योगांगान्यष्टावुक्तानि सूरिभिः १५
आसनं प्राणसंरोधः प्रत्याहारोथ धारणा
ध्यानं समाधिर्योगस्य षडंगानि समासतः १६
पृथग्लक्षणमेतेषां शिवशास्त्रे समीरितम्
शिवागमेषु चान्येषु विशेषात्कामिकादिषु १७
योगशास्त्रेष्वपि तथा पुराणेष्वपि केषु च
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यापरिग्रहः
यम इत्युच्यते सद्भिः पंचावयवयोगतः १८
शौचं तुष्टिस्तपश्चैव जपः प्रणिधिरेव च
इति पंचप्रभेदस्स्यान्नियमः स्वांशभेदतः १९
स्वस्तिकं पद्ममध्येंदुं वीरं योगं प्रसाधितम्
पर्यंकं च यथेष्टं च प्रोक्तमासनमष्टधा २०
प्राणः स्वदेहजो वायुस्तस्यायामो निरोधनम्
तद्रेचकं पूरकं च कुंभकं च त्रिधोच्यते २१
नासिकापुटमंगुल्या पीडयैकमपरेण तु
औदरं रेचयेद्वायुं तथायं रेचकः स्मृतः २२
बाह्येन मरुता देहं दृतिवत्परिपूरयेत्
नासापुटेनापरेण पूरणात्पूरकं मतम् २३

न मुंचति न गृह्णाति वायुमंतर्बहिः स्थितम्
संपूर्णं कुंभवत्तिष्ठेदचलः स तु कुंभक २४
रेचकाद्यं त्रयमिदं न द्रुतं न विलंबितम्
तद्यतः क्रमयोगेन त्वभ्यसेद्योगसाधकः २५
रेचकादिषु योभ्यासो नाडीशोधनपूर्वकः
स्वेच्छोत्क्रमणपर्यंतः प्रोक्तो योगानुशासने २६
कन्यकादिक्रमवशात्प्राणायामनिरोधनम्
तच्चतुर्द्धोपदिष्टं स्यान्मात्रागुणविभागतः २७
कन्यकस्तु चतुर्द्धा स्यात्स च द्वादशमात्रकः
मध्यमस्तु द्विरुद्धातश्चतुर्विंशतिमात्रकः २८
उत्तमस्तु त्रिरुद्धातः षड्विंशन्मात्रकः परः
स्वेदकंपादिजनकः प्राणायामस्तदुत्तरः २९
आनंदोद्भवरोमांचनेत्राश्रूणां विमोचनम्
जल्पभ्रमणमूर्च्छाद्यं जायते योगिनः परम् ३०
जानुं प्रदक्षिणीकृत्य न द्रुतं न विलंबितम्
अंगुलीस्फोटनं कुर्यात्सा मात्रेति प्रकीर्तिता ३१
मात्राक्रमेण विज्ञेयाश्चोद्वातक्रमयोगतः
नाडीविशुद्धिपूर्वं तु प्राणायामं समाचरेत् ३२
अगर्भश्च सगर्भश्च प्राणायामो द्विधा स्मृतः
जपं ध्यानं विनागर्भः सगर्भस्तत्समन्वयात् ३३
अगर्भाद्गर्भसंयुक्तः प्राणायामःशताधिकः
तस्मात्सगर्भं कुर्वन्ति योगिनः प्राणसंयमम् ३४
प्राणस्य विजयादेव जीयंते देह १वायवः
प्राणोऽपानः समानश्च ह्युदानो व्यान एव च ३५
नागः कूर्मश्च कृकलो देवदत्तो धनंजयः

प्रयाणं कुरुते यस्मात्तस्मात्प्राणोऽभिधीयते ३६
अवाणनयत्यपानाख्यो यदाहारादि भुज्यते
व्यानो व्यानशयत्यंगान्यशेषाणि विवर्धयन् ३७
उद्वेजयति मर्माणीत्युदानो वायुरीरितः
समं नयति सर्वांगं समानस्तेन गीयते ३८
उद्गारे नाग आख्यातः कूर्म उन्मीलने स्थितः
कृकलः क्षवथौ ज्ञेयो देवदत्तो विजृंभणे ३९
न जहाति मृतं चापि सर्वव्यापी धनंजयः
क्रमेणाभ्यस्यमानोयं प्राणायामप्रमाणवान् ४०
निर्दहत्यखिलं दोषं कर्तुर्देहं च रक्षति
प्राणे तु विजिते सम्यक् तच्चिह्नान्युपलक्षयेत् ४१
विण्मूत्रश्लेष्मणां तावदल्पभावः प्रजायते
बहुभोजनसामर्थ्यं चिरादुच्छ्वासनं तथा ४२
लघुत्वं शीघ्रगामित्वमुत्साहः स्वरसौष्ठवम्
सर्वरोगक्षयश्चैव बलं तेजः सुरूपता ४३
धृतिर्मेधा युवत्वं च स्थिरता च प्रसन्नता
तपांसि पापक्षयता यज्ञदानव्रतादयः ४४
प्राणायामस्य तस्यैते कलां नार्हन्ति षोडशीम्
इन्द्रियाणि प्रसक्तानि यथास्वं विषयेष्विह ४५
आहत्य यन्निगृह्णाति स प्रत्याहार उच्यते
नमःपूर्वाणींद्रियाणि स्वर्गं नरकमेव च ४६
निगृहीतनिसृष्टानि स्वर्गाय नरकाय च
तस्मात्सुखार्थी मतिमाञ्ज्ञानवैराग्यमास्थितः ४७
इंद्रियाश्वान्निगृह्याशु स्वात्मनात्मानमुद्धरेत्
धारणा नाम चित्तस्य स्थानबन्धस्समासतः ४८

स्थानं च शिव एवैको नान्यद्दोषत्रयं यतः
कालं कंचावधीकृत्य स्थानेऽवस्थापितं मनः ४९
न तु प्रच्यवते लक्ष्याद्धारणा स्यान्न चान्यथा
मनसः प्रथमं स्थैर्यं धारणातः प्रजायते ५०
तस्माद्धीरं मनः कुर्याद्धारणाभ्यासयोगतः
ध्यै चिंतायां स्मृतो धातुः शिवचिंता मुहुर्मुहुः ५१
अव्याक्षिप्तेन मनसा ध्यानं नाम तदुच्यते
ध्येयावस्थितचित्तस्य सदृशः प्रत्ययश्च यः ५२
प्रत्ययान्तरनिर्मुक्तः प्रवाहो ध्यानमुच्यते
सर्वमन्यत्परित्यज्य शिव एव शिवंकरः ५३
परो ध्येयोऽधिदेवेशः समाप्ताथर्वणी श्रुतिः
तथा शिवा परा ध्येया सर्वभूतगतौ शिवौ ५४
तौ श्रुतौ स्मृतिशास्त्रेभ्यः सर्वगौ सर्वदोदितौ
सर्वज्ञौ सततं ध्येयौ नानारूपविभेदतः ५५
विमुक्तिः प्रत्ययः पूर्वः प्रत्ययश्चाणिमादिकम्
इत्येतद्द्विविधं ज्ञेयं ध्यानस्यास्य प्रयोजनम् ५६
ध्याता ध्यानं तथा ध्येयं यच्च ध्यानप्रयोजनम्
एतच्चतुष्टयं ज्ञात्वा योगं युञ्जीत योगवित् ५७
ज्ञानवैराग्यसंपन्नः श्रद्दधानः क्षमान्वितः
निर्ममश्च सदोत्साही ध्यातेत्थं पुरुषः स्मृतः ५८
जपाच्छ्रांतः पुनर्ध्यायेद्ध्यानाच्छ्रांतः पुनर्जपेत्
जपध्यनाभियुक्तस्य क्षिप्रं योगः प्रसिद्ध्यति ५९
धारणा द्वादशायामा ध्यानं द्वादशधारणम्
ध्यानद्वादशकं यावत्समाधिरभिधीयते ६०
समाधिर्न्नाम योगांगमन्तिमं परिकीर्तितम्

समाधिना च सर्वत्र प्रज्ञालोकः प्रवर्तते ६१
यदर्थमात्रनिर्भासं स्तिमितो दधिवत्स्थितम्
स्वरूपशून्यवद्धानं समाधिरभिधीयते ६२
ध्येये मनः समावेश्य पश्येदपि च सुस्थिरम्
निर्वाणानलवद्योगी समाधिस्थः प्रगीयते ६३
न शृणोति न चाघ्राति न जल्पति न पश्यति
न च स्पर्शं विजानाति न संकल्पयते मनः ६४
नवाभिमन्यते किंचिद्बुध्यते न च काष्टवत्
एवं शिवे विलीनात्मा समाधिस्थ इहोच्यते ६५
यथा दीपो निवातस्थः स्पन्दते न कदाचन
तथा समाधिनिष्ठोऽपि तस्मान्न विचलेत्सुधीः ६६
एवमभ्यसतश्चारं योगिनो योगमुत्तमम्
तदन्तराया नश्यंति विघ्नाः सर्वे शनैःशनैः ६७

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायां
वायुनैमिषेयर्षिसंवादे उत्तरखण्डे योगगतिवर्णनं नाम
सप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७

अध्याय ३८

उपमन्युरुवाच
आलस्यं व्याधयस्तीव्राः प्रमादः स्थानसंशयः
अनवस्थितचित्तत्वमश्रद्धा भ्रांतिदर्शनम् १
दुःखानि दौर्मनस्यं च विषयेषु च लोलता
दशैते युञ्जतां पुंसामन्तरायाः प्रकीर्तिताः २
आलस्यमलसत्त्वं तु योगिनां देहचेतनोः
धातुवैषम्यजा दोषा व्याधयः कर्मदोषजाः ३

प्रमादो नाम योगस्य साधना नाम भावना
इदं वेत्युभयाक्रान्तं विज्ञानं स्थानसंशयः ४
अप्रतिष्ठा हि मनसस्त्वनवस्थितिरुच्यते
अश्रद्धा भावरहिता वृत्तिर्वै योगवर्त्मनि ५
विपर्यस्ता मतिर्या सा भ्रांतिरित्यभिधीयते
दुःखमज्ञानजं पुंसां चित्तस्याध्यात्मिकं विदुः ६
आधिभौतिकमंगोत्थं यच्च दुःखं पुरा कृतैः
आधिदैविकमाख्यातमशन्यस्त्रविषादिकम् ७
इच्छाविघातजं मोक्षं दौर्मनस्यं प्रचक्षते
विषयेषु विचित्रेषु विभ्रमस्तत्र लोलता ८
शान्तेष्वेतेषु विघ्नेषु योगासक्तस्य योगिनः
उपसर्गाः प्रवर्तंते दिव्यास्ते सिद्धिसूचकाः ९
प्रतिभा श्रवणं वार्ता दर्शनास्वादवेदनाः
उपसर्गाः षडित्येते व्यये योगस्य सिद्धयः १०
सूक्ष्मे व्यवहितेऽतीते विप्रकृष्टे त्वनागते
प्रतिभा कथ्यते योऽर्थे प्रतिभासो यथातथम् ११
श्रवणं सर्वशब्दानां श्रवणे चाप्रयत्नतः
वार्त्ता वार्त्तासु विज्ञानं सर्वेषामेव देहिनाम् १२
दर्शनं नाम दिव्यानां दर्शनं चाप्रयत्नतः
तथास्वादश्च दिव्येषु रसेष्वास्वाद उच्यते १३
स्पर्शनाधिगमस्तद्वद्वेदना नाम विश्रुता
गन्धादीनां च दिव्यानामाब्रह्मभुवनाधिपाः १४
संतिष्ठन्ते च रत्नानि प्रयच्छंति बहूनि च
स्वच्छन्दमधुरा वाणी विविधास्यात्प्रवर्तते १५
रसायनानि सर्वाणि दिव्याश्चौषधयस्तथा

सिध्यंति प्रणिपत्यैनं दिशंति सुरयोषितः १६
योगसिद्धयैकदेशेऽपि दृष्टे मोक्षे भवेन्मतिः
दृष्टमेतन्मया यद्वत्तद्वन्मोक्षो भवेदिति १७
कृशता स्थूलता बाल्यं वार्द्धक्यं चैव यौवनम्
नानाचातिस्वरूपं च चतुर्णां देहधारणम् १८
पार्थिवांशं विना नित्यं सुरभिर्गन्धसंग्रहः
एवमष्टगुणं प्राहुः पैशाचं पार्थिवं पदम् १९
जले निवसनं चैव भूम्यामेवं विनिर्गमः
इच्छेच्छक्तः स्वयं पातुं समुद्रमपि नातुरः २०
यत्रेच्छति जगत्यस्मिंस्तत्रैव जलदर्शनम्
विना कुम्भादिकं पाणौ जलसञ्चयधारणम् २१
यद्वस्तु विरसञ्चापि भोक्तुमिच्छति तत्क्षणात्
रसादिकं भवेच्चान्यत्त्रयाणां देहधारणम् २२
निर्व्रणत्वं शरीरस्य पार्थिवैश्च समन्वितम्
तदिदं षोडशगुणमाप्यमैश्वर्यमद्भुतम् २३
शरीरादग्निनिर्माणं तत्तापभयवर्ज्जनम्
शक्तिर्जगदिदं दग्धुं यदीच्छेदप्रयत्नतः २४
स्थापनं वानलस्याऽप्सु पाणौ पावकधारणम्
दग्धे सर्गे यथापूर्व्वं मुखे चान्नादिपाचनम्
द्वाभ्यां देहविनिर्माणमाप्यैश्वर्यसमन्वितम् २५
एतच्चतुर्विंशतिधा तैजसं परिचक्षते
मनोजवत्वं भूतानां क्षणादन्तःप्रवेशनम् २६
पर्व्वतादिमहाभारधारणञ्चाप्रयत्नतः
गुरुत्वञ्च लघुत्वञ्च पाणावनिलधारणम् २७
अंगुल्यग्रनिपाताद्यैर्भूमेरपि च कम्पनम्

एकेन देहनिष्पत्तिर्युक्तं भोगैश्च तैजसैः २८
द्वात्रिंशद्गुणमैश्वर्य्यं मारुतं कवयो विदुः
छायाहीनविनिष्पत्तिरिन्द्रियाणामदर्शनम् २९
खेचरत्वं यथाकाममिन्द्रियार्थसमन्वयः
आकाशलंघनं चैव स्वदेहे तन्निवेशनम् ३०
आकाशपिण्डीकरणमशरीरत्वमेव च
अनिलैश्वर्यसंयुक्तं चत्वारिंशद्गुणं महत् ३१
ऐन्द्रमैश्वर्यमाख्यातमाम्बरं तत्प्रचक्षते
यथाकामोपलब्धिश्च यथाकामविनिर्गमः ३२
सर्वस्याभिभवश्चैव सर्वगुह्यार्थदर्शनम्
कर्मानुरूपनिर्माणं वशित्वं प्रियदर्शनम् ३३
संसारदर्शनं चैव भोगैरैन्द्रैस्समन्वितम्
एतच्चांद्रमसैश्वर्यं मानसं गुणतोऽधिकम् ३४
छेदनं ताडनं चैव बंधनं मोचनं तथा
ग्रहणं सर्वभूतानां संसारवशवर्तिनाम् ३५
प्रसादश्चापि सर्वेषां मृत्युकालजयस्तथा
आभिमानिकमैश्वर्यं प्राजापत्यं प्रचक्षते ३६
एतच्चान्द्रमसैर्भोगैः षट्पञ्चाशद्गुणं महत्
सर्गः संकल्पमात्रेण त्राणं संहरणं तथा ३७
स्वाधिकारश्च सर्वेषां भूतचित्तप्रवर्तनम्
असादृश्यं च सर्वस्य निर्माणं जगतः पृथक् ३८
शुभाशुभस्य करणं प्राजापत्यैश्च संयुतम्
चतुष्षष्ठिगुणं ब्राह्ममैश्वर्यं च प्रचक्षते ३९
बौद्धादस्मात्परं गौणमैश्वर्यं प्राकृतं विदुः
वैष्णवं तत्समाख्यातं तस्यैव भुवनस्थितिः

ब्रह्मणा तत्पदं सर्वं वक्तुमन्यैर्न शक्यते ४०
तत्पौरुषं च गौणं च गणेशं पदमैश्वरम्
विष्णुना तत्पदं किंचिज्ज्ञातुमन्यैर्न शक्यते ४१
विज्ञानसिद्धयश्चैव सर्वा एवौपसर्गिकाः
निरोद्धव्या प्रयत्नेन वऱाग्येण परेण तु ४२
प्रतिभासेष्वशुद्धेषु गुणेष्वासक्तचेतसः
न सिध्येत्परमैश्वर्यमभयं सार्वकामिकम् ४३
तस्माद्गुणांश्च भोगांश्च देवासुरमहीभृताम्
तृणवद्यस्त्यजेत्तस्य योगसिद्धिः परा भवेत् ४४
अथवानुग्रहेच्छायां जगतो विचरेन्मुनिः
यथाकामंगुणान्भोगान्भुक्त्वा मुक्तिं प्रयास्यति ४५
अथ प्रयोगं योगस्य वक्ष्ये शृणु समाहितः
शुभे काले शुभे देशे शिवक्षेत्रादिके पुनः
विजने जंतुरहिते निःशब्दे बाधवर्जिते ४६
सुप्रलिप्ते स्थले सौम्ये गन्धधूपादिवासिते
मुक्तपुष्पसमाकीर्णे वितानादि विचित्रिते ४७
कुशपुष्पसमित्तोयफलमूलसमन्विते
नाग्न्यभ्याशे जलाभ्याशे शुष्कपर्णचयेऽपि वा ४८
न दंशमशकाकीर्णे सर्पश्वापदसंकुले
न च दुष्टमृगाकीर्णे न भये दुर्जनावृते ४९
श्मशाने चैत्यवल्मीके जीर्णागारे चतुष्पथे
नदीनदसमुद्राणां तीरे रथ्यांतरेऽपि वा ५०
न जीर्णोद्यानगोष्ठादौ नानिष्टे न च निंदिते
नाजीर्णाम्लरसोद्गारे न च विण्मूत्रदूषिते ५१
नच्छर्द्यामातिसारे वा नातिभुक्तौ श्रमान्विते

न चातिचिंताकुलितो न चातिक्षुत्पिपासितः ५२
नापि स्वगुरुकर्मादौ प्रसक्तो योगमाचरेत्
युक्ताहारविहारश्च युक्तचेष्टश्च कर्मसु ५३
युक्तनिद्राप्रबोधश्च सर्वायासविवर्जितः
आसनं मृदुलं रम्यं विपुलं सुसमं शुचि ५४
पद्मकस्वस्तिकादीनामभ्यसेदासनेषु च
अभिवंद्य स्वगुर्वंतानभिवाद्याननुक्रमात् ५५
ऋजुग्रीवशिरोवक्षा नातिष्ठेच्छिष्टलोचनः
किंचिदुन्नामितशिरा दंतैर्दंतान्न संस्पृशेत् ५६
दंताग्रसंस्थिता जिह्वामचलां सन्निवेश्य च
पार्ष्णिभ्यां वृषणौ रक्षंस्तथा प्रजननं पुनः ५७
ऊर्वोरुपरि संस्थाप्य बाहू तिर्यगयत्नतः
दक्षिणं करपृष्ठं तु न्यस्य वामतलोपरि ५८
उन्नाम्य शनकैः पृष्ठमुरो विष्टभ्य चाग्रतः
संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ५९
संभृतप्राणसंचारः पाषाण इव निश्चलः
स्वदेहायतनस्यांतर्विचिंत्य शिवमंबया ६०
हृत्पद्मपीठिकामध्ये ध्यानयज्ञेन पूजयेत्
मूले नासाग्रतो नाभौ कंठे वा तालुरंध्रयोः ६१
भ्रूमध्ये द्वारदेशे वा ललाटे मूर्ध्नि वा स्मरेत्
परिकल्प्य यथान्यायं शिवयोः परमासनम् ६२
तत्र सावरणं वापि निरावरणमेव वा
द्विदलेषोडशारे वा द्वादशारे यथाविधि ६३
दशारे वा षडस्त्रे वा चतुरस्त्रे शिवं स्मरेत्
भ्रुवोरंतरतः पद्मं द्विदलं तडिदुज्ज्वलम् ६४

भ्रूमध्यस्थारविन्दस्य क्रमाद्वै दक्षिणोत्तरे
विद्युत्समानवर्णे च पर्णे वर्णावसानके ६५
षोडशारस्य पत्राणि स्वराः षोडश तानि वै
पूर्वादीनि क्रमादेतत्पद्मं कन्दस्य मूलतः ६६
ककारादिटकारांता वर्णाः पर्णान्यनुक्रमात्
भानुवर्णस्य पद्मस्य ध्येयं तद् १धृदयान्तरे ६७
गोक्षीरधवलस्योक्ता डादिफान्ता यथाक्रमम्
अधो दलस्याम्बुजस्य एतस्य २ च दलानि षट् ६८
विधूमांगारवर्णस्य वर्णा वाद्याश्च लान्तिमाः
मूलाधारारविंदस्य हेमाभस्य यथाक्रमम्
वकारादिसकारान्ता वर्णाः पर्णमयाः स्थिताः ६९
एतेष्वथारविंदेषु यत्रैवाभिरतं मनः
तत्रैव देवं देवीं च चिंतयेद्धीरया धिया ७०
अंगुष्ठमात्रममलं दीप्यमानं समंततः
शुद्धदीपशिखाकारं स्वशक्त्या पूर्णमण्डितम् ७१
इन्दुरेखासमाकारं तारारूपमथापि वा
नीवारशूकस्सदृशं बिससुत्राभमेव वा ७२
कदम्बगोलकाकारं तुषारकणिकोपमम्
क्षित्यादितत्त्वविजयं ध्याता यद्यपि वाञ्छति ७३
तत्तत्तत्त्वाधिपामेव मूर्तिं स्थूलां विचिंतयेत्
सदाशिवांता ब्रह्माद्यभवाद्याश्चाष्टमूर्तयः ७४
शिवस्य मूर्तयः स्थूलाः शिवशास्त्रे विनिश्चिताः
घोरा मिश्रा प्रशान्ताश्च मूर्तयस्ता मुनीश्वरैः ७५
फलाभिलाषरहितैश्चिन्त्याश्चिन्ताविशारदैः
घोराश्चेच्चिंतिताः कुर्युः पापरोगपरिक्षयम् ७६

चिरेण मिश्रे सौम्ये तु न सद्यो न चिरादपि
सौम्ये मुक्तिर्विशेषेण शांतिः प्रज्ञा प्रसिध्यति ७७
सिध्यंति सिद्धयश्चात्र क्रमशो नात्र संशयः ७८
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
योगगतौ विघ्नोत्पत्तिवर्णनं नामाष्टत्रिंशोऽध्यायः ३८

अध्याय ३९

उपमन्युरुवाच
श्रीकंठनाथं स्मरतां सद्यः सर्वार्थसिद्धयः
प्रसिध्यंतीति मत्वैके तं वै ध्यायंति योगिनः १
स्थित्यर्थं मनसः केचित्स्थूलध्यानं प्रकुर्वते
स्थूलं तु निश्चलं चेतो भवेत्सूक्ष्मे तु तत्स्थिरम् २
शिवे तु चिंतिते साक्षात्सर्वाः सिध्यन्ति सिद्धयः
मूर्त्यंतरेषु ध्यातेषु शिवरूपं विचिंतयेत् ३
लक्षयेन्मनसः स्थैर्यं तत्तद्ध्यायेत्पुनः पुनः
ध्यानमादौ सविषयं ततो निर्विषयं जगुः ४
तत्र निर्विषयं ध्यानं नास्तीत्येव सतां मतम्
बुद्धेर्हि सन्ततिः काचिद्ध्यानमित्यभिधीयते ५
तेन निर्विषया बुद्धिः केवलेह प्रवर्तते
तस्मात्सविषयं ध्यानं बालार्ककिरणाश्रयम् ६
सूक्ष्माश्रयं निर्विषयं नापरं परमार्थतः
यद्वा सविषयं ध्यानं तत्साकारसमाश्रयम् ७
निराकारात्मसंवित्तिर्ध्यानं निर्विषयं मतम्
निर्बीजं च सबीजं च तदेव ध्यानमुच्यते ८
निराकारश्रयत्वेन साकाराश्रयतस्तथा

तस्मात्सविषयं ध्यानमादौ कृत्वा सबीजकम् ९
अंते निर्विषयं कुर्यान्निर्बीजं सर्वसिद्धये
प्राणायामेन सिध्यंति देव्याः शांत्यादयः क्रमात् १०
शांतिः प्रशांतिर्दीप्तिश्च प्रसादश्च ततः परम्
शमः सर्वापदां चैव शांतिरित्यभिधीयते ११
तमसोऽन्तबहिर्नाशः प्रशान्तिः परिगीयते
बहिरन्तःप्रकाशो यो दीप्तिरित्यभिधीयते १२
स्वस्थता या तु सा बुद्धः प्रसादः परिकीर्तितः
कारणानि च सर्वाणि सबाह्याभ्यंतराणि च १३
बुद्धेः प्रसादतः क्षिप्रं प्रसन्नानि भवन्त्युत
ध्याता ध्यानं तथा ध्येयं यद्वा ध्यानप्रयोजनम्
एतच्चतुष्टयं ज्ञात्वा ध्याता ध्यानं समाचरेत् १४
ज्ञानवैराग्यसंपन्नो नित्यमव्यग्रमानसः
श्रद्दधानः प्रसन्नात्मा ध्याता सद्भिरुदाहृतः १५
ध्यै चिंतायां स्मृतो धातुः शिवचिंता मुहुर्मुहुः १६
योगाभ्यासस्तथाल्पेऽपि यथा पापं विनाशयेत्
ध्यायतः क्षणमात्रं वा श्रद्धया परमेश्वरम् १७
अव्याक्षिप्तेन मनसा ध्यानमित्यभिधीयते
बुद्धिप्रवाहरूपस्य ध्यानस्यास्यावलंबनम्
ध्येयमित्युच्यते सद्भिस्तच्च सांबः स्वयं शिवः १९
विमुक्तिप्रत्ययं पूर्णमैश्वर्यं चाणिमादिकम्
शिवध्यानस्य पूर्णस्य साक्षादुक्तं प्रयोजनम् २०
यस्मात्सौख्यं च मोक्षं च ध्यानादभयमाप्नुयात्
तस्मात्सर्वं परित्यज्य ध्यानयुक्तो भवेन्नरः २१
नास्ति ध्यानं विना ज्ञानं नास्ति ध्यानमयोगिनः

ध्यानं ज्ञानं च यस्यास्ति तीर्णस्तेन भवार्णवः २२
ज्ञानं प्रसन्नमेकाग्रमशेषोपाधिवर्जितम्
योगाभ्यासेन युक्तस्य योगिनस्त्वेव सिध्यति २३
प्रक्षीणाशेषपापानां ज्ञाने ध्याने भवेन्मतिः
पापोपहतबुद्धीनां तद्वार्तापि सुदुर्लभा २४
यथावह्निर्महादीप्तः शुष्कमार्द्रं च निर्दहेत्
तथा शुभाशुभं कर्म ध्यानाग्निर्दहते क्षणात् २५
अत्यल्पोऽपि यथा दीपः सुमहन्नाशयेत्तमः
योगाभ्यासस्तथाल्पोऽपि महापापं विनाशयेत् २६
ध्यायतः क्षणमात्रं वा श्रद्धया परमेश्वरम्
यद्भवेत्सुमहच्छ्रेयस्तस्यांतो नैव विद्यते २७
नास्ति ध्यानसमं तीर्थं नास्ति ध्यानसमं तपः
नास्ति ध्यानसमो यज्ञस्तस्माद्ध्यानं समाचरेत् २८
तीर्थानि तोयपूर्णानि देवान्पाषाणमृन्मयान्
योगिनो न प्रपद्यंते स्वात्मप्रत्ययकारणात् २९
योगिनां च वपुः सूक्ष्मं भवेत्प्रत्यक्षमैश्वरम्
यथा स्थूलमयुक्तानां मृत्काष्ठाद्यैः प्रकल्पितम् ३०
यथेहांतश्चरा राज्ञः प्रियाः स्युर्न बहिश्चराः
तथांतर्ध्याननिरताः प्रियाश्शंभोर्न कर्मिणः ३१
बहिस्करा यथा लोके नातीव फलभोगिनः
दृष्ट्वा नरेन्द्रभवने तद्वदत्रापि कर्मिणः ३२
यद्यंतरा विपद्यंते ज्ञानयोगार्थमुद्यतः
योगस्योद्योगमात्रेण रुद्रलोकं गमिष्यति ३३
अनुभूय सुखं तत्र स जातो योगिनां कुले
ज्ञानयोगं पुनर्लब्ध्वा संसारमतिवर्त्तते ३४

जिज्ञासुरपि योगस्य यां गतिं लभते नरः
न तां गतिमवाप्नोति सर्वैरपि महामखैः ३५
द्विजानां वेदविदुषां कोटिं संपूज्य यत्फलम्
भिक्षामात्रप्रदानेन तत्फलं शिवयोगिने ३६
यज्ञाग्निहोत्रदानेन तीर्थहोमेषु यत्फलम्
योगिनामन्नदानेन तत्समस्तं फलं लभेत् ३७
ये चापवादं कुर्वंति विमूढाश्शिवयोगिनाम्
श्रोतृभिस्ते प्रपद्यन्ते नरकेष्वामहीक्षयात् ३८
सति श्रोतरि वक्तास्यादपवादस्य योगिनाम्
तस्माच्छ्रोता च पापीयान्दण्ड्यस्सुमहतां मतः
ये पुनः सततं भक्त्या भजंति शवयोगिनः ३९
ते विदंति महाभोगानंते योगं च शांकरम्
भोगार्थिभिर्नरैस्तस्मात्संपूज्याः शिवयोगिनः ४०
प्रतिश्रयान्नपानाद्यैः शय्याप्रावरणादिभिः
योगधर्मः ससारत्वादभेद्यः पापमुद्गरैः ४१
वज्रतंदुलवज्ज्ञेयं तथा पापेन योगिनः
न लिप्यंते च तापौघैः पद्मपत्रं यथांभसा ४२
यस्मिन्देशे वसेन्नित्यं शिवयोगरतो मुनिः
सोऽपि देशो भवेत्पूतः सपूत इति किं पुनः ४३
तस्मात्सर्वं परित्यज्य कृत्यमन्यद्विचक्षणः
सर्वदुःखप्रहाणाय शिवयोगं समभ्यसेत् ४४
सिद्धयोगफलो योगी लोकानां हितकाम्यया
भोगान्भुक्त्वा यथाकामं विहरेद्वात्र वर्तताम् ४५
अथवा क्षुद्रमित्येव मत्वा वैषयिकं सुखम्
त्यक्त्वा विरागयोगेन स्वेच्छया कर्म मुच्यताम् ४६

यस्त्वासन्नां मृतिं मर्त्यो दृष्टारिष्टं च भूयसा
स योगारम्भनिरतः शिवक्षेत्रं समाश्रयेत् ४७
स तत्र निवसन्नेव यदि धीरमना नरः
प्राणान्विनापि रोगाद्यैः स्वयमेव परित्यजेत् ४८
कृत्वाप्यनशनं चैव हुत्वा चांगं शिवानले
क्षिप्त्वा वा शिवतीर्थेषु स्वदेहमवगाहनात् ४९
शिवशास्त्रोक्तविधिवत्प्राणान्यस्तु परित्यजेत्
सद्य एव विमुच्येत नात्र कार्या विचारणा २ ५०
रोगाद्यैर्वाथ विवशः शिवक्षेत्रं समाश्रितः
म्रियते यदि सोप्येवं मुच्यते नात्र संशयः ५१
यथा हि मरणं श्रेष्ठमुशंत्यनशनादिभिः
शास्त्रविश्रंभधीरेण मनसा क्रियते यतः ५२
शिवनिन्दारतं हत्वा पीडितः स्वयमेव वा
यस्त्यजेद्दुस्त्यजान्प्राणान्न स भूयः प्रजायते ५३
शिवनिन्दारतं हंतुमशक्तो यः स्वयं मृतः
सद्य एव प्रमुच्येत त्रिः सप्तकुलसंयुतः ५४
शिवार्थे यस्त्यजेत्प्राणाञ्छिवभक्तार्थमेव वा
न तेन सदृशः कश्चिन्मुक्तिमार्गस्थितो नरः ५५
तस्माच्छीघ्रतरा मुक्तिस्तस्य संसारमंडलात्
एतेष्वन्यतमोपायं कथमप्यवलम्ब्य वा ५६
षडध्वशुद्धिं विधिवत्प्राप्तो वा म्रियते यदि
पशूनामिव तस्येह न कुर्यादौर्ध्वदैहिकम् ५७
नैवाशौचं प्रपद्येत तत्पुत्रादिविशेषतः
शिवचारार्थमथवा शिवविद्यार्थमेव वा
खनेद्वा भुवि तद्देहं दहेद्वा शुचिनाग्निना ५८

क्षिपेद्वाप्सु शिवास्वेव त्यजेद्वा काष्ठलोष्टवत्
अथैनमपि चोद्दिश्य कर्म चेत्कर्तुमीप्सितम् ५९
कल्याणमेव कुर्वीत शक्त्या भक्तांश्च तर्पयेत्
धनं तस्य भजेच्छैवः शैवी चेतस्य सन्ततिः
नास्ति चेत्तच्छिवे दद्यान्नदद्यात्पशुसन्ततिः ६०
इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
शैवयोगवर्णनं नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ३९

अध्याय ४०

श्रीसूत उवाच
इति स विजितमन्योर्यादवेनोपमन्योरधिगतमभिधाय ज्ञानयोगं मुनिभ्यः
प्रणतिमुपगतेभ्यस्तेभ्य उद्भावितात्मा सपदि वियति वायुः सायमन्तर्हितोऽभूत् १
ततः प्रभातसमये नैमिषीयास्तपोधनाः
सत्रान्तेऽवभृथं कर्तुं सर्व एव समुद्ययुः २
तदा ब्रह्मसमादेशाद्देवी साक्षात्सरस्वती
प्रसन्ना स्वादुसलिला प्रावर्तत नदीशुभा ३
सरस्वतीं नदीं दृष्ट्वा मुनयो हृष्टमानसाः
समाप्य सत्रं प्रारब्धं चक्रुस्तत्रावगाहनम् ४
अथ संतर्प्य देवादींस्तदीयैः सलिलैः शिवैः
स्मरन्तः पूर्ववृत्तान्तं ययुर्वाराणसीं प्रति ५
तदा ते हिमवत्पादात्पंततीं दक्षिणामुखीम्
दृष्ट्वा भागीरथी तत्र स्नात्वा तत्तीरतो ययुः ६
ततो वाराणसीं प्राप्य मुदितास्सर्व एव ते

तदोत्तरप्रवाहायां गंगायामवगाह्य च ७
अविमुक्तेश्वरं लिंगं दृष्ट्वाभ्यर्च्य विधानतः
प्रयातुमुद्यतास्तत्र ददृशुर्दिवि भास्वरम् ८
सूर्यकोटिप्रतीकाशं तेजोदिव्यं महाद्भुतम्
आत्मप्रभावितानेन व्याप्तसर्वदिगन्तरम् ९
अथ पाशुपताः सिद्धाः भस्मसञ्छन्नविग्रहाः
मुनयोऽभ्येत्य शतशो लीनाः स्युस्तत्र तेजसि १०
तथा विलीयमानेषु तपस्विषु महात्मसु
सद्यस्तिरोदधे तेजस्तदद्भुतमिवाभवत् ११
तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं नैमिषीया महर्षयः
किमेतदित्यजानन्तो ययुर्ब्रह्मवनं प्रति १२
प्रागेवैषां तु गमनात्पवनो लोकपावनः
दर्शनं नैमिषीयाणां संवादस्तैर्महात्मनः १३
शद्धां बुद्धिं ततस्तेषां सांबे सानुचरे शिवे
समाप्तिं चापि सत्रस्य दीर्घपूर्वस्य सत्रिणाम् १४
विज्ञाप्य जगतां धात्रे ब्रह्मणे ब्रह्मयोनये
स्वकार्ये तदनुज्ञातो जगाम स्वपुरं प्रति १५
अथ स्थानगतो ब्रह्मा तुम्बुरोर्नारदस्य च
परस्पर स्पर्द्धितयोर्गाने विवदमानयोः १६
तदुद्भावितगानोत्थरसैर्माध्यस्थमाचरन्
गन्धर्वैरप्सरोभिश्च सुखमास्ते निषेवितः १७
तदानवसरादेव द्वाःस्थैर्द्वारि निवारिताः
मुनयो ब्रह्मभवनाद्बहिः पार्श्वमुपाविशन् १८
अथ तुम्बुरुणा गाने समतां प्राप्य नारदः
साहचर्येष्वनुज्ञातो ब्रह्मणा परमेष्ठिना १९

त्यक्त्वा परस्परस्पर्द्धां मैत्रीं च परमां गतः
सह तेनाप्सरोभिश्च गन्धर्वैश्च समावृतः २०
उपवीणयितुं देवं नकुलीश्वरमीश्वरम्
भवनान्निर्ययौ धातुर्जलदादंशुमानिव २१
तं दृष्ट्वा षट्कुलीयास्ते नारदं मुनिगोवृषम्
प्रणम्यावसरं शंभोः पप्रच्छुः परमादरात् २२
स चावसर एवायमितोंतर्गम्यतामिति
वदन्ययावन्यपरस्त्वरया परया युतः २३
ततो द्वारि स्थिता ये वै ब्रह्मणे तान्न्यवेदयन्
तेन ते विविशुर्वेश्म पिंडीभूयांडजन्मनः २४
प्रविश्य दूरतो देवं प्रणम्य भुवि दंडवत्
समीपे तदनुज्ञाताः परिवृत्योपतस्थिरे २५
तांस्तत्रावस्थितान् पृष्ट्वा कुशलं कमलासनः
वृत्तांतं वो मया ज्ञातं वायुरेवाह नो यतः २६
भवद्भिः किं कृतं पश्चान्मारुतेंतर्हिते सति
इत्युक्तवति देवेशे मुनयोऽवभृथात्परम् २७
गंगातीर्थेस्य गमनं यात्रां वाराणसीं प्रति
दर्शनं तत्र लिंगानां स्थापितानां सुरेश्वरैः २८
अविमुक्तेश्वरस्यापि लिंगस्याभ्यर्चनं सकृत्
आकाशे महतस्तस्य तेजोराशेश्च दर्शनम् २९
मुनीनां विलयं तत्र निरोधं तेजसस्ततः
याथात्म्यवेदनं तस्य चिंतितस्यापि चात्मभिः ३०
सर्वं सविस्तरं तस्मै प्रणम्याहुर्मुहुर्मुहुः
मुनिभिः कथितं श्रुत्वा विश्वकर्मा चतुर्मुखः ३१
कंपयित्वा शिरः किंचित्प्राह गंभीरया गिरा

प्रत्यासीदति युष्माकं सिद्धिरामुष्मिकी परा ३२
भवद्भिर्दीर्घसत्रेण चिरमाराधितः प्रभुः
प्रसादाभिमुखो भूत इति भुतार्थसूचितम् ३३
वाराणस्यां तु युष्माभिर्यद्दृष्टं दिवि दीप्तिमत्
तल्लिंगसंज्ञितं साक्षात्तेजो माहेश्वरं परम् ३४
तत्र लीनाश्च मुनयः श्रौतपाशुपतव्रताः
मुक्ता बभूवुः स्वस्थाश्च नैष्ठिका दग्धकिल्बिषाः ३५
प्राप्यानेन यथा मुक्तिरचिराद्भवतामपि
स चायमर्थः सूच्येत युष्मद्दृष्टेन तेजसा ३६
तत्र वः काल एवैष दैवादुपनतः स्वयम्
प्रयात दक्षिणं मेरोः शिखरं देवसेवितम् ३७
सनत्कुमारो यत्रास्ते मम पुत्रः परो मुनिः
प्रतीक्ष्यागमनं साक्षाद्भूतनाथस्य नंदिनः ३८
पुरा सनत्कुमारोपि दृष्ट्वापि परमेश्वरम्
अज्ञानात्सर्वयोगीन्द्रमानी विनयदूषितः ३९
अभ्युत्थानादिकं युक्तमकुर्वन्नतिनिर्भयः
ततोऽपराधात्क्रुद्धेन महोष्ट्रो नंदिना कृतः ४०
अथ कालेन महता तदर्थे शोचता मया
उपास्य देवं देवीञ्च नंदिनं चानुनीय वै ४१
कथंचिदुष्ट्रता तस्य प्रयत्नेन निवारिता
प्रापितो हि यथापूर्वं सनत्पूर्वां कुमारताम् ४२
तदाह च महादेवः स्मयन्निव गणाधिपम्
अवज्ञाय हि मामेव तथाहंकृतवान्मुनिः ४३
अतस्त्वमेव याथात्म्यं ममास्मै कथयानघ
ब्रह्मणः पूर्वजः पुत्रो मां मूढ इव संस्मरन् ४४

मयैव शिष्यते दत्तो मम ज्ञानप्रवर्तकः
धर्माध्यक्षाभिषेकं च तव निर्वर्त्तयिष्यति ४५
स एवं व्याहृतो भूयस्सर्वभूतगणाग्रणीः
यत्पराज्ञापनं मूर्ध्ना प्रातः प्रतिगृहीतवान् ४६
तथा सनत्कुमारोऽपि मेरौ मदनुशासनात्
प्रसादार्थं गणस्यास्य तपश्चरति दुश्चरम् ४७
द्रष्टव्यश्चेति युष्माभिः प्राग्गणेशसमागमात्
तत्प्रसादार्थमचिरान्नंदी तत्रागमिष्यति ४८
इति सत्वरमादिश्य प्रेषिता विश्वयोगिना
कुमारशिखरं मेरोर्दक्षिणं मुनयो ययुः ४९

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
नैमिषर्षियात्रावर्णनं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ४०

अध्याय ४१

सूत उवाच
तत्र स्कंदसरो नाम सरस्सागरसन्निभम्
अमृतस्वादुशिशिरस्वच्छा गाधलघूदकम् १
समंततः संघटितं स्फटिको पलसंचयैः
सर्वर्तुकुसुमैः फुल्लैश्छादिताखिलदिग्मुखम् २
शैवलैरुत्पलैः पद्मैः कुमुदैस्तारकोपमैः
तरंगैरभ्रसंकाशैराकाशमिव भूमिगम् ३
सुखावतरणारोहैः स्थलैर्नीलशिलामयैः
सोपानमार्गौ रुचिरैश्शोभमानाष्टदिग्मुखम् ४
तत्रावतीर्णैश्च यथा तत्रोत्तीर्णैश्च भूयसा
स्नातैः सितोपवीतैश्च शुक्लाकौपीनवल्कलैः ५

जटाशिखायनैर्मुंडैस्त्रिपुंड्रकृतमंडनैः
विरागविवशस्मेरमुखैर्मुनिकुमारकैः ६
घटैः कमलिनीपत्रपुटैश्च कलशैः शिवैः
कमण्डलुभिरन्यैश्च तादृशैः करकादिभिः ७
आत्मार्थं च परार्थं च देवतार्थं विशेषतः
आनीयमानसलिलमात्तपुष्पं च नित्यशः ८
अंतर्जलशिलारूढैर्नीचानां स्पर्शशंकया
आचारवद्भिर्मुनिभिः कृतभस्मांगधूसरैः ९
इतस्ततोऽप्सु मज्जद्भिरिष्टशिष्टैः शिलागतैः
तिलैश्च साक्षतैः पुष्पैस्त्यक्तदर्भपवित्रकैः १०
देवाद्यमृषिमध्यं च निर्वर्त्य पितृतर्पणम्
निवेदयेदभिज्ञेभ्यो नित्यस्नानगतान् द्विजान् ११
स्थानेस्थाने कृतानेकबलिपुष्पसमीरणैः
सौरार्घ्यपूर्वं कुर्वद्भिःस्थंडलेभ्यर्चनादिकम् १२
क्वचिन्निमज्जदुन्मज्जत्प्रस्त्रस्तगजयूथपम्
क्वचिच्च तृषयायातमृगीमृगतुरंगमम् १३
क्वचित्पीतजनोत्तीर्णमयूरवरवारणम्
क्वचित्कृततटाघातवृषप्रतिवृषोज्ज्वलम् १४
क्वचित्कारंडवरवैः क्वचित्सारसकूजितैः
क्वचिच्च कोकनिनदैः क्वचिद्भ्रमरगीतिभिः १५
स्नानपानादिकरणैः स्वसंपद्द्रुमजीविभिः
प्रणयात्प्राणिभिस्तैस्तैर्भाषमाणमिवासकृत् १६
कूलशाखिशिखालीनकोकिलाकुलकूजितैः
आतपोपहतान्सर्वान्नामंत्रयदिवानिशम् १७
उत्तरे तस्य सरसस्तीरे कल्पतरोरधः

वेद्यां वज्रशिलामय्यां मृदुले मृगचर्मणि १८
सनत्कुमारमासीनं शश्वद्बालवपुर्द्धरम्
तत्कालमात्रोपरतं समाधेरचलात्मनः १९
उपास्यमानं मुनिभिर्योगींद्रैरपि पूजितम्
ददृशुर्नैमिषेयास्ते प्रणताश्चोपतस्थिरे २०
यावत्पृष्टवते तस्मै प्रोचुः स्वागतकारणम्
तुमुलः शुश्रुवे तावद्दिवि दुंदुभिनिस्वनः २१
ददृशे तत्क्षणे तस्मिन्विमानं भानुसन्निभम्
गणेश्वरैरसंख्येयैः संवृतं च समंततः २२
अप्सरोगणसंकीर्णं रुद्रकन्याभिरावृतम्
मृदंगमुरजोद्घुष्टं वेणुवीणारवान्वितम् २३
चित्ररत्नवितानाढ्यं मुक्तादामविराजितम्
मुनिभिस्सिद्धगंधर्वैर्यक्षचारणकिन्नरैः २४
नृत्यद्भिश्चैव गायद्भिर्वादयद्भिश्च संवृतम्
वीरगोवृषचिह्नेन विद्रुमद्रुमयष्टिना २५
कृतगोपुरसत्कारं केतुना मान्यहेतुना
तस्य मध्ये विमानस्य चामरद्वितयांतरे २६
छत्रस्य मणिदंडस्य चंद्रस्येव शुचेरधः
दिव्यसिंहासनारूढं देव्या सुयशया सह २७
श्रिया च वपुषा चैव त्रिभिश्चापि विलोचनैः
प्राकारैरभिकृत्यानां प्रत्यभिज्ञापकं प्रभोः २८
अविलंघ्य जगत्कर्तुराज्ञापनमिवागतम्
सर्वानुग्रहणं शंभोः साक्षादिव पुरःस्थितम् २९
शिलादतनयं साक्षाच्छ्रीमच्छूलवरायुधम्
विश्वेश्वरगणाध्यक्षं विश्वेश्वरमिवापरम् ३०

विश्वस्यापि विधातृ-णां निग्रहानुग्रहक्षमम्
चतुर्बाहुमुदारांगं चन्द्ररेखाविभूषितम् ३१
कंठे नागेन मौलौ च शशांकेनाप्यलंकृतम्
सविग्रहमिवैश्वर्यं सामर्थ्यमिव सक्रियम् ३२
समाप्तमिव निर्वाणं सर्वज्ञमिव संगतम्
दृष्ट्वा प्रहृष्टवदनो ब्रह्मपुत्रः सहर्षिभिः ३३
तस्थौ प्राञ्जलिरुत्थाय तस्यात्मानमिवार्पयन्
अथ तत्रांतरे तस्मिन्विमाने चावनिं गते ३४
प्रणम्य दण्डवद्देवं स्तुत्वा व्यज्ञापयन्मुनीम्
षट्कुलीया इमे दीर्घं नैमिषे सत्रमास्थिताः
आगता ब्रह्मणादिष्टाः पूर्वमेवाभिकांक्षया ३५
श्रुत्वा वाक्यं ब्रह्मपुत्रस्य नंदीछित्त्वा पाशान्दृष्टिपातेन सद्यः
शैवं धर्मं चैश्वरं ज्ञानयोगं दत्त्वा भूयो देवपार्श्वं जगाम ३६
सनत्कुमारेण च तत्समस्तं व्यासाय साक्षाद्गुरवे ममोक्तम्
व्यासेन चोक्तं महितेन मह्यं मया च तद्वः कथितं समासात् ३७
नावेदविद्भ्यः कथनीयमेतत्पुराणरत्नं पुरशासनस्य
नाभक्तशिष्याय च नास्तिकेभ्यो दत्तं हि मोहान्निरयं ददाति ३८
मार्गेण सेवानुगतेन यैस्तद्दत्तं गृहीतं पठितं श्रुतं वा
तेभ्यः सुखं धर्ममुखं त्रिवर्गं निर्वाणमंते नियतं ददाति ३९
परस्परस्योपकृतं भवद्भिर्मया च पौराणिकमार्ग्गयोगात्
अतो गमिष्येऽहमवाप्तकामः समस्तमेवास्तु शिवं सदा नः ४०
सूते कृताशिषि गते मुनयः सुवृत्ता यागे च पर्यवसिते महति प्रयोगे
काले कलौ च विषयैः कलुषायमाणे वाराणसीपरिसरे वसतिं
विनेतुः ४१
अथ च ते पशुपाशमुमुक्षयाखिलतया कृतपाशुपतव्रताः

अधिकृताखिलबोधसमाधयः परमनिर्वृतिमापुरनिंदिताः ४२
व्यास उवाच
एतच्छिवपुराणं हि समाप्तं हितमादरात्
पठितव्यं प्रयत्नेन श्रोतव्यं च तथैव हि ४३
नास्तिकाय न वक्तव्यमश्रद्धाय शठाय च
अभक्ताय महेशस्य तथा धर्मध्वजाय च ४४
एतच्छ्रुत्वा ह्येकवारं भवेत्पापं हि भस्मसात्
अभक्तो भक्तिमाप्नोति भक्तो भक्तिसमृद्धिभाक् ४५
पुनः श्रुते च सद्भक्तिर्मुक्तिस्स्याच्च श्रुतेः पुनः
तस्मात्पुनःपुनश्चैव श्रोतव्यं हि मुमुक्षुभिः ४६
पञ्चावृत्तिः प्रकर्तव्या पुराणस्यास्य सद्धिया
परं फलं समुद्दिश्य तत्प्राप्नोति न संशयः ४७
पुरातनाश्च राजानो विप्रा वैश्याश्च सत्तमाः
सप्तकृत्वस्तदावृत्त्यालभन्त शिवदर्शनम् ४८
श्रोष्यत्यथापि यश्चेदं मानवो भक्तितत्परः
इह भुक्त्वाखिलान्भोगानंते मुक्तिं लभेच्च सः ४९
एतच्छिवपुराणं हि शिवस्यातिप्रियं परम्
भुक्तिमुक्तिप्रदं ब्रह्मसंमितं भक्तिवर्द्धनम् ५०
एतच्छिवपुराणस्य वक्तुः श्रोतुश्च सर्वदा
सगणस्ससुतस्सांबश्शं करोतु स शंकरः ५१

इति श्रीशिवमहापुराणे सप्तम्यां वायवीयसंहितायामुत्तरखण्डे
व्यासोपदेशश्रीशिवमहापुराणमाहात्म्यवर्णनं
नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ४१
समाप्तोऽयं ग्रन्थः

Credits:
Source: *Siva-Purana, Book 7*, Parts 1 & 2 (Bombay: Venkateshvara Steam Press, 1920).
Data Entry and Proofing by Jun Takashima et al.
File conversion using Vedapad software by Ralph Bunker.
Formatted for Maharishi University of Management Vedic Literature Collection.